

ГУМЕНЮК М. М.

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ**

Монографія

Київ – 2016

УДК 338.435:631.11

ББК:65.9 (4 Укр)

Г 93

Рецензенти:

В.Я. Месель-Веселяк – д.е.н, професор, академік НААН заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу форм господарювання Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

І.Ф. Баланюк – д.е.н, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Рекомендовано до друку вченою радою Буковинського державного фінансово-економічного університету (протокол № 9 від 30 червня 2016р.)

Г 93 **Гуменюк М.М.**

Економічний механізм забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств: монографія / М.М. Гуменюк. – Київ, ПАТ “Випол” – 2016. – 196 с.

ISBN 978-617-7457-07-6

У монографії розглянуті теоретичні положення і зазначені практичні рекомендації щодо удосконалення економічного механізму забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, враховуючи необхідність їх інноваційно-інвестиційного розвитку, розроблено шляхи підвищення ефективності господарювання сільськогосподарських підприємства, зокрема шляхом удосконалення організації сільськогосподарського виробництва, розвитку інтеграційних процесів, формування ефективної цінової, кредитної політики та політики державної підтримки сільськогосподарського виробництва.

Для наукових працівників, керівників аграрних підприємств, викладачів і студентів вищих навчальних закладів.

УДК 338.435:631.11

ББК:65.9 (4 Укр)

ISBN 978-617-7457-07-6

© Гуменюк М.М., 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ	7
1.1. Наукові підходи до визначення сутності ефективності в сільському господарстві.....	7
1.2. Методичні основи дослідження ефективності сільськогосподарських підприємств.....	19
1.3. Теоретичні аспекти формування економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств.....	32
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	51
2.1. Оцінка регіональних особливостей забезпечення ефективного господарювання в сільськогосподарських підприємствах.....	51
2.2. Функціонування сільськогосподарських підприємств на аграрному ринку.....	74
2.3. Вплив чинників на ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств.....	90
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	104
3.1. Використання зарубіжного досвіду для забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств.....	104

3.2. Економічний механізм поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві регіону	118
3.3. Шляхи підвищення ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах	127
3.4. Фінансово-кредитні важелі забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств	141
ВИСНОВКИ	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	158

ВСТУП

У результаті проведення аграрної реформи в Україні, сформовано сільськогосподарські підприємства ринкового спрямування, які стали складовою частиною інституціональних змін в аграрному виробництві, що забезпечило підвищення його ефективності порівняно з дореформеним періодом. Використовуючи найбільш родючі у світі земельні угіддя, кваліфіковану працю українських селян та сучасні технічні засоби й технології, вітчизняні сільськогосподарські підприємства могли б потенційно стати серйозними конкурентами на світовому ринку для сільськогосподарських товаровиробників найрозвинутіших європейських країн світу. Проте реформування аграрного сектору не супроводжувалося стабільним підвищенням ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, а, навпаки, мають місце значні її відмінності, які залежать від рівня менеджменту, інтенсифікації виробництва, забезпеченості основними і оборотними засобами, різниці в природних та економічних умовах.

У процесі ринкових трансформацій основна увага приділялась роздержавленню сільськогосподарських підприємств, приватизації їх майна та землі. Питання ж організації виробництва, створення раціональних господарських структур на основі спеціалізації, концентрації, інтенсифікації та інтеграції зі сферою переробки опинилися в переліку другорядних, хоча вони відіграють надзвичайно велику роль у забезпеченні ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. У сучасних умовах розвитку аграрного сектору економіки України чітко прослідковуються тенденції нестабільності й небажаних структурних змін, недостатньої ефективності для забезпечення розширеного відтворення. Головними причинами такого негативного стану є недосконалість економічного механізму господарювання новостворених сільськогосподарських підприємств, низькі темпи впровадження новітньої техніки і технологій виробництва, несприятливе для сільського господарства ринкове середовище, самоусунення держави від державного регулювання економічних умов господарювання, недосконалі цінова, фінансово-кредитна та податкова політика держави.

Проблеми підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств знайшли відповідне відображення у наукових працях вітчизняних науковців, таких як: В. Я. Амбросов [4], В. Г. Андрійчук [6], І. Ф. Баланюк [8], П. С. Березівський [11], О. Ю. Грищенко [27], В. Я. Месель-Веселяк [77], К. М. Руліцька [125], П. Т. Саблук [129], В. К. Савчук [132], В. Й. Шиян [159] та інші. Разом із тим, питання ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств, враховуючи регіональні особливості в Карпатському регіоні, формування і вдосконалення економічного механізму їх діяльності в період ринкових трансформацій й обґрунтування пропозицій щодо інтенсифікації виробництва, розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві й надалі залишаються актуальними як для наукового обґрунтування, так і практичного впровадження.

Прагнення України до євроінтеграції потребує розробки заходів і механізмів сталого розвитку українського села та швидкого прийняття рішень у цій сфері. Вагома роль в стабілізації даних процесів належить сільськогосподарським підприємствам, які здатні забезпечити сприятливі умови для підвищення ефективності функціонування галузі та економіки загалом, комплексного розвитку сільських територій та розв'язання соціальних проблем села, гарантування продовольчої безпеки країни. Організація виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції, підвищення її конкурентоспроможності, ефективне функціонування аграрного ринку, стандартизація та сертифікація продукції є передумовами високого рівня ефективності сільськогосподарських підприємств.

Практична діяльність сільськогосподарських підприємств України загалом і Карпатського регіону зокрема потребує всебічного аналізу і наукового обґрунтування дієвого економічного механізму забезпечення ефективності їх функціонування.

Важливість відзначених проблем, недостатнє вивчення організаційно-економічних особливостей регіону для визначення шляхів підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств стали визначальними у виборі теми монографічного дослідження, визначенні його мети і завдань, зумовили логіку та структуру.

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Наукові підходи до визначення сутності ефективності в сільському господарстві

Підприємство в умовах ринкового виробництва виступає головною його ланкою і як самостійний суб'єкт господарювання здійснює свою виробничу, комерційну та фінансову діяльність з метою одержання прибутку. Свобода підприємництва, вибору технологічних рішень, ринків збуту своєї продукції та партнерів в умовах ринкової економіки дозволяє досягати прибутковості і забезпечувати високу ефективність діяльності підприємствам.

Ефективність виробництва є однією із найважливіших категорій ринкової економіки, характеризує його результативність та виступає основним критерієм механізму господарювання. Відомо, що для одержання сільськогосподарської продукції необхідні значні ресурси, ціна на які періодично підвищується. Ефективність виробництва показує ціною яких витрат підприємства досягають зростання обсягів виробництва та одержують кінцевий результат.

При вивченні проблеми підвищення ефективності господарювання потрібно звернути увагу на трактування самого поняття “ефективність”.

Сучасне поняття “ефективність” походить від латинського слова *effectivus*, що в перекладі означає – принести користь. Похідні від нього іменники: *effectus* – означає використання, результат і *efficientia* – результативність [61, с.12].

Слід розрізняти поняття “ефект” та “ефективність”. Більшість дослідників, наприклад, В. І. Мацибора [41, с. 139], В. П. Мертенс [73, с. 102], П. Т. Саблук [154, с. 31], В. Г. Андрійчук [6, с. 9], В. П. Курган [63, с. 148], Л. А. Третяк [145, с. 73] вважають, що “ефект – це наслідок, результат”.

Ефект може бути як позитивним, коли зміни є корисними, так і негативним, коли зміни деструктивні, або нульовий – коло змін немає [120, с. 35]. Ефект є результатом, який визначається витратами виробництва, які в сукупності у натуральному і особливо вартісному вимірі складають ефективність [154, с. 31]. Ефект виробництва на рівні підприємства визначається, в обсязі валової і товарної продукції, валового або чистого доходу, прибутку [139, с. 5; 145, с. 73]. Проте за рівнем ефекту не можна зробити висновки про результативність діяльності. Необхідно зіставити ефект з витратами ресурсів на його одержання і визначити, якою ціною він досягнутий, що характеризується такою економічною категорією як “ефективність”.

Зміст категорії ефективності виробництва складний та багатогранний. Звичайно не існує єдиного визначення цього поняття. Під ефективністю виробництва ще класики-економісти розуміли інтегральну результативність використання всіх виробничих ресурсів, які функціонують на будь-яких рівнях економіки. Саме значення зростання ефективності виробництва було усвідомлене лише в умовах ринкових відносин, коли суспільне виробництво набуло товарного характеру, і стало реальним вартісне зіставлення витрат виробництва з його результатами.

Фізіократи під ефективністю виробництва розуміли приріст речовини в процесі сільськогосподарського виробництва, оскільки тільки в цій галузі, на їх думку, може бути одержаний продукт, який перевищує витрати капіталу. Так Ф. Кене відзначав, що “продукт, одержаний у результаті використання землі, не є ще сам по собі доходом нації. Він повинен мати продажну ціну, яка перевищує розмір витрат з обробітку землі. Тільки ця різниця між ціною і витратами становить дохід, або чистий продукт” [54, с. 142].

Загальні методологічні основи теорії ефективності виробництва були закладені ще в працях К. Маркса. Ним по суті був викладений системний аналіз процесу самозростання вартості, розкритий механізм формування результатів виробництва і витрат праці, хоча сам термін “ефективність виробництва” не був введений. К. Маркс зазначав, що “постійна мета виробництва полягає в тому, щоб при мінімумі авансового капіталу виробляти максимум доданої вартості чи доданого продукту” [71, с. 752]. Основоположник

трудової теорії вартості відрізняв ефективність усього суспільного і індивідуального капіталу, вважаючи, що остання може бути представлена тільки нормою прибутку, тобто відношенням його розміру до авансованого капіталу.

Аналогічним чином трактується сутність економічної ефективності й сучасними економістами. Наприклад, К. Макконнелл і С. Брю розкривають сутність ефективності виробництва як “виробництво товарів з найменшими витратами: використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва даного обсягу продукції” [68, с. 356]. При дослідженні ефективності виробництва на рівні підприємства результат виробництва виражається у формі підприємницького доходу, який є основною метою будь-якого підприємця. Витрати капіталу характеризують форму індивідуальних витрат підприємця і являють собою грошові витрати, безпосередньо пов’язані з виробництвом продукції, з її реалізацією. Звідси, згідно з теорією К. Маркса, формою виявлення суті ефективності індивідуального капіталу є причинно-наслідковий зв’язок підприємницького прибутку і грошових витрат на виробництво та реалізацію продукції.

Е. Клас під ефективністю розуміє той факт, що “необхідні товари виробляються за рахунок необхідних ресурсів” [57, с. 166]. Таким чином, для забезпечення ефективності необхідно орієнтуватися на виробництво тих товарів і послуг, що відповідають бажанням споживачів. В той же час процес виробництва не потребує використання більшого обсягу ресурсів, ніж необхідно для одержання цих товарів і послуг, тобто надлишкові витрати є недоцільними.

Відомий американський економіст П. Хейне так визначав ефективність: “Ефективність – достоїнство, яке найбільш високо цінується економістами. Це не повинно дивувати, оскільки, ефективність і економічність майже синоніми. Обидва терміни характеризують “результативність” використання засобів для досягнення цілей. Одержувати, як найбільше з доступних нам обмежених ресурсів – от що ми маємо на увазі під ефективністю й економічністю” [109, с. 124].

Як зазначає О. І. Ожерельєв ефективність полягає у співвідношенні суспільної корисності і затрат суспільної праці, що забезпечують її [83, с. 110].

В українській економічній енциклопедії С. В. Мочерний характеризує ефективність як “здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат” [42, с. 508]. Таке трактування відображає загальний підхід до визначення ефективності, є досить вдалим і підтримується багатьма вітчизняними економістами. Зокрема аналогічних підходів до визначення ефективності дотримується В. Г. Андрійчук, Г. С. Тарасенко, В. К. Савчук, М. І. Кисіль, Л. А. Третьяк та група авторів за редакцією Р. С. Дякова [6, с. 9; 135, с. 5; 132; 56, с. 59; 145, с. 73; 44, с. 198]. Приєднуючись до такого трактування ми вважаємо, що “здатність” це поняття “забезпечення”, а ефективність є відображенням результативності економічної діяльності як співвідношення виручки від реалізації продукції до затрат пов’язаних з її виробництвом.

Є спроби абсолютизувати витратний бік ефективності, для чого пропонується розглядати ефективність “як дієвість витрат, які вкладені в певну діяльність, з метою отримання бажаних результатів” [155, с. 275].

В своїх працях Й.М. Петрович та З.О. Манів визначають ефективність як міру витрат ресурсів, необхідних для нагромадження та використання багатства суспільством [104, с. 391; 70, с. 516]. На думку О.М. Ємельянова, ефективність виробництва показує, ціною яких витрат одержано продукцію [43, с. 325]. Як бачимо, за такого підходу ефективність підміняється “дієвістю витрат”, що не зовсім розкриває зміст цього поняття.

Як зазначають В. К. Збарський та В. І. Мацибора, “ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об’єктивних економічних законів, яка виявляється в результативності виробництва. Ефективність виробництва визначається співвідношенням між результатами господарської діяльності підприємства і використаними для одержання цих результатів матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами” [41, с. 139].

Необґрунтованим є розуміння ефективності О. А. Хашковською як сукупності всіх видів чинників, спрямованих на задоволення потреб людини, які змінюються. Ефективність функціонування галузі сільського господарства буде тим вищою,

чим адекватнішою буде відповідність сформованого уявлення про закономірності власного розвитку і реальних тенденцій цих закономірностей [151, с. 151]. Хоча, в кінцевому підсумку, автор також зводить свій підхід до розуміння ефективності як співвідношення результату (ефекту) і витрат на його одержання.

Деякі науковці, зокрема О. Л. Устенко, С. Ф. Покропивний та інші, характеризують ефективність виробництва як комплексне віддзеркалення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний період [147, с. 38; 70, с. 516; 39, с. 449; 133, с. 283; 16, с. 352]. Згідно з таким тлумаченням ефективність можна виразити за допомогою абсолютних вартісних показників економічного ефекту, що характеризують результати діяльності підприємства.

В своїх працях В. В. Прядко зазначає, що ефективність діяльності – це комплексна оцінка кінцевих результатів використання необоротних та оборотних активів, трудових, фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу. Звичайно слід мати на увазі, що перелік ресурсів підприємства, котрі визначають його ефективність, не є вичерпним [120, с. 35]. На нашу думку, даний перелік доцільно доповнити таким видом ресурсів, як земельні.

Багато економістів під поняттям ефективності розуміють результативність виробництва [38, с. 250; 72, с. 33; 63, с. 149]. Але поняття ефективності в певному розумінні не зовсім відповідає поняттю результативності. В зв'язку з цим доцільними є твердження щодо нетотожності понять “ефект” і “результат” та розуміння ефекту в економічній літературі лише як певної форми результату. “Під умовним поняттям “економічний результат” звичайно мають на увазі загальний (брутто) результат (зокрема, виручка, доход), а під поняттям “економічний ефект” – чистий (нетто) результат (зокрема, прибуток)” [38, с. 250].

У зарубіжній економічній науці широко використовується визначення ефективності, яке підтримують Е. Долан і Д. Ліндсей. На думку авторів економічна ефективність – це такий стан справ, за якого неможливо провести зміни з метою повнішого задоволення бажань однієї людини, не завдаючи при цьому збитків задоволенню бажань іншої людини. А ефективність у виробництві є ситуація, в якій за наявності певного рівня знань і

певної кількості виробничих ресурсів неможливо виробити більше одного товару, не жертвуючи при цьому можливістю виробити певну кількість іншого товару [34, с. 12]. Визначену таким чином економічну ефективність називають за іменем італійського економіста, який першим вжив таке формулювання, а саме “ефективністю Парето”. Проте застосування даного підходу до оцінки ефективності є можливим у ситуації статичного характеру і наявності певної кількості альтернатив з метою вибору оптимальної. У випадку необхідності визначення ефективності виробництва продукції конкретним підприємством за умови динамічних явищ, використання такого підходу є утрудненим, а його результати важко піддаються інтерпретації з метою прийняття конкретних рішень щодо підвищення цієї ефективності.

Оригінальним є підхід чеського вченого Й. Крилека, який вважає, що ефективність пов’язана з цілеспрямованою людською діяльністю та її осмисленням: “Лише цілеспрямована, раціональна праця може бути ефективною, тобто може вести до бажаної мети. В суспільному розумінні ефективним є те, що приносить бажані результати, веде до досягнення цілей всього суспільства (політичних, соціально-економічних, культурно-виховних) або колективів та їх окремих членів” [61, с.13].

Усі аспекти ефективності можна розділити на дві групи, кожна з яких характеризується певними принципами – принципом максимального корисного ефекту (якнайповніше задоволення потреб членів суспільства за наявних ресурсів) і принципом мінімальних затрат (найменші затрати живої та уречевленої праці на одиницю продукції, які в сукупності характеризують таке явище як “економічний рахунок”) [169, с. 35].

У сільському господарстві економічну ефективність необхідно розглядати у взаємозв’язку з земельними ресурсами, які виступають головним засобом виробництва в рослинництві та тваринництві. Вищий рівень ефективності господарювання буде там, де вищі результати не лише в розрахунку на одиницю затрат живої і уречевленої праці, але і в розрахунку на одиницю земельної площі. З цього приводу Н. Я. Коваленко зазначає, що економічна ефективність в сільському господарстві – це одержан-

ня максимальної кількості продукції з одиниці площі за найменших затрат живої та уречевленої праці [58, с. 348].

Ефективність сільського господарства – результативність господарської та фінансової діяльності суб'єктів господарювання, здатних забезпечувати високі показники продуктивності праці, зниження фондівіддачі та собівартості, зростання рентабельності та урожайності [42, с. 508].

В економічній літературі сутність ефективності іноді трактується не просто як співвідношення результату до витрат. Традиційно ефективність виробництва характеризують як досягнення максимально корисного кінцевого результату при мінімізації витрат. Тому на нашу думку, найбільш повним за змістом є наступне визначення даної категорії: “Ефективність сільськогосподарського виробництва полягає у відображенні суспільних відносин, що пов'язані з одержанням максимальної кількості продукції з кожного гектара земельної площі при найменших затратах суспільної праці, як живої, так і уречевленої, на виробництво одиниці продукції” [141, с. 15; 41, с. 140].

Економіка виробництва сільськогосподарської продукції в умовах ринку ставить за мету оптимізацію техніко-економічних умов щодо формування витрат і забезпечення їх мінімізації у напрямі оптимізації кінцевих результатів або ефекту як загальногосподарського, так і конкретно за видами продукції [21, с. 11]. Відповідно М. А. Голик відзначає, що ефективність сільськогосподарського виробництва полягає у виробництві на основі прискорення науково-технічного прогресу, всебічного покращення якості робіт, максимальної кількості високоякісної продукції з одиниці сільськогосподарських угідь, при найменших питомих затратах ресурсів, для найбільш повного задоволення потреб населення в продуктах харчування, легкої промисловості в сировині [24, с. 149]. Даний методологічний підхід до визначення сутності ефективності сільськогосподарського виробництва є обґрунтованим, відображає його мету та шляхи її досягнення.

Ефективність суспільного виробництва класифікують за окремими ознаками. Зокрема, залежно від ступеня збільшення ефекту (первинна, мультиплікаційна, синергічна) [39, с. 451]; в залежності від місця отримання ефекту (ефективність на мікро- та

макрорівні) [59, с. 516]; за стадіями процесу відтворення (ефективність виробництва, розподілу, обміну, споживання); за чинниками виробничого процесу (ефективність капітальних вкладень, виробничих фондів, трудових ресурсів, земельного фонду); за галузями економічної діяльності (ефективність розміщення виробництва, спеціалізації, концентрації, інтенсифікації, управління тощо); за способом визначення економічної ефективності (економічна ефективність додаткових вкладень, порівняльна економічна ефективність, гранична економічна ефективність) [6, с. 25]; за територіальною ознакою (народногосподарська ефективність або ефективність суспільного виробництва; галузева ефективність або ефективність сільського господарства як галузі народного господарства; ефективність сільськогосподарського виробництва підприємств, районів та їх внутрішньогосподарських підрозділів (загальна ефективність); ефективність окремих заходів, галузей, культур тощо (локальна ефективність) [103, с. 326].

Ефективність виробництва це загальноекономічна категорія, яка являє собою якісну характеристику рівня господарювання. Проте, ряд економістів вважають неповним визначення ефективності як кінцевого ефекту від застосування засобів виробництва і живої праці і вважають, що вона включає ще й певний соціальний аспект. Більшість авторів поділяють її на дві категорії: економічну та соціальну ефективність [44, с. 199; 16, с. 353; 58, с. 347; 70, с. 517; 39, с. 451]. Доповнюючи класифікацію видів ефективності деякі автори окремо виділяють екологічну ефективність [59, с. 519; 104, с. 393].

Отже, категорія ефективності виробництва в зв'язку із складністю внутрішнього змісту і структури має різні аспекти трактування. При цьому слід розглядати: загальноекономічний аспект, який характеризується ефективністю виробництва загалом; технічний; соціальний та екологічний аспекти. Погоджуємося з думкою В. Г. Андрійчука, В. К. Савчук, В. К. Збарського та В. І. Мацибори, що в ході аналізу ефективності необхідно розрізняти технологічну, економічну, соціальну та екологічну ефективність [6, с. 9; 132, с. 93; 41, с. 140].

Технологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих

організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва [5, с. 398]. Показники технологічної ефективності дають якісну характеристику процесу сільськогосподарського виробництва не враховуючи цінових чинників, тому оцінювання даного виду ефективності, на нашу думку, є досить актуальним в умовах мінливого економічного середовища.

Під економічною ефективністю виробництва розуміють ступінь використання виробничого потенціалу, який визначається співвідношенням результатів і затрат суспільного виробництва [53, с. 3].

Соціальну ефективність на рівні підприємства можна сформулювати як ступінь задоволення потреб колективу підприємства, його власників у засобах і умовах життєзабезпечення [6, с. 26]. Соціальна ефективність буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто [155, с. 13].

Оскільки ефективність має як виробничий, так і соціальний характер, часто її характеризують як соціально-економічну ефективність. Так А. В. Калина виділяє такі основні види ефективності, як технічна, економічна, соціально-економічна [53, с. 3]. Остання включає в себе задоволення потреб населення, умови праці робітників, відповідність виробничих відносин рівню продуктивних сил. При цьому більш акцентується увага на економічному аспекті соціально-економічної ефективності, оскільки він характеризує матеріальну сторону процесу виробництва.

Деякі економісти розглядаючи види ефективності, поєднують окремі з них в одну групу, виділяючи при цьому виробничо-технологічну, виробничо-економічну і соціально-економічну ефективність [60 с. 33; 81; 63, с. 149]. Виробничо-технологічна ефективність відображає використання ресурсів виробництва і характеризується комплексом показників, що відбивають ступінь використання земельних, трудових і матеріальних ресурсів у процесі виробництва шляхом порівняння фактичних даних з нормативним рівнем. Виробничо-економічна ефективність вимірюється вартісними показниками, що характеризують економічну ефективність виробництва в основу розрахунку яких покладено собівартість, виробництво валової продукції, доход, прибуток. Сукупність виробничо-технологічної і виробничо-економічної ефективності визначає рівень соціально-економічної ефективності, що відбиває ступінь реалізації системи економічних інтересів.

На думку С. І. Кованова, В. А. Свободіна, соціально-економічна ефективність виражає ступінь реалізації мети виробництва, а виробничо-технологічна і виробничо-економічна – засіб її досягнення [60, с. 33].

Такі автори як, Г. І. Башнянин, І. М. Копич та І. О. Чупик виділяють наступні види ефективності: економічну, техніко-економічну, екологічну, соціально-духовну. На їхню думку, техніко-економічна та економічна ефективність характеризує співвідношення економічних результатів та економічних затрат як у вартісному так і в натуральному виразі, а соціально-духовна – забезпечення відповідного рівня соціального захисту при відповідних параметрах економічного розвитку підприємства [10, с. 93-94].

На думку І. О. Семернікової та В. В. Кулішова потрібно виділяти два види економічної ефективності: загальну (абсолютну) та порівняльну [133, с. 284; 62, с.161].

Узагальнюючи різні підходи Л. А. Третяк виділяє економічну, ресурсну, технічно-технологічну, соціальну, еколого-економічну ефективність та ефективність управління [145, с. 75].

У західній літературі виділяють три види ефективності: технічну, розподілу ресурсів (аллокативну) та економічну. Технічна ефективність характеризує здатність підприємства виробити якнайбільше продукції з одиниці ресурсу, який використовується. Ефективність розподілу ресурсів вказує на оптимальність комбінації видів виробленої продукції. Загальна економічна ефективність характеризує здатність підприємства як виробити максимальну кількість продукції з даних ресурсів, так і вибрати оптимальну комбінацію видів продукції [127, с. 101].

На ефективність сільськогосподарського виробництва впливає велика кількість різних факторів. Зустрічаються різні підходи до класифікації та визначення понять “умови”, “чинники” і “напрями” економічної ефективності. На нашу думку, поняття “чинники” і “фактори” в економіці близькі за змістом, провести між ними межу практично неможливо. Тому ці поняття часто використовуються як синоніми. Поняття “напрямок” означає прагнення до чогось, лінію руху, шлях розвитку. Стосовно економічної ефективності виробництва напрямками можуть служити процеси, що володіють принциповою особливістю економічних явищ (інтенсифікація, ресурсозбереження, екологізація), або

певна сукупність факторів ефективності, об'єднаних за відповідною ознакою.

Фактори ефективності – це вся сукупність рушійних сил і причин, які впливають на зміну її показників. Доцільним є такий поділ їх на групи: 1) зміни технології та технічного рівня виробництва; 2) управління, мотивація, організація виробництва та праці; 3) обсяги та структура виробництва; 4) інші фактори. У сільському господарстві суттєвими є регіональні особливості, які діють як постійний фактор ефективності. Ще особливі фактори – землезабезпеченість та інтенсивність виробництва [33, с. 82].

На думку М. Д. Янькова, на ефективність аграрного сектору, його функціонування впливають ряд факторів, які в економічній літературі поділяють на такі групи [166]: природні, техніко-економічні і технологічні, загальноекономічні, соціальні. Кожен з цих чинників по-своєму впливає на функціонування і розвиток сільськогосподарських підприємств.

Андрійчук В. Г. виділяє макро-, мікро- та мезоекономічні чинники ефективності діяльності аграрних підприємств. До макроекономічних чинників автор відносить: платоспроможний попит, інфляцію, відсоткові ставки, обмінний курс національної валюти, динаміку цін, урядові видатки і дефіцит державного бюджету, безробіття, обсяги інвестицій. До мікроекономічних чинників ефективності виправдано відносити чинники внутрішнього середовища підприємства. Найбільш важливими мезоекономічними чинниками є внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції та продовольства і характер побудови агропромислових інтеграційних зв'язків [6, с. 206].

На думку В. Я. Месель-Веселяка важливим фактором, що впливає на рівень ефективності виробництва, є розмір землекористування підприємств та обсягів виробництва продукції [75, с. 21]. Проте найбільш впливовим фактором, що спричиняє низьку ефективність виробництва, є недосконалість економічного механізму господарювання [2, с. 22]. Ще одним важливим фактором є форма організації виробництва. Е. Матіс, Л. Вранкен і Дж. Кертісс встановили, що господарства з високим ступенем спеціалізації мають більшу технічну ефективність [167, с. 91].

Рівень ефективності сільськогосподарських підприємств також залежить від їх територіального розміщення. Так, Д. Мунро

виявив, що польські фермери, які мають доступ до кращої інфраструктури, характеризуються більшою технічною ефективністю [168, с. 468].

На нашу думку, сукупність факторів, що впливають на рівень ефективності сільськогосподарських підприємств можна поділити на дві групи: фактори внутрішнього середовища та фактори зовнішнього середовища (рис. 1.1.).

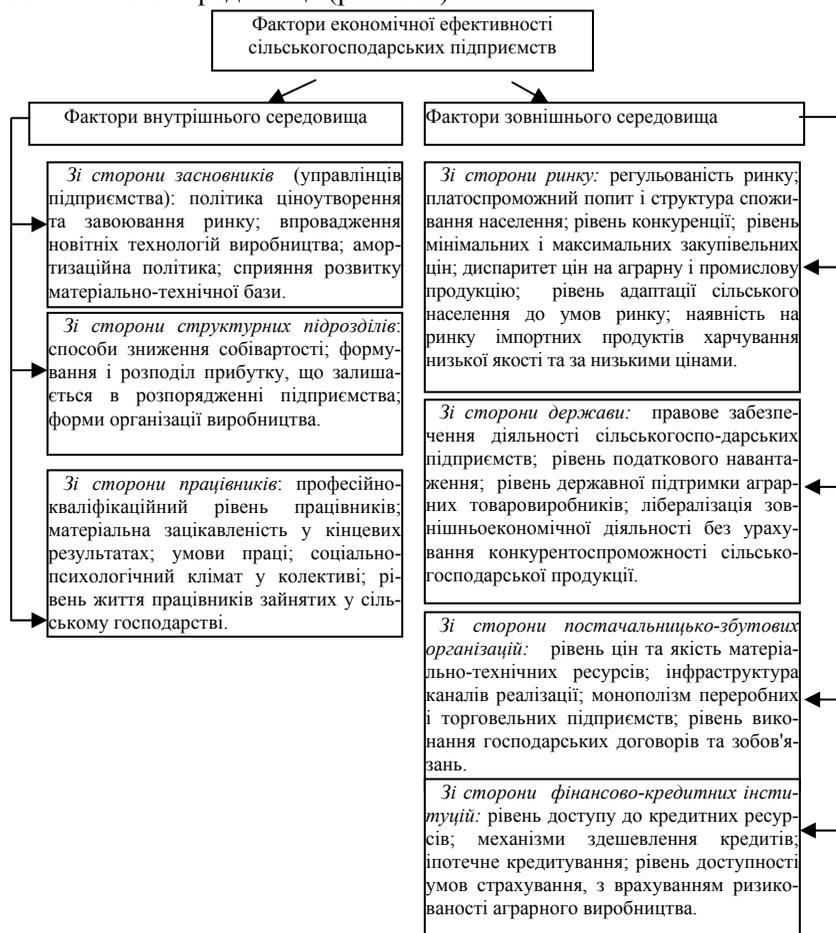

Рис. 1.1. Фактори ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств

Джерело: власні дослідження автора.

Фактори внутрішнього середовища безпосередньо залежить від сільськогосподарського підприємства та характеризують його здатність впливати на ефективність виробництва в результаті раціональнішого використання фінансових, трудових та матеріальних ресурсів. Факторами зовнішнього середовища, що не залежать від виробника сільськогосподарської продукції, є діяльність держави, фінансово-кредитних та ринкових інституцій, яка спрямована на створення умов сільськогосподарського виробництва через використання макроекономічних важелів [29, с. 121].

Підсумовуючи все вище викладене необхідно зазначити, що ефективність сільськогосподарського виробництва є багатогранною економічною категорією. В сучасних умовах господарювання під час оцінки ефективності функціонування підприємств враховується, здебільшого, економічна складова, а соціальна й екологічна не беруться до уваги. В результаті чого, ефективний з економічної точки зору об'єкт може виявитися неефективним із соціальної чи екологічної точки зору. Разом з тим на економічну ефективність впливає сукупність факторів, які тісно пов'язані між собою і забезпечують найбільш ефективні результати виробничо-господарської діяльності за умови комплексного і збалансованого їх врахування у процесі виробництва.

1.2. Методичні основи дослідження ефективності сільськогосподарських підприємств

Ефективність сільськогосподарського виробництва є найважливішою узагальнюючою його характеристикою. Визначення рівня ефективності діяльності підприємства насамперед залежить від правильного вибору методики оцінки. Оскільки на сьогодні не існує єдиного визначення поняття “ефективність”, то виникають труднощі й у встановленні єдиного критерію оцінки, який би найбільш повно характеризував сутність ефективності як економічної категорії, був науковою основою для створення системи показників ефективності виробництва та забезпечував можливість здійснення порівняльної оцінки ефективності різних сільськогосподарських підприємств.

Критерій (від грецького “*kriterion*”) – ознака на основі якої формується оцінка якості економічного об'єкта, мірило такої оцінки

[44, с. 318]. Думку, що критерій є мірилом ефективності підтримують й інші вчені економісти [59, с. 520; 39, с. 453; 104, с. 391].

Черевко Г. В та інші автори вважають, що “критерій слід розуміти як якість, властивість ефективності, що відображає її суть, тобто, є основним принципом оцінки” [155, с. 276].

На думку Н. І. Архипової, критерій ефективності є показником, який визначає ефективність процесу досягнення цілі. Екстремальне значення даного показника характеризує гранично досягнуту ефективність досягнення цілі, яка виражена у визначеній одиниці виміру [86, с. 97].

Дослідженнями, проведеними в Інституті аграрної економіки УААН, встановлено, що економічна ефективність визначається зіставленням економічного результату (вигод від бізнесу) до витрат на досягнення цього результату. Зазначений критерій (основний принцип, мірило) повною мірою стосується і суб’єктів малого та середнього бізнесу на селі, що здійснюють діяльність з метою максимізації своїх економічних результатів і мінімізації витрат, пов’язаних з отриманням даного результату [56, с. 59].

Критерій економічної ефективності, на думку М. І. Кісіля, відображається наступною формулою:

$$e = E \rightarrow \max / B \rightarrow \min, \quad (1.1)$$

де e – критерій економічної ефективності; E – економічний результат (вигода або ефект); B – витрати на досягнення економічного результату.

Підтримуючи дане твердження П. С. Березівський зазначає, що критерій ефективності можна виразити формулою – максимум продукції при мінімумі виробничих витрат. Зростання ефективності виражається у зменшенні сукупних витрат живої й уречевленої праці на одиницю продукції [12, с. 22-23].

Чеський економіст Й. Крилек в своїй праці, що висвітлює питання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, виділяє декілька підходів до визначення критерію ефективності діяльності організації [61, с. 34]. Необхідно звернути увагу на перший підхід, який стосується включення до затрат для отримання корисного ефекту поточних витрат. Основним критерієм ефективності функціонування є суспільна продуктивність праці, рівень темпу і росту загальної валової продукції і

загального валового доходу на кожний гектар землі при найменших затратах живої і уречевленої праці на одиницю виробленої продукції. Другий підхід, передбачає порівнювання результату виробництва з одноразовими витратами, авансовими фондами, які пов'язані з виробництвом чи з використанням ресурсів суспільства. Методи другої групи прагнуть привести робочу силу (чи кілька відпрацьованих годин) в грошові показники. Для третього групи характерним є використання для оцінки ефективності суспільного виробництва комбінованого підходу, при якому результат порівнюється з затратами і фондами в найрізноманітніших варіантах. Четверту групу складають методи, які в спробах визначити вирішальний критерій ефективності виходили з структури суспільного продукту і, в першу чергу, з динаміки взаємних пропорцій національного доходу і суспільного продукту.

На думку П. Дугіна, критерієм ефективності сільськогосподарського виробництва є його вигідність, можлива за умови виконання нерівності, в якій значення співвідношення між питомими затратами праці на сільськогосподарську продукцію та питомими затратами праці на продукцію минулої промислової праці є вищим, ніж значення співвідношення між вартісною оцінкою людино-години минулої промислової праці та вартісною оцінкою людино-години сільськогосподарської праці [36, с. 35]. Погоджуючись із доцільністю дотримання в економіці такої нерівності, зазначимо, що такий критерій є досить трудомістким в розрахунках.

У науковій літературі існують дискусійні погляди щодо вибору показників, які є критеріями ефективності сільськогосподарського виробництва. Розглянувши існуючі підходи до оцінки ефективності сільськогосподарських підприємств, слід зазначити, що ефективність сільськогосподарського виробництва є досить широким поняттям, а тому її неможливо оцінити одним економічним показником. Разом з тим у процесі визначення рівня ефективності виникають труднощі, які пов'язані з великою кількістю та відмінністю показників, що використовуються різними авторами.

Показники ефективності виробництва є індикаторами, які повинні досить достовірно відображати реальні процеси і якомога

повніше й точніше виражати суть критерію ефективності виробництва і бути придатними для аналізу ефективності використання як сукупних спожитих ресурсів, так і окремих видів [15, с. 17]. Ефективність виробництва виражається через загальні результативні показники діяльності останнього за певний період по відношенню до базового періоду [154, с. 31].

При цьому поняття результату розглядається авторами по-різному. Результати, як зазначає В. Г. Андрійчук, можуть бути представлені у вигляді обсягів продукції в натуральному або вартісному виразі [5, с. 154]. На думку науковця, для оцінки економічної ефективності виробництва варто використовувати таку систему показників: показники продуктивності та рентабельності виробничих ресурсів (застосовуваних і виробничоспожитих), показники рентабельності продажу та показники ефективності за методом аналізу оболонки даних, який ґрунтується на використанні лінійного програмування для побудови межі виробничих можливостей [6, с. 52-54].

П. С. Лоза вважає, що результативним показником ефективності сільськогосподарського виробництва є чистий дохід [66, с. 17].

Висловлюється також думка, що критерієм ефективності сільськогосподарського виробництва на рівні галузі й окремих підприємств є валовий дохід, оскільки він повніше, ніж інші категорії (прибуток, валова продукція), характеризує кінцеві результати господарювання [25, с. 36].

Як зазначає М. І. Кисіль результативним показником діяльності сільськогосподарських підприємств є сукупний грошовий потік як сума прибутку, витрат на оплату праці та амортизаційних відрахувань [56, с. 61].

На думку В. Я. Месель-Веселяк та О. Ю. Грищенко, необхідним є введення в економічну практику показника суспільної корисності підприємства, який доцільно назвати “новоствореною вартістю” та визначати за наступною формулою:

$$НВ = Пп + Оп + Ав + ОРп, \quad (1.2)$$

де НВ – новостворена вартість; Пп – прибуток підприємства; Оп – оплата праці з нарахуваннями; Ав – амортизаційні відрахування; ОРп – орендна плата за землю й майно [76, с. 65].

Грунтуючись на результатах проведених досліджень, П. Т. Саблук та інші науковці зазначають, що головним критерієм економічної ефективності виробництва слід вважати не рівень рентабельності, а норму прибутку, як відношення його до середньорічної вартості основних засобів, включаючи вартість землі, та оборотних засобів з урахуванням терміну їх обороту [87, с. 283]. Зважаючи на те, що абсолютний розмір прибутку не показує рівень ефективності, якість роботи сільськогосподарського підприємства, доцільнішим є використання саме відносного показника. Показник “норма прибутку” показує, яка частина залучених у виробництво засобів окупилася протягом року.

Як зазначає О. А. Хашковська, показниками ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств є наступні: прибуток, вартість реалізованої продукції, середня заробітна плата одного працівника, урожайність зернових і зернобобових, поголів'я великої рогатої худоби, кількість заготовлених кормів на умовну голову, кількість внесених органічних і мінеральних добрив, затрати на основне виробництво, середньорічна вартість основних засобів, чисельність працівників, зайнятих в сільськогосподарському виробництві [151, с. 151].

Проте для всебічної оцінки ефективності виробництва та її поглибленого аналізу необхідно також широко використовувати традиційні показники рентабельності. В них акумулюється вплив усіх факторів – природних, економічних і організаційно-господарських. Водночас на них істотно відбивається дія зовнішнього середовища, насамперед тих його ланок, на які аграрні підприємства не мають будь-якого впливу [5, с. 399].

На думку В. С. Дієсперова, “рентабельність – критерій, який тепер в аналізах залишився як єдиний і визначальний. Офіційний показник рентабельності розраховується відношенням суми виручки за рослинницьку та тваринницьку продукцію разом до витрат також по всьому сільськогосподарському виробництву. Показники рентабельності окремо рослинництва та тваринництва мають тільки аналітичне значення, оскільки при виробництві кормів товарність рослинницької продукції нижча, а реальна прибутковість тваринництва при цьому завищується” [33, с. 69].

Підтримуючи дану думку Г. В. Черевко вважає, що одним з найбільш узагальнюючих показників економічної ефективності діяльності підприємства є “рентабельність”. У цьому показнику відображаються результати витрат не лише живої, а й уречевленої праці, міра використання засобів виробництва, якість реалізованої продукції, рівень організації виробництва та його управління [155, с. 284].

На думку В. Й. Шияна, серед показників оцінки господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, які мають узагальнюючий характер, можна виділити такі основні: вартість валової продукції, вартість товарної продукції, валовий і чистий дохід [160]. Загалом перевага віддається кінцевим результатам, що визначаються двома головними показниками: рівнем рентабельності і нормою прибутку.

Загалом, як зазначає В. Я. Месель-Веселяк, ефективність визначається обсягами виробленої продукції, розмірами прибутку і валового доходу у розрахунку на одиницю площі, рівнями рентабельності, доходності і нормами прибутку [77, с. 19].

Водночас Р. К. Шмідт вважає, що показник рентабельності не є репрезентативним, оскільки рентабельність показана в річних звітах, не відображає фактичного стану справ по таких основних причинах: оплата праці в сільському господарстві втричі нижча ніж середня зарплата працівників промисловості; амортизаційні відрахування є майже втричі нижчими за рівень, необхідний для нормального відтворення; витрати на відновлення родючості ґрунту є в 10-15 разів меншими за необхідний рівень. Більш того, рівень рентабельності може залежати від кліматичних особливостей сільськогосподарських підприємств, а тому його недоцільно використовувати при порівняльному аналізі ефективності [161, с. 45].

Науковці І. В. Рябчик та В. В. Галушко вважають недоцільним аналіз ефективності, який ґрунтується на обчисленні рівня рентабельності та норми прибутку, наполягаючи на необхідності застосування такого підходу до аналізу ефективності, який дозволить оцінити виробничий потенціал підприємства – тобто наскільки можна збільшити обсяги виробництва, не залучаючи при цьому додаткові ресурси [127, с. 102].

На нашу думку, показник рентабельності є найбільш поширеним у вітчизняній практиці оцінки ефективності, в зв'язку з тим, що він характеризується чітким економічним змістом, простою методикою визначення і може порівнюватися у часі та просторі. Однак, в сучасних умовах господарювання показник рентабельності, який не враховує вплив диспаритету цін та поза-виробничі чинники, не достатньо характеризує рівень ефективності. Найбільш раціональним буде поєднання даного показника з іншими показниками ефективності, зокрема новоствореної вартості, а також застосування методу порівнянь з аналогічними підприємствами регіону, які мають вищу ефективність.

Сільськогосподарське виробництво вимагає раціонального та органічного поєднання таких факторів як земля, робоча сила, основні засоби і предмети праці, підприємництво. Тому, на думку науковців, система показників ефективності виробництва охоплює декілька груп:

- показники ефективності використання землі;
- показники ефективності використання основних засобів;
- показники ефективності використання трудових ресурсів;
- показники ефективності використання оборотних засобів;
- показники ефективності інвестиційної діяльності;
- узагальнюючі показники підвищення ефективності [145, с. 73; 131, с. 24; 53, с. 6].

Кожна з даних груп включає абсолютні і відносні, вартісні і натуральні показники, що об'єктивно характеризують значну кількість процесів сільськогосподарського виробництва.

В цілому ефективність виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств оцінюють за такими показниками [41, с. 147; 21, с. 10; 63, с.154]:

- вартість валової продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, на 1 середньорічного працівника, 1 людино-годину затрат праці, 1 грн основних виробничих засобів, 1 грн виробничих витрат;

- обсяг валового, чистого доходу та прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, на 1 середньорічного працівника, 1 людино-годину затрат праці, 1 грн основних виробничих засобів, 1 грн виробничих витрат;

– рівень рентабельності та норма прибутку сільськогосподарського виробництва.

Наведені показники характеризують ефективність використання виробничих ресурсів, окупність витрат виробництва і його результативність.

Латинін М. А. доповнює дану систему показниками ефективності виробництва продукції тваринництва [64, с.114].

На думку П. С. Березівського, така сукупність показників є швидше їх списком, а не системою. До того ж окремі показники ефективності суперечливі за своєю суттю. Так показник валового доходу зростає при збільшенні оплати праці, але при цьому знижується чистий дохід [12, с. 30].

Саме тому сьогодні в науковій літературі багато праць присвячені розробці так званого “інтегрального показника ефективності виробництва”. На думку А. Б. Шафронова, ефективність на макрорівні являє собою ступінь використання ресурсного потенціалу суспільства в виробництві і реалізації продукції, в створенні національного доходу і його складової частини прибутку. Тут інтегральним показником виступає співвідношення фактичного національного доходу на одиницю затрат до його нормативного рівня [158, с. 59]. На мікрорівні ефективність пропонується визначати як відношення прибутку до вкладеного капіталу. Ефективність виробництва загалом оцінюється шляхом інтеграції часткових ефектів від використання окремих видів виробничих ресурсів, використовуючи способи усереднення рівнів використання окремих видів ресурсів та перемножування часткових ефектів.

На думку вчених економістів, ефективність роботи підприємства в умовах ринкової економіки слід розраховувати як відношення прибутку до величини виробничого потенціалу підприємства, розрахованого з урахуванням дії закону вартості [53, с. 5]. Формалізовано цей методичний підхід можна навести у вигляді такого співвідношення:

$$E = P / R \quad (1.3)$$

де E – показник ефективності; P – розмір прибутку; R – величина виробничого потенціалу.

Виробничий потенціал визначають як суму по трьох групах таких виробничих ресурсів як земельні, трудові та матеріально-технічні, що приведені до єдиного спів вимірника, яке забезпечується діленням обсягу ресурсу на його коефіцієнт еластичності. Основним недоліком цієї методики є те, що в ній приймається лінійна залежність результатів господарювання від ресурсів, в той час як внаслідок неоднакової структури ресурсного потенціалу в різних підприємствах та інших обмежуючих факторів впливу ця залежність носить нелінійний характер.

Сьогодні в економічній літературі широко використовується показник ринкової вартості підприємства за рівнем якого й оцінюється рівень економічної ефективності виробництва. Прихильником даної концепції є О. Б. Наумов [80, с. 39]. На нашу думку такий підхід до оцінки є не доцільним і швидше характеризує рівень конкурентоспроможності бізнесу та ефективності господарювання загалом, а не процесу виробництва.

В. Й. Шиян для розроблення узагальнюючого показника ефективності сільськогосподарського виробництва пропонує керуватися такими положеннями. По-перше, слід враховувати, що наявність узагальненого показника не виключає можливості використання системи показників ефективності. По-друге, для визначення ефективності необхідно, з одного боку, виміряти ефект, а з іншого – визначити розмір витрат для його одержання. По-третє, всі ресурси, які використовуються у виробництві, можуть і повинні бути зведені до однієї основи – витрат суспільної праці [159, с. 20]. Для обчислення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва науковець пропонує користуватися такою формулою:

$$E_{\text{еф}} = \text{НД} (\text{Чпр}) / (\text{Тп} + E_{\text{ф}} (\text{Фп} + \text{Фб} + (1 - \text{Рз}) * \text{ВОЗ})), \quad (1.4)$$

де $E_{\text{еф}}$ – економічна ефективність сільськогосподарського виробництва; $\text{НД} (\text{Чпр})$ – фізичний обсяг національного доходу (чистої продукції), створеного в сільському господарстві; Тп – кількість трудових ресурсів у поточному циклі виробництва; Фп – фонди, що застосовуються в поточному циклі виробництва; Фб – фонди, необхідні для подолання негативної дії на біосферу (економія фондів у результаті покращення стану біосфери); $E_{\text{ф}}$ – коефіцієнт ефективності використання фондів; Рз – коефіці-

ент рівня використання землі; ВОЗ – умовна вартість оцінювання землі по сільському господарству, промисловості та сільськогосподарської сировини власного виробництва, що використовується промисловістю конкретного агропромислового формування.

На нашу, неможливо виразити ефективність функціонування сільськогосподарського підприємства одним узагальнюючим показником в зв'язку з проблемою визначення ваги того чи іншого показника та взаємною незамінністю окремих аспектів господарської діяльності.

Серед нових підходів до оцінки ефективності заслуговує на увагу методика А. О. Погорілого, який пропонує систему показників економічної ефективності виробництва поділити на дві групи: показники, що відображають ефективність використання факторів виробництва (землі, трудових ресурсів, основних і обігових коштів); показники, що характеризують результати виробництва, а також співвідношення між продукцією і виробничими ресурсами [108, с. 104].

Як зазначає О. Ю. Єрмаков, оскільки не можна обрати найкращу для будь-яких природно-економічних умов організаційну форму аграрного виробництва, то неможливий також і вибір єдиної системи показників для їх оцінки, а тим більше одного універсального серед них, навіть якщо ним є такий загальновизнаний в зарубіжній практиці, як маса прибутку з розрахунку на одиницю авансованого капіталу [45, с. 36]. Саме тому в сучасних умовах актуальною є об'єктивна порівняльна оцінка різних форм господарювання, яка б ґрунтувалася на загальновідомих узагальнюючих показниках.

З метою запобігання дублювання показників та непорівнюваність деяких з них, необхідною є розробка єдиної системи економічних показників для оцінки діяльності всієї сукупності сільськогосподарських підприємств та їх окремих видів. Система таких показників повинна, по-перше, дозволяти порівнювати результати діяльності сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання в конкретних умовах; по-друге, враховувати насамперед госпрозрахункові інтереси суб'єктів господарювання, оскільки в умовах ринкової економіки тільки при відповідному господарському механізмі можуть реалізовуватися

народногосподарські і галузеві інтереси; по-третє, поєднувати показники, прийнятні як для всіх, так і для окремих форм господарювання.

На сучасному етапі розвитку науки ефективність процесу сільськогосподарського виробництва прийнято визначати системою показників, яка би всесторонньо характеризувала доцільність застосування технології одержання продуктів рослинництва і тваринництва [126, с. 18].

Ми підтримуємо думку В. В. Силкіна, який пропонує всі показники економічної ефективності виробництва згрупувати за видами ресурсів (трудові, матеріальні і фінансові). Так, до показників, які стосуються трудових ресурсів, науковець відносить рівень кваліфікації персоналу, продуктивність праці; ефективність матеріальних ресурсів, на його думку, характеризує собівартість продукції, фондівіддача, оборотність обігових коштів тощо; третя група показників пов'язана з фінансовими ресурсами та охоплює показники прибутковості, своєчасності проведення розрахунків і відвантаження продукції [134, с. 34]. На наш погляд, такий підхід є досить обґрунтованим і розкриває ефективність в розрізі її видів.

Кількісно технологічна ефективність виражається в рослинництві через урожайність сільськогосподарських культур з одиниці посівної площі. Основними якісними параметрами рослинницької продукції є вміст цукру в цукрових буряках, олії в насінні соняшнику та інших олійних культур, білка в зерні тощо. У тваринництві технологічними показниками ефективності є продуктивність худоби і птиці, а також основні параметри якості тваринницької продукції. В. Г. Андрійчук відносить до технологічних показників у скотарстві наступні: надій молока на одну корову, вихід приплоду на 100 корів основного стада, середньодобовий приріст живої маси молодняка тварин і тварин на відгодівлі, а показниками якості – вміст білка і жиру в молоці, категорія вгодованості тварин (вища, середня, нижче середня, худя); в свинарстві – середньодобовий приріст живої маси свиней, вихід ділового приплоду на свиноматку, виробництво живої маси свиней за рік у розрахунку на одну свиноматку. За результат діяльності підприємств тут береться вироблена продукція тварин-

ництва, а за ресурс, з яким зіставляється цей результат, – поголів'я тварин [5, с. 398].

Соціальна ефективність характеризується покращенням умов праці і побуту, поліпшенням зовнішнього довкілля, підвищенням рівня зайнятості і безпеки життя людей, скороченням тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідацією важкої фізичної праці тощо [5, с. 399].

Підтримуючи думку В. Г. Андрійчука стосовно соціальної ефективності С. М. Онисько доповнює її такими показниками як динаміка рівня оплати праці (враховуючи інфляційні процеси) та рівень дотримання безпечних умов праці [85]. На нашу думку, соціальну ефективність доцільно оцінювати такими показниками: співвідношення обсягу виробленої одним працівником валової продукції до витрат на оплату праці, співвідношення середнього рівня оплати праці в державі до рівня оплати праці в сільському господарстві; питома вага матеріального стимулювання у фонді оплати праці та інші.

При визначенні економічної ефективності слід визначити кількісне і якісне співвідношення між затратами та отриманими результатами. Основними показниками для його визначення слід вважати рівень продуктивності праці, виробництво валової продукції, прибуток, рівень використання капіталу (власного і залученого), використання основних та оборотних засобів і особливо структуру витрат та рентабельність [154, с. 31].

Для оцінки рівня екологічної ефективності можуть бути використані такі показники: частка чистого прибутку підприємства, що спрямовується на екологічні заходи, та його абсолютна величина в динаміці; частка сільськогосподарської продукції до загального її виробництва, в якій вміст залишків отрутохімікатів, нітратів і нітритів не перевищує граничного допустимих норм; частка екологічно чистої продукції в загальному виробництві, що отримана без застосування отрутохімікатів, мінеральних добрив, стимуляторів росту штучного походження; вміст гумусу в ґрунті і його динаміка; масштаби використання біологічних засобів боротьби зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин і тварин; наявність сучасних очисних споруд, що унеможливають або мінімізують шкідливі викиди і скиди [6, с. 28].

З огляду на те, що ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств формується під впливом організаційних, економічних, технологічних та соціальних чинників, а критерій ефективності в кожному конкретному випадку може виражатись певними абсолютними та відносними показниками, доцільно аналізувати різні види ефективності.

Узагальнюючи все вище викладене, слід зазначити, що з метою уникнення труднощів, які пов'язані з великою кількістю та відмінністю показників, що використовуються різними авторами, необхідно систематизувати сукупність показників та аналізувати види ефективності на основі їх градації за групами (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Комплексна система показників оцінки ефективності сільськогосподарських підприємств

Критерії оцінки	Система показників, які розкривають суть критерію
Технологічна ефективність	Рівень урожайності; частка удобреної площі; виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на 1 середньорічного працівника, 1 грн виробничих витрат; якісні параметри рослинницької та тваринницької продукції, продуктивність худоби та птиці.
Економічна ефективність	Обсяг виручки від реалізації та прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, на 1 середньорічного працівника; рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції; виробництво валової продукції на одну гривню основних засобів, оборотних активів, норма прибутку.
Соціальна ефективність	Співвідношення обсягу валової продукції виробленої одним працівником до витрат на оплату праці; співвідношення середнього рівня оплати праці в державі до рівня оплати праці в сільському господарстві; частка матеріального стимулювання та доплат за умови праці у фонді оплати праці; рівень життя працівників, зайнятих у сільському господарстві.
Екологічна ефективність	Частка прибутку підприємства, що спрямовується на природоохоронні заходи, та його абсолютна величина в динаміці; загальний рівень витрат на екологізацію виробничих процесів; частка екологічно чистої продукції в загальному обсязі виробництва; рівень викиду шкідливих речовин в навколишнє середовище.

Джерело: власні узагальнення автора.

Основною перешкодою для одержання різносторонньої характеристики ефективності сільськогосподарських підприємств є обмеження інформаційного забезпечення аналізу результатів їх діяльності. Основною базою для аналізу показників ефективності є форма № 50-сг “Основні економічні показники роботи сільсько-

господарського підприємства”, проте по вказаній формі звітують лише великі підприємства. Крім того звуження у формах статистичної звітності інформації щодо обсягів затрат праці, вартості виробничих засобів та оборотних активів, витрат на оплату праці не дозволяє обчислювати окремі показники ефективності.

Отже, вирішення питання об’єктивної оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств нерозривно пов’язано з удосконаленням якісних і кількісних ознак економічної ефективності виробництва, її підвищенням та знаходженням граничного рівня, а також із вимірювання рівня та темпів зростання ефективності виробництва, тобто з цілою системою критеріїв і показників. Проведення такого аналізу дозволить визначити пріоритетні шляхи розвитку аграрного виробництва на підприємствах всіх форм господарювання.

1.3. Теоретичні аспекти формування економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств

Ефективність виробництва не тільки віддзеркалює його результативність, вона виступає основним критерієм механізму господарювання. Сьогодні постійно відбуваються зміни в економіці країни і для того, щоб сільськогосподарські підприємства продовжували функціонувати, максимально враховуючи макро- і мікроекономічні умови господарювання, необхідне швидке і уміле маневрування наявними ресурсами за допомогою ефективного організаційно-економічного механізму, який має бути гнучким, відповідати вимогам економічних і природничих законів.

Історичний підхід до з’ясування сутності категорії “економічний механізм” показав, що в економічній літературі з 70-х років ХХ ст. широко застосовували терміни “господарський механізм”, “система господарювання”, “господарська система”. Пізніше для характеристики окремих складових господарського механізму як цілого почали використовувати поняття “економічний механізм”, “організаційний механізм”, “фінансовий механізм”.

Науковці Інституту аграрної економіки П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов трактують господарський механізм: по-перше, як засіб, що приводить у рух економіку та інтег-

ровану систему економічних, організаційних, правових форм і методів управління національним господарством, по-друге, як нормативно і організаційно забезпечену сукупність правил (обмежень та можливостей) ведення підприємницької діяльності, тобто її інституціональну структуру. Центральною складовою частиною господарського механізму є економічний механізм, тобто “правила гри”, який включає ціновий, фінансово-кредитний і податковий механізми [130, с. 207].

На думку В. Я. Амбросова і Т. Г. Маренич, господарський механізм являє собою систему тісно пов'язаних організаційно-економічних форм і методів регулювання процесу розширеного відтворення в підприємствах і об'єднаннях усіх форм власності та господарювання. Його основним завданням є забезпечення інтенсивного, конкурентоспроможного виробництва на інноваційній основі, погодження економічних інтересів товаровиробника, держави та споживача [4, с.19].

Й. С. Завадський під поняттям “господарський механізм” розуміє сукупність організаційних структур і форм господарювання, методів управління і правових норм, за допомогою яких досягаються цілі підприємницької діяльності. Він складається з трьох частин: організаційно-правового механізму, економічного механізму, сукупності соціально-психологічних методів [46, с. 61].

Як зазначає В. К. Здоровик, господарський механізм являє собою сукупність законів і підзаконних актів, економічних та організаційних принципів і важелів управління аграрною сферою [49, с. 43].

У сучасних умовах, як відзначають А. С. Лисецький та інші, господарський механізм АПК включає всю систему планування агробізнесу, комерційні, товарно-грошові, розподільчі, фінансово-кредитні і податкові відносини, ціноутворення, облік, звітність, контроль, організацію і структуру менеджменту та маркетингу тощо [65, с. 43]. А ось В. П. Павленко вважає, що господарський механізм АПК включає питання ціноутворення, розвитку кооперативних відносин, відтворення фондового потенціалу та його інвестиційне забезпечення [102, с. 51].

Функціонування сільськогосподарського підприємства на засадах приватної власності, не змінюючи мети його існування і сутності виробничого процесу, суттєво видозмінює економічні

відносини, що складаються з приводу виробництва сільськогосподарської продукції.

Це стосується як внутрішньогосподарських відносин, так і відносин, що складаються між підприємством і суб'єктами його зовнішнього середовища. Йдеться, власне, про формування нового за змістом господарського механізму сільськогосподарських підприємств, який передбачає більшу ступінь економічної свободи останніх, що корелюється з розміром власності, і водночас має більшу залежність від чинників зовнішнього середовища.

Розробка високоефективного економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах вимагає чіткого з'ясування його економічної сутності, структури та взаємозв'язку з іншими економічними категоріями. На жаль, у спеціальній економічній літературі сьогодні немає однозначного тлумачення змісту економічного механізму, а дослідники досить часто використовують це поняття, не розкриваючи повністю його суть (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Наукові підходи до трактування поняття “економічний механізм підприємства”

Автори	Визначення
П. Т. Саблук [128, с. 4]	Економічний механізм – це практичний вираз системи виробничих відносин, що включають засновану на інтересах (відповідальності) сукупність економічних важелів і регуляторів виробництва.
Й. С. Завадський [46, с. 81]	Економічний механізм – складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо)
І. І. Цигилик [155, с. 5]	Економічний механізм підприємства – сукупність економічних методів і важелів, які діють на всіх рівнях управління й дають змогу у відповідності з об'єктивними законами розвитку суспільства активно впливати на виробничу діяльність колективу з метою досягнення економічних і соціальних завдань
П. В. Круш [62, с. 23]	Економічний механізм підприємства – це сукупність чинників, які визначають майнові, орендні, виробничі, фінансові відносини між підприємством та його підрозділами, в тому числі між самими підрозділами, дають можливість здійснити внутрішню економічну діагностику підприємства та забезпечують реалізацію економічних інтересів усіх учасників виробництва.

Економічний механізм визначає сутність системи господарювання як сполучна ланка між її складовими – виробничими відносинами, продуктивними силами і надбудовою. Економічний механізм забезпечує органічний взаємозв'язок саморегулюючих важелів, інтересів і стимулів досягнення економічного ефекту; саморегулюючі функції економічного механізму не виключають державного регулювання ринкових процесів згідно із законами та принципами ринкової економіки [128, с. 3].

О. В. Олійник зазначає, що стрижнем господарського механізму є економічний механізм як система економічних регуляторів, які за певних умов можуть коригувати дію ринкових регуляторів. Вони в переважній більшості впливають на сферу обміну та розподілу, а через них на темпи та пропорції відтворювального процесу в суспільному виробництві й окремих його ланках. Основними елементами економічного механізму функціонування АПК є цінова, фінансово-кредитна, податкова, амортизаційна політика, політика в у сфері стимулювання праці [84, с. 41].

Необхідним елементом господарського механізму є організаційний механізм, який являє собою систему взаємозв'язку і взаємодії форм та методів господарювання, за допомогою яких здійснюється організація та управління діяльністю підприємства та підвищується економічна ефективність його діяльності. Складовими цього механізму є ринкова структура організації виробництва, підприємництво у аграрній сфері, маркетингова діяльність, менеджмент, організаційно-правові норми і стандарти, інфраструктура ринку [23, с. 102].

Ув'язуючи господарський механізм з організаційно-економічним Л. І. Абалкін розглядає його як спосіб організації суспільного виробництва з властивими йому формами та методами, економічними стимулами і правовими нормами, а у вузькому розумінні (економічний механізм) – як систему економічних важелів і стимулів, форм і методів досягнення поставлених цілей [1, с. 14].

Досить часто ототожнюють поняття “організаційно-економічний механізм” та “економічний механізм”. Економічний механізм є системою взаємовідносин планово-економічних форм і методів управління, організації та стимулювання виробництва, які спрямовані на пропорційний розвиток сільського господарства та

інших галузей АПК на інтенсивній основі. Основними ланками економічного механізму господарювання є планування, економічне стимулювання виробництва, фінансування та кредитування, ціноутворення, господарський розрахунок, організація праці та управління [67, с. 615].

Як відзначає П. С. Березівський, економічний механізм АПК слід розуміти як сукупність взаємопов'язаних організаційно-економічних методів планового впливу на погодження госпрозрахункових інтересів підприємств, які забезпечують взаємні дії та організаційну спрямованість в просуванні продукту від виробника до споживача [13, с. 212].

Організаційно-економічний механізм в аграрній сфері слід розглядати як систему організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок функціонування сільськогосподарських підприємств, що приведе до досягнення очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів [28, с. 15].

Як стверджує Руліцька К. М., організаційно-економічний механізм розвитку сільськогосподарських підприємств є сукупністю форм, методів, закономірностей, інструментів, важелів, суб'єктів і об'єктів впливу [125, с. 14].

На нашу думку, економічний і організаційно-економічний механізми необхідно розглядати як тотожні важелі. Адже у ринкових умовах усе більшого значення набуває саме економічний механізм управління. Причиною дієвості економічного механізму є більша схильність людей реагувати на економічні стимули, що обумовлено природою економічного інтересу. Також з метою ефективного управління економікою підприємств фінансовий та економічний механізми мають бути реформовані в єдиний механізм. Це зумовлено взаємодією фінансів із цінами і заробітною платою.

На основі аналізу літературних джерел та результатів практичної діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері встановлено сутність економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств як сукупності організаційних та економічних складових, які сприяють розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню його

ефективності до рівня, достатнього для забезпечення розширеного відтворення.

Елементами структури економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств, виступають організаційні та економічні складові, інформаційне, нормативне та правове забезпечення (рис. 1.2) [30].

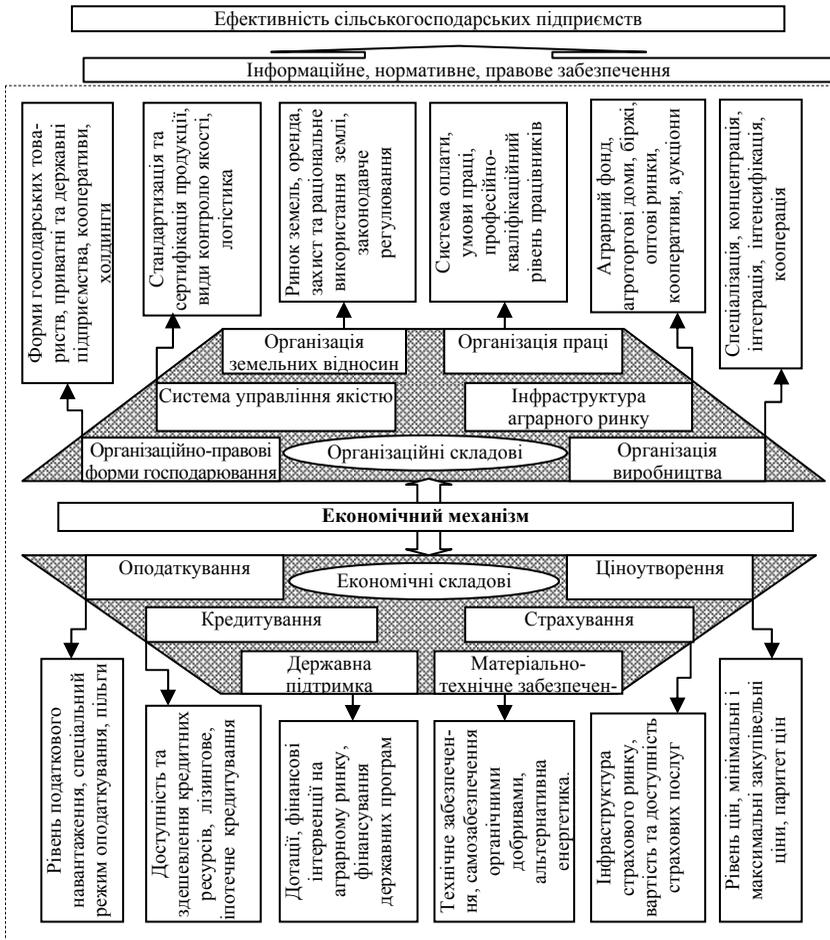

Рис 1.2. Економічний механізм забезпечення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором.

Науковцями Інституту аграрної економіки П. Т. Саблуком та Ю. Я. Лузаном проведено аналіз ефективності організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку АПВ, в якому виділено 17 основних складових. Із 170 максимально можливих балів ефективності усіх складових та інструментів організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку агропромислового виробництва, загальний їх рівень оцінюється у 85 балів, або лише на 50%. Зрозуміло, що така оцінка містить елементи суб'єктивізму, але на думку науковців, вона недалеко від істини [87, с. 324].

Яким же чином функціонує економічний механізм у сільсько-господарських підприємствах в умовах ринкової економіки, яка формується в нашій державі?

Розвиток сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання відбувався під впливом різних політичних, соціальних та економічних процесів. Незважаючи на те, що пройшло небагато часу від початку активного їх функціонування, науковці роблять попередні висновки про особливості тієї чи іншої організаційно-правової форми господарювання.

Характеризуючи різні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм В. Я. Месель-Веселяк за рівнем матеріальної зацікавленості керівництва в результатах виробничого процесу на перше місце ставить приватні підприємства та фермерські господарства, що об'єктивно пояснюється тим, що в більшості випадків керівником приватного підприємства є його власник, який має змогу самостійно на свій розсуд здійснювати процес розподілу та використання отриманого прибутку. Сільськогосподарські виробничі кооперативи за даним критерієм займають останнє місце, оскільки їх керівники не мають значної автономності стосовно розподілу прибутку, а підкоряються зборам членів кооперативу в яких мають один голос на рівні з іншими членами. На рівні з кооперативами знаходяться і державні підприємства, керівники яких в більшості випадків матеріально не зацікавлені в результатах господарської діяльності. Господарські товариства за даним критері-

ем займають проміжне місце між приватними підприємствами та сільськогосподарськими виробничими кооперативами [75, с. 21].

При цьому, очевидно, на сьогодні неможливо обрати якусь одну найкращу організаційно-правову форму аграрного виробництва. Саме тому, остаточні висновки про переваги тієї чи іншої форми господарювання роботи передчасно, оскільки нетривалим є період їх діяльності, а також не враховано фактор господаря керівника, від якого значною мірою залежить успіх справи [2, с.19]. Поряд з цим вдосконалення організаційно-економічного механізму їх функціонування є однією з важливих складових аграрної політики в нашій країні, що безпосередньо пов'язане з їхньою інвестиційною привабливістю та конкурентними перевагами.

Встановлення раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств – важлива складова підвищення ефективності виробництва в них.

Необхідною передумовою розвитку процесу концентрації в галузях агропромислового комплексу являється його висока економічна ефективність, яка заключається в поліпшенні важливих техніко-економічних показників виробництва в результаті збільшення його розмірів [145, с. 31]. Як свідчить вітчизняна і світова практика, за інших рівних умов ефективність виробництва зростає з підвищенням його концентрації до певних розмірів. Тому проблема формування раціональних розмірів тваринницьких ферм і комплексів залишається актуальною передусім у практичному плані. Її значення зростає в сучасних умовах роботи нових господарських структур ринкового типу [2, с. 31].

Зарубіжний досвід показує, що сільськогосподарське виробництво повинно зберігати раціональні масштаби. Так, в сільському господарстві Росії переважає великосерійне виробництво. Однак багато сільгоспорганізацій (агрофірми або агрохолдинги) набагато перевершили зразки радянської “гігантоманії”, досягнувши надвеликих розмірів (до 100-50 тис. га і більше на господарство). Спад виробництва в великих господарствах, підрич їх ресурсного потенціалу – наслідок грубих прорахунків в управлінні такими підприємствами, результат загальної стратегії і непорядкованості внутрішньогосподарських відносин у них. Позитивним

прикладом може бути хіба що СПК “Хуторок”. В даному господарстві між підрозділами виробництва, переробки, сервісу встановлені відносини купівлі-продажу з використанням внутрішніх цін і розцінок, вкладаються кошти в комплексну модернізацію виробництва [18, с. 155].

В умовах насиченого продовольством ринку, конкуренція між сільськогосподарськими товаровиробниками спонукає підприємства до поглиблення спеціалізації. Кожне підприємство концентрується на виробництві тих видів продукції, які є конкурентоспроможними, і відмовляється від виробництва продукції ефективність якої є вищою в інших підприємствах.

Спеціалізація не тільки визначає всю організаційну структуру виробництва, але й вимагає відповідної системи агротехнічних і зоотехнічних заходів. Поглиблення спеціалізації, раціональна концентрація і правильне співвідношення галузей у комплексі з агротехнічними заходами, спрямованими на повніше використання природних та економічних умов кожного сільськогосподарського підприємства, забезпечить максимальний вихід валової і товарної продукції з одиниці земельної площі при найменших затратах праці та матеріальних ресурсів [32, с. 129]. Як зазначає І. Ф. Баланюк оптимізація структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах здатна позитивно вплинути на забезпечення їх сталого розвитку [8, с. 115].

Сучасний стан земельних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва є наслідком земельної реформи. На нашу думку, організація земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах нашою хується на ряд проблем:

- не забезпечене введення землі в економічний оборот, з тим щоб вартість землі стала капіталом і прибуткоутворюючим фактором;

- у зв’язку з відсутністю досконалих інструментів регулювання ринку земель, в Україні тимчасово встановлений мораторій – заборона на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення шляхом їх продажу. Вирішити питання низки негативних явищ суспільно-економічного характеру пов’язаних з впровадження ринку земель покликаний Закон України “Про ринок земель”, який нажалі ще не прийнятий;

– більшість сільськогосподарських товаровиробників не дотримуються науково обґрунтованих сівозмін та ґрунтозахисних технологій. Для вирощування сільськогосподарських культур не вноситься потрібна кількість органічних і мінеральних добрив, що призводить до виснаження ґрунтів, зниження їх родючості та посилення деградації.

Погодимось з думкою М. Й. Хорунжого, що ідеальним варіантом функціонування земельних відносин є той, за якого в єдиній юридичній або фізичній особі будуть зосереджені всі “три зе”, тобто землеволодіння –землекористування – землевикористання [153, с. 226].

Механізм розвитку інфраструктури аграрного ринку закладений у системі законодавчих актів, якими запроваджені нові підходи до прискорення формування інфраструктури аграрного ринку, створення умов для надійного ресурсного забезпечення виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства, сприяння розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки.

В Україні створено інститути з функціями регулювання аграрного ринку, такі як Українська аграрна біржа, Аграрний фонд та Державний резерв [79, с. 9]. Українська аграрна біржа фактично існує формально, торги в класичному розумінні, практично не здійснюються. Аграрний фонд функціонує як комерційна організація, а не регулюючий орган та не має суттєвого впливу на ринок через брак фінансування.

Загалом в Україні створено мережу бірж, агроторгових домів, оптових продовольчих і плодоовочевих ринків, обслуговуючих кооперативів, виставок та ярмарок, аукціонів живої худоби, проте на регіональному рівні такі структури функціонують здебільшого формально. Через біржі безпосередньо товаровиробниками продається менше 1% зерна (0,1-0,3 %), основна ж його маса (понад 60%) реалізується через так звані “інші канали реалізації”, тобто комерційним посередникам безпосередньо з місць його виробництва за зниженими цінами [87, с. 294]. Сьогодні у структурі загального товарообороту роздрібного продовольчого ринку частка посередницьких структур становить близько 90% [79, с. 12]. Внаслідок чого виробники сільськогосподарської продукції не

мають можливості ефективно впливати на ціноутворення, що позначається на рівні ринкових цін. Така ситуація свідчить про відсутність в Україні організованих каналів збуту з прозорими механізмами ціноутворення та слабкі інтеграційні зв'язки між товарними біржами й іншими організаційними елементами інфраструктури аграрного ринку.

Державна цільова програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, спрямована на створення 25 сучасних, інтегрованих до світової системи оптових ринків у всіх регіонах країни, з яких дев'ять планувалося створити у 2009 році, а решту – 16 – у 2011 році [119]. Проте на сьогодні основні завдання даної програми не виконані, а успішно функціонують лише кілька оптових ринків, які отримали відповідний статус та мають право на отримання державної фінансової допомоги в період їх становлення.

Необхідною умовою формування аграрного ринку є функціонування ефективної системи управління якістю сільськогосподарської продукції, зокрема її сертифікація та стандартизація.

Якість продукції, особливо сільськогосподарської, є однією з найскладніших категорій, з якими людство стикається в процесі матеріального виробництва. Рівень якості продукції впливає на ціну, витрати, валове виробництво кінцевої продукції, продуктивність праці, рентабельність, конкурентоспроможність продукції [162, с. 154].

Для втілення в життя державної політики в сфері контролю за якістю продукції в Україні було створено Державну інспекцію сільського господарства. Сьогодні більшість сільськогосподарських підприємств розпочали роботу з впровадження інтегрованої системи управління якістю на базі ДСТУ ISO 9001. Проте, даний процес наштовхується на ряд перешкод, зокрема: відсутність на підприємствах спеціалізованих служб з управління якістю; невідповідність національних стандартів щодо якості сільськогосподарської продукції міжнародним стандартам; недостатність необхідних обсягів фінансування цих робіт; відсутність мережі недержавних лабораторій з контролю якості та безпеки сільськогосподарської продукції; неефективність правового забезпечення

державного контролю за дотриманням встановлених показників якості сільськогосподарської продукції.

У сучасній економіці мотивація праці розглядається, як багатокomпонентний фактор підвищення ефективності виробництва. На думку І. Г. Ушачова, одним із напрямів виходу сільського господарства з кризи є “повышение эффективности производства на основе роста производительности труда и его мотивации” [148, с.7].

Як стверджує Ф. В. Зінов'єв: “Ефективність і результативність діяльності підприємств значною мірою залежать від потенціалу апарату управління та рівня організації його праці” [78, с. 102].

На думку В. О. Плужнікова сьогодні основне завдання полягає в створенні такого внутрішньогосподарського економічного механізму, головним в якому є мотивація праці усіх працівників підприємства. Такий механізм повинен зробити економічні інтереси працівників визначальним фактором зростання ефективності виробництва й сприяти розвитку внутрішньогосподарських товарних відносин [107, с. 137].

Грунтуючись на результатах проведених досліджень, І. Ф. Баланюк зазначає, що механізм формування персоналу сільськогосподарських підприємств повинен включати чотири етапи, які дозволять в результаті вивчення особливостей діяльності підприємства, його спеціалізації та режиму роботи забезпечити необхідний якісний склад. Разом з тим, якщо якісні характеристики працівників перевищують вимоги їх посад, необхідно створити умови для їх кар'єрного росту та матеріального й морального заохочення [9, с. 126].

Зростання цін виробників на зовнішньому і внутрішньому ринках продовольства сприяє розвитку сільськогосподарських підприємств, але в той же час перетворює аграрний сектор в лідера інфляційного процесу на споживчих ринках. Саме тому, як зазначає П. Т. Саблук, в системі економічного механізму найважливішою ланкою є цінова політика. Вона залишається однією з визначальних ринкових проблем як у теоретичному, так і в практичному плані [129, с. 360].

Цінова політика має здійснюватися в умовах ринку на основі вільного ціноутворення і поєднуватися з державним регулюванням і посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії й послуги, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам, за умов запровадження єдиної методології ціноутворення на основі концепції ціни виробництва [111, с. 108].

Серед вітчизняних економістів-аграрників все більше домінуючою стає точка зору про необхідність активного державного регулювання процесу ціноутворення.

З усієї різноманітності методів державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції у світі варто звернути увагу на дві групи. У першій з них ми бачимо адміністративне регулювання цін на підставі спеціального закону, який ухвалюється кожні 5-6 років і яким визначаються обсяги виробництва та максимальні і мінімальні ціни на основні види сільськогосподарської продукції (наприклад США). Так програми підтримки у США для зернових передбачають встановлення урядом мінімальних цін на продукцію фермерів, але при певних обмеженнях площі. Після збирання врожаю уряд позичає фермерам гроші під заставу у вигляді зібраного зерна. Фіксована сума грошей подається в кредит за кожну одиницю фізичного обсягу продукції, і цей питомий показник позики називається “заставна ставка”. Вона, по суті, фіксує мінімальну ринкову ціну товару, для якого встановлюється. Якщо ринкова ціна перевищує заставну ставку, то фермери можуть продавати свою продукцію за цією ціною, а потім мають погасити позику з процентом. Якщо ринкова ціна знижується нижче рівня заставної ставки, то фермери можуть передати своє зібране зерно в розпорядження уряду в якості погашення позики. Уряд може також встановити так звану цільову ціну на рівні, що перевищує заставну ставку. В цьому випадку уряд виплачує фермерам за кожну одиницю їхньої продукції суму, рівну різниці між цільовою ціною і (або) заставною ставкою, або ринковою ціною (залежно від того, яка з них вища). Для того, щоб брати участь у цій програмі, фермери США повинні скоротити площі своєї ріллі на певну величину, згідно з програмою скорочення площ. Завдяки такому механізму регулювання виробниц-

тва, рішення фермерів стосовно обсягів виробництва не пов'язано з розмірами державних платежів, які вони можуть отримати. Тобто, фермери не можуть розширити виробництво продукції у відповідь на зміну рівнів заставних ставок або цільових цін, що встановлюються урядом. До групи основних товарів, для яких існують програми підтримки американським урядом, відносять: пшениця, кормові зернові, бавовник, цукор, молочні продукти, тютюн і арахіс [156, с. 174].

Другій групі властивий європейський досвід, зокрема Франції, що передбачає укладання міжгалузевих і міжпрофесійних угод між виробниками, переробниками та продавцями сільськогосподарської продукції щодо обсягів її виробництва і цін на неї.

На думку фахівців, ближчим до сучасних умов України є спосіб саме державного регулювання через відповідний закон або інший нормативно-правовий акт [50, с. 9]. Загалом пряма підтримки аграрних цін у розвинених країнах складає 80% загального розміру бюджетної підтримки, що є одним з вузлових моментів регулювання агропродовольчого ринку та державної підтримки безпосередніх виробників продуктів харчування [18, с. 157].

Основним критерієм при формуванні цінового механізму має бути норма прибутку на весь авансований капітал. Як зазначають науковці Інституту аграрної економіки, у системі регулювання аграрного ринку цінова політика повинна враховувати інтереси всіх учасників ринкової системи: держави, виробника споживача. Саме держава, особливо в умовах занепаду техніко-технологічної бази сільського господарства, повинна гарантувати сільськогосподарським виробникам доходи на рівні середньої норми прибутку по національній економіці через механізм еквівалентних цін. Якщо ринок не забезпечує еквівалентної ціни, держава повинна компенсувати виробнику різницю між ринковою і еквівалентною ціною [87, с. 282].

В основу методології формування цін на сільськогосподарську продукцію покладені такі вимоги: необхідність поєднання на всіх етапах перехідного періоду вільного формування цін з економічним регулюванням їх державою; необхідний комплексний підхід, який передбачає механізм формування системи цін (оптових, роздрібних, договірних, закупівельних); ціновий

механізм повинен бути у тісному зв'язку з платоспроможністю населення та сприяти підвищенню якості продукції; введення протекціонізму цін на вітчизняні продукти АПК порівняно з імпортними [69, с. 35].

В. Я. Месель-Веселяк зазначає, що необхідно створити економічні умови, за яких сільському господарству як галузі з уповільненим оборотом капіталу (1-1,5 року) забезпечувалися б певні прибутки. Для цього у ціноутворенні потрібно застосовувати показники не рівня рентабельності, а норми прибутку – як відношення прибутку до авансованого у виробництво основного й оборотного капіталу, включаючи в сільському господарстві вартість землі, за формулою:

$$Ц = Сп + К_{нп} * (Воз * Кооз + Воф * Кооф + Вз * Кооз), \quad (1.5)$$

де Сп – нормативна собівартість 1 т продукції; К_{нп} – коефіцієнт середньої по Україні норми прибутку; Воз – вартість основних засобів, що беруть участь у виробництві 1 т продукції, грн.; Кооз – коефіцієнт оборотності основних засобів; Воф – середньорічна вартість оборотних фондів витрачених на виробництво 1 т продукції; Кооф – коефіцієнт оборотності оборотних фондів за рік; Вз – грошова оцінка 1 га ріллі, грн [74, с. 15; 87, с. 283].

Погодимося, що недоцільним є штучне стримування або і жорстке адміністрування процесів ринкового ціноутворення в сфері аграрного виробництва, адже суттєва частка нерідко безпідставного підвищення внутрішніх цін на продовольство може бути віднесена саме на ці фактори, а також на недосконалість маркетингових ланцюгів, зокрема наявності значної кількості зайвих посередницьких структур при просуванні продукції [55, с. 22].

Основна мета державної аграрної політики на сучасному етапі – це забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, створення правових, організаційних та економічних засад для перетворення його у високоефективний і конкурентоспроможний сектор національної економіки, зокрема з метою зміцнення експортного потенціалу.

На думку М. В. Зубця “державна підтримка АПК – це тонкий інструмент, який при умілому і гнучкому використанні може дати вагомі результати в стислий термін” [50, с. 8].

Діапазон державного впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств за умов ринкової економіки досить значний. До того ж кожна країна використовує як властиві тільки їй важелі, так і спільні для всіх. В одному випадку перевагу надають кредитній політиці (дешеві пільгові кредити, відтермінування платежів), в іншому – регулюванню і підтримці гарантованих цін на внутрішньому ринку чи організації державних закупівель сільськогосподарської продукції, а у третьому – впровадженню захисного (високого) протекціоністського мита на імпортовану продукцію [153, с. 132]. Створення необхідних економічних умов виробництва за рахунок протекціоністської бюджетної підтримки та державного регулювання економічних і соціальних процесів розвитку села притаманне Норвегії, Південній Кореї, Японії, США, країнам ЄС. Так, у Норвегії обсяг середньорічної підтримки аграрного сектору складає майже 2/3 вартості валової сільськогосподарської продукції, а в розрахунку на сільського жителя – більше 30 тис. дол., на 1 га сільгоспугідь – близько 3 тис. дол. [18, с. 157]. Розмір бюджетної підтримки АПК в Республіці Білорусь в 2008 році досяг 247 дол. на 1 га сільськогосподарських угідь. За останні 7 років (з 2002 по 2008 р.) цей показник збільшився більш ніж в 5 разів [31, с. 155]. У Великобританії, наприклад, немає спеціалізованої системи аграрних кредитів і фермерські господарства підтримуються за допомогою державних субсидій. Частка державних субсидій у вартості продукції сільського господарства становить більше чверті та є однією з найбільших у світі.

Як зазначає М. П. Сичевський, крім прямої бюджетної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, важливим чинником зростання ефективності виробництва є розвиток ринку фінансових послуг через формування кредитної інфраструктури і вдосконалення кредитних механізмів, розвиток системи страхування [135, с. 8]. Саме фінансово-кредитні важелі здатні скоректувати наявні диспропорції у розвитку АПК й економіки [50, с. 3]. Особливо це важливо в умовах наявних кризових явищ українського ринку, коли відбувається різка зміна цінових і фінансових пропорцій, а також загальних умов відтворення і самої економічної системи [17, с. 3].

Встановлено, що серед найголовніших складових організаційно-економічного механізму є система кредитних відносин, яка має виняткове значення для сільськогосподарських підприємств, що викликане специфікою аграрного виробництва.

В умовах переходу до ринкових відносин в Україні форми та методи кредитування повинні максимально враховувати особливості кругообігу засобів сільського господарства [69, с. 26]. Як слушно зазначає академік М. Я. Дем'яненко, кредитна політика має бути спрямована на формування системи кредитного забезпечення аграрного сектору. Така система має забезпечувати потреби села в кредитних ресурсах поточного і довгострокового характеру для функціонування виробничої та соціальної сфери на засадах розширеного відтворення [87, с. 212].

Як свідчить практика, за допомогою добре налагодженого матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств відбувається інтенсифікація та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, зменшується собівартість продукції, підвищуються урожайність та, як наслідок, зростає добробут тих, хто зайнятий в аграрній сфері.

Одним із інструментів техніко-технологічного забезпечення ринковій економіці є лізинг. Як зазначає Г. М. Підлисецький, крім технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, механізм фінансового лізингу також виконує функції щодо підтримки розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу. З одного боку, він є суб'єктом формування та функціонування системи оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, а з іншого – засобом досягнення ще однієї стратегічної мети державної підтримки – розвитку вітчизняного машинобудування для АПК [105, с. 77]. Слід зазначити, що у країнах з ринковою економікою на умовах лізингу на внутрішньому ринку реалізується більше 45% обладнання: в Японії – 33%, Австралії – 25%, Німеччині – 18%, Швеції, Франції – 13-17% [140, с. 72].

Не менш важливим елементом економічного механізму функціонування АПК є податкова політика. Важливими характеристиками податкового механізму в сільському господарстві є оптимальні розміри податкового навантаження, простота

податкових відносин та відповідність застосовуваного податкового інструментарію рівню розвитку економіки галузі. При цьому він повинен відповідати основним принципам формування системи оподаткування [87, с. 204].

Як зазначає О. В. Олійник, податкова політика та податкова система повинні забезпечувати стимулюючу функцію податків і зборів у розвитку сільськогосподарського виробництва; мати оптимальний склад кількісних та якісних показників об'єктів оподаткування, оптимальні нормативи податків, які б забезпечували, з одного боку, необхідні надходження коштів до бюджетів, з іншого – створювали зацікавленість підприємств у розвитку й оновленні товаровиробництва та задоволенні ринкових потреб; захищати вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції від непорядної конкуренції з боку іноземних конкурентів [84, с. 39].

На жаль, при формуванні податкової політики щодо сільськогосподарських підприємств в перші роки незалежності України були допущені значні прорахунки, які полягали передусім в ігноруванні специфіки сільськогосподарського виробництва.

Виробничий процес у сільському господарстві зазнає природних та погодних ризиків, тому страхування різноманітних ризиків саме в цій сфері має набути розвитку й стати ефективним ринковим механізмом подолання впливу негативних факторів [163, с. 222].

Механізм страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників – це сукупність встановлених державою форм, видів, методів зовнішнього і внутрішнього впливу, процедур організації страхування сільськогосподарського виробництва, призначених для досягнення стратегічних і тактичних цілей щодо стабілізації розвитку сільськогосподарського виробництва та підвищення ефективності фінансових результатів виробництва [128, с. 9].

Формування і розвиток економічного механізму відбувається під впливом особливих чинників, що характерні сільському господарству як галузі. Економічний механізм забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств несе в собі конкретний вираз об'єктивних закономірностей, що складаються на макро- і мікроекономічному рівнях. У суб'єктивному ж плані економічний механізм функціонування сільськогосподарських

підприємств можна розглядати як систему організаційних та економічних форм, методів, способів і критеріїв за допомогою яких здійснюються економічні процеси і явища з розвитку виробництва та втілюються в життя управлінські рішення з удосконалення і підвищення його ефективності. Оптимізація системи даного механізму передбачає синхронну взаємодію його елементів.

На нашу думку, рівень ефективності сільськогосподарських підприємств за умови вдосконалення економічного механізму визначається шляхом співвідношення планової сукупності визначених експертним шляхом доходів, які будуть отримані в результаті здійснення заходів організаційно-економічного характеру, до суми понесених витрат.

Отже, саме ефективно сформована система господарювання, в якій сконцентровані всі необхідні для цього фактори – від виробничих ресурсів до механізму господарювання – забезпечує найкращі можливості для такого виробництва і реалізації рослинницької і тваринницької продукції, за якою досягається одержання максимального прибутку від господарської діяльності сільськогосподарського підприємства.

Організація виробництва сільськогосподарської продукції на основі приватної власності, використання нових технологічних рішень, кваліфікованих працівників, самозабезпечення енергетичними ресурсами за умови ефективного функціонування аграрного ринку, стандартизації та сертифікації продукції, оптимального податкового навантаження та дотацій, доступності страхових послуг, враховуючи інформаційне, нормативне та правове забезпечення, сприятиме досягненню високого рівня ефективності сільськогосподарськими підприємствами.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Оцінка регіональних особливостей забезпечення ефективного господарювання в сільськогосподарських підприємствах

Аграрна реформа була спрямована на створення найсприятливішого економічного середовища для функціонування сільського господарства та скорішого виходу його із кризового стану, зокрема шляхом розвитку сільськогосподарських підприємств та підвищення ефективності їх господарювання. Впродовж здійснення аграрних перетворень швидкими темпами відбувався процес роздержавлення майна та створення нових організаційно-правових форми господарювання. Однак допущені прорахунки під час проведення реформи, зокрема переоцінка значення приватної власності порівняно з іншими чинниками ефективного сільськогосподарського виробництва, недооцінка значення соціальних чинників її проведення, недостатнє врахування усіх економічних механізмів прискореного розвитку сільськогосподарських підприємств, не забезпечили досягнення бажаного результату. Дані тенденції спостерігаються і у регіональному розрізі.

Сільськогосподарські підприємства є суб'єктами ринкового типу і за умов наявності належних "правил гри" здатні забезпечувати виробництво конкурентоспроможної продукції та високу дохідність. Зміцнюючи свої позиції вони поступово забезпечують збільшення частки виробленої валової продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства України протягом останніх років.

У 2013 році дев'яносто дев'ять сільськогосподарських підприємств Чернівецької області займаючи 117,3 тис. га площі сільськогосподарських угідь виробляли валової продукції на суму 806,8 тис. грн. на 100 га та отримували 70 тис. грн. прибутку на одне господарство. В той час, як сто два сільськогосподарські

підприємства Івано-Франківської області займаючи 131,4 тис. га площі сільськогосподарських угідь виробляли 1283,7 тис. грн. валової продукції на 100 га та отримували 3617 тис. грн. прибутку на одне господарство. Тобто спостерігаються суттєві відмінності в регіональному розрізі не зважаючи на однаковий рівень забезпеченості природними ресурсами та тотожні економічні умови. За даними табл. 2.1 кількість підприємств Чернівецької області та площа угідь у 2014 році не змінилися, проте обсяг валової продукції на 100 га зріс на 23,5%, а розмір одержаного прибутку на одне господарство – на 3091 тис. грн.

Таблиця 2.1

Динаміка розмірів землекористування та кількості сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону

Показник	Роки							2014 р. в % до 2013 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Кількість сільськогосподарських підприємств								
Івано-Франківська область	113	107	92	113	103	102	110	107,8
Чернівецька область	110	104	94	117	101	99	99	100,0
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га								
Івано-Франківська область	112,9	114,0	108,1	114,0	122,4	131,4	147,5	112,3
Чернівецька область	105,3	118,8	112,9	119,4	118,4	117,3	105,2	89,7

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [94; 95; 96; 97; 98]

В Івано-Франківській області до початку сучасної аграрної реформи господарства населення займаючи 24,1% площі сільськогосподарських угідь забезпечували виробництво валової продукції сільського господарства на 54,8% від спільного результату всіх категорій господарств, а сільськогосподарські підприємства займаючи 75,9% площі – на 45,2%. (рис. 2.1). Неоднакові темпи змін в обсягах виробництва продукції в господарствах населення і сільськогосподарських підприємствах призвели до зменшення питомої ваги других у структурі виробництва до 9,8% у 2005 році. Впродовж останніх семи років необхідно відмітити збільшення частки сільськогосподарських підприємств у загальному обсязі валової продукції області: з 19,3% у 2008 році до 34,3% у 2014.

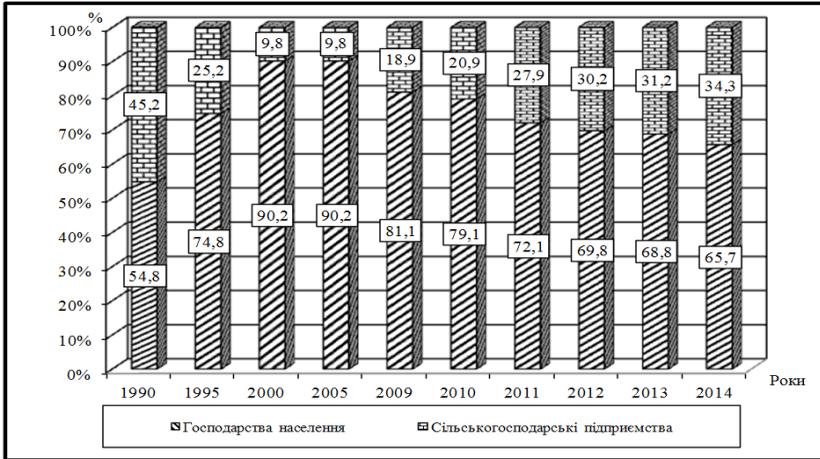

Рис. 2.1. Структура виробництва валової продукції сільського господарства Івано-Франківської області, %

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [19, 20]

У Чернівецькій області до початку реформ господарства населення забезпечували виробництво валової продукції на 42% від загального результату, а сільськогосподарські підприємства – на 58% (рис. 2.2).

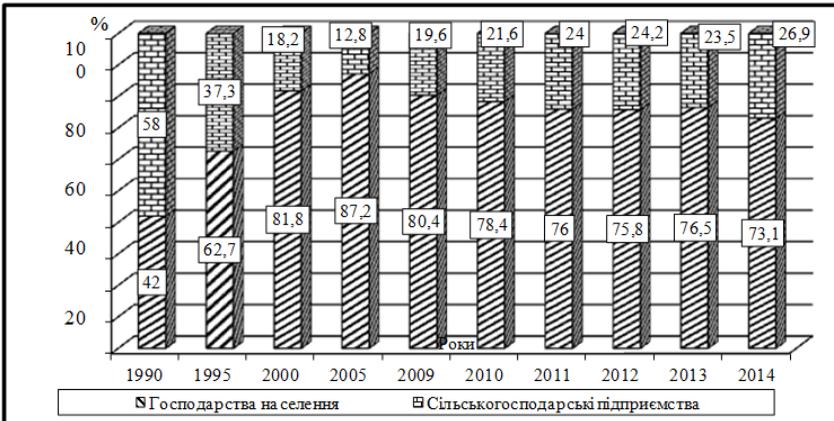

Рис. 2.2. Структура виробництва валової продукції сільського господарства в Чернівецькій області

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [19, 20]

Так як ефективність реформування аграрного сектору визначалася підвищенням питомої ваги господарств населення в загальному обсязі виробництва валової продукції, внаслідок передачі земель сільськогосподарських підприємств у рахунок земельних паїв громадянам, в Чернівецькій області питома вага сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва валової продукції зменшилася до 12,8% у 2005 році. І лише впродовж останніх семи років можна спостерігати поступове збільшення частки сільськогосподарських підприємств у загальному обсязі валової продукції до 26,9% у 2014 році, проте наведені відносні показники не відображають рівень благополуччя в сільськогосподарських підприємствах області.

Хоча обсяги виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами Карпатського регіону поступово збільшуються, їх частка у виробництві все ще не досягає рівня дореформеного періоду.

Різке зниження інтенсивності виробництва у господарствах населення, знайшло своє відображення в тенденції зміни показників виробництва валової продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Так, випереджаючими темпами зростає вартість валової продукції, що припадає на 100 га сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської та Чернівецької областей порівняно з господарствами населення.

Частка продукції рослинництва і тваринництва у загальному обсязі виробленої продукції в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення є практично однаковою. Сьогодні у Івано-Франківській області сільськогосподарські підприємства спеціалізуються на виробництві зерна, ріпаку, м'яса свиней та птиці, а господарства населення на виробництві картоплі, овочів, плодів, молока, таким чином доповнюючи одні одних. Сільськогосподарські підприємства Чернівецької області виробляють в основному зерно, ріпак, м'ясо птиці, яйця, а господарства населення – картоплю, овочі, плоди, молока, тобто спеціалізація виробництва в регіональному розрізі є подібною.

Розглянувши динаміку виробництва валової продукції в Україні та досліджуваних областях, можна зробити висновки, що з 2008 року намітилася стійка тенденція до зростання виробництва валової

продукції сільськогосподарськими підприємствами на 100 га сільськогосподарських угідь. При цьому обсяги виробництва валової продукції у сільськогосподарських підприємствах досліджуваних областей на 100 га угідь зросли впродовж семи років швидшими темпами порівняно з підприємствами України загалом: в Івано-Франківській області на 129,6% порівняно з 2008 роком, в Чернівецькій області – на 223,5%, а в Україні – на 47,4% (табл. 2.2). Це свідчить про вищу ефективність господарювання у сільськогосподарських підприємствах досліджуваних областей, що є позитивним.

Таблиця 2.2

Виробництво валової продукції сільськогосподарськими підприємствами

(у порівнянних цінах 2010 року)

Показник	Роки							2014 р. в % до 2013 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Валова продукція на 100 га сільськогосподарських угідь всього, тис. грн Україна	466,6	443,6	437,3	570,1	535,1	641,2	688,0	107,3
Івано-Франківська область	670,8	681,2	750,4	1184,8	1301,8	1283,7	1540,4	120,0
Чернівецька область	748,1	794,4	809,8	899,8	845,0	806,8	996,1	123,5
рослинництва Україна	363,3	328,4	310,5	433,9	388,6	484,1	522,1	107,8
Івано-Франківська область	304,3	297,2	260,9	495,4	576,8	615,5	810,1	131,6
Чернівецька область	432,6	472,9	483,4	565,9	510,5	537,2	719,6	133,9
тваринництва Україна	103,3	115,2	126,8	136,2	146,5	157,1	165,9	105,6
Івано-Франківська область	366,5	384,0	489,5	689,4	725,0	668,2	730,3	106,1
Чернівецька область	315,5	321,4	326,4	333,9	334,5	269,6	276,5	102,6

Джерело: розраховано автором на основі джерел [19, 20]

Вартість валової продукції рослинництва на 100 га зросла у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області з 304,3 тис. грн у 2008 році до 810,1 тис. грн у 2014 році або на 166,2 %, у сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області з 432,6 тис. грн до 719,6 тис. грн або на 52,2%, а у сільськогосподарських підприємствах України з 363,3 тис. грн до 522,1 тис. грн або на 66,3%. У ринкових умовах господарювання більшість сільськогосподарських підприємств центральної та північної частини України переорієнтувалися на виробництво продукції рослинництва, як більш рентабельної, що спричинило

зменшення виробництва продукції тваринництва. Відповідно вартість валової продукції тваринництва на 100 га зростає у сільськогосподарських підприємствах України з 103,3 тис. грн у 2008 році до 165,9 тис. грн у 2014 році або на 60,6%, в той час як у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області з 366,5 тис. грн до 730,3 тис. грн або на 99,3%, а у сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області зменшилась з 315,5 тис. грн до 276,5 тис. грн або на 12,4%.

На основі аналізу виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Карпатського регіону, можна зробити висновок, що в межах багатofункціонального розвитку сільських територій, поряд з диверсифікацією видів економічної діяльності, необхідним є також приділення особливої уваги стимулюванню, нарощуванню обсягів виробництва та підвищенню ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах, без яких неможливим є забезпечення продовольчої безпеки країни. Більше того, сільськогосподарський потенціал України загалом, і досліджуваних областей зокрема, здатний забезпечувати потреби не лише власного населення, але й формувати експорт агропромислової продукції, причому необхідним є зосередження не на сировинному експорті, що сьогодні має місце, наприклад, в частині реалізації ріпаку, а на реалізації на зовнішніх ринках готової продовольчої продукції.

Аналіз обсягу та динаміки виробництва валової продукції в сільськогосподарських підприємствах дозволяє розкрити важливу сторону ефективності, проте узагальнюючим показником розвитку сільськогосподарських підприємств та економічної ефективності виробництва є прибутковість. Впродовж 2008-2014 років спостерігається збільшення рівня прибутковості сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської та Чернівецької областей, а також України, що можна побачити у табл. 2.3. Абсолютна сума прибутку забезпечена сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області зростає швидшими темпами порівняно з зростанням суми прибутку, яку отримали сільськогосподарські підприємства України. Водночас темп зростання абсолютної суми прибутку забезпеченої сільськогосподарськими підприємствами України є вищим порівняно з сільськогос-

сподарськими підприємствами Чернівецької області. Обсяг прибутку, що припадає на 100 га сільськогосподарських угідь збільшився у 2014 році порівняно з 2008 роком у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області на 617 тис. грн або у 11 раз, а України – лише на 153 тис. грн або у 6 раз, що свідчить про вищу інтенсивність сільськогосподарського виробництва у господарствах області. Щодо сільськогосподарських підприємств Чернівецької області, то рівень їх прибутковості характеризується різноспрямованою динамікою впродовж досліджуваного періоду.

Таблиця 2.3

Показники прибутковості сільськогосподарських підприємств

Показник	Роки							2014 р. в сумі до 2013 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Прибуток від сільськогосподарської продукції усього, млн грн Україна,	5462	7120	12751	19926	20199	11804	33284	21480
Івано-Франківська область	57	82	197	312	495	369	996	627
Чернівецька область	55	-6	-8	124	89	7	313	306
на 1 господарство, тис. грн Україна	588	770	1389	2089	2210	1296	3862	2566
Івано-Франківська область	505	762	2147	2760	4801	3617	9055	5438
Чернівецька область	500	-59	-88	1061	878	70	3161	3091
на 100 га сільгоспугідь, тис. грн Україна	30	39	69	108	109	63	183	120
Івано-Франківська область	58	75	200	284	409	281	675	394
Чернівецька область	52	-5	-7	104	75	6	30	24

Джерело: розраховано автором на основі джерел [89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96; 97; 98].

Рівень рентабельності виробництва у сільськогосподарських підприємствах не має чітко вираженої тенденції, коливаючись в різні боки залежно від регіону. Виявлені тенденції стосуються як рослинницької, так і тваринницької продукції.

Про вищу ефективність господарювання у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області порівняно з підприємствами України свідчить рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва. Якщо даний показник у сільськогосподарських підприємствах області становив у 2008 році 11,8%, а у 2014 році збільшився до значення 52,6% або на 40,8 відсотко-

вих пункти, то у сільськогосподарських підприємствах України аналогічний показник зріс відповідно з 13,4% у 2008 році до 25,8% у 2014 році або на 12,4 відсоткових пункти. Рівень рентабельності рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області впродовж 2008-2014 років зріс на 30 відсоткових пунктів, а України – на 9,6 відсоткових пункти. Рівень рентабельності продукції тваринництва збільшився за аналогічний період у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області на 65,9 відсоткових пункти, а України – на 13,3 відсоткових пункти (рис. 2.3).

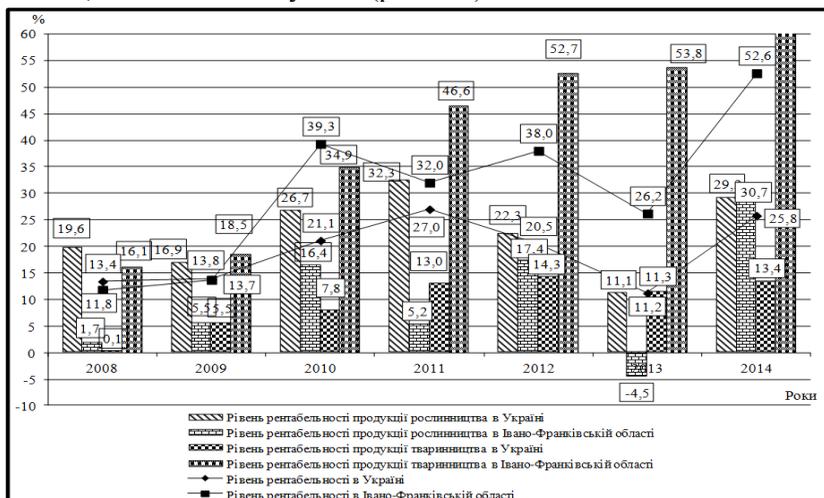

Рис. 2.3. Динаміка рівня рентабельності в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області та України, %

Джерело: побудовано автором на основі джерел [89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96; 97; 98].

Вартим уваги є також рівень економічної ефективності сільськогосподарських підприємств Чернівецької області, які у 2009-2010 роках характеризувалися збитковістю виробництва, і лише протягом декількох останніх років забезпечують невисокий рівень прибутковості (рис. 2.4). У 2014 році рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств Чернівецької області відповідав рівню рентабельності сільськогосподарських підприємств України загалом та був найвищим за останніх сім років, що зумовлено, значним зростанням рівня рентабельності рослинництва.

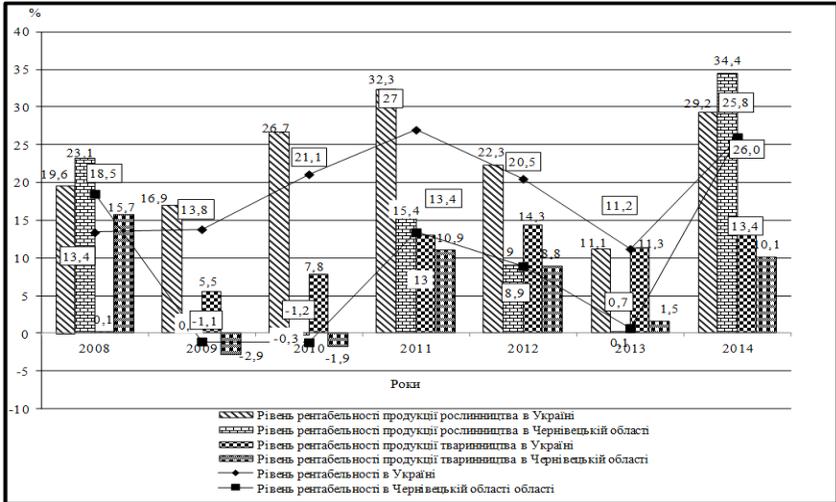

Рис. 2.4. Динаміка рівня рентабельності в сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області та України

Джерело: побудовано автором на основі джерел [94; 95; 96; 97; 98].

Для виявлення основних причин зміни показників рентабельності рослинництва і тваринництва доцільно проаналізувати їх в розрізі видів продукції (табл. 2.4). У Івано-Франківській області значну зміну загального показника рентабельності рослинництва спричинило зниження рентабельності виробництва зернових у 2013 році порівняно з 2012 роком на 26,2 відсоткових пункти та зростання у 2014 році порівняно з 2013 роком на 48,3 відсоткових пункти. Негативним є зниження рентабельності виробництва сільськогосподарськими підприємствами області пшениці, жита та ячменю, що пов'язане, перш за все, з зниженням реалізаційної ціни однієї тони при зростанні виробничої собівартості даних видів продукції.

Можна зробити висновки, що насамперед високі показники рентабельності виробництва свинини та яєць забезпечили загальний рівень рентабельності продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області. В галузі виробництва свинини лідером є ТзОВ “Даноша” площа угідь якого більше 10 тис. га. Повна собівартість одного центнера продукції становила у 2011 році 858,3 грн (в області 1001,50 грн, в Україні 1277,19 грн), рентабельність 92,0%.

Таблиця 2.4

**Рентабельність реалізації основних видів продукції
сільськогосподарськими підприємствами, %**

Продукція	Роки							2014 р. в сумі до 2013 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Зернові культури: Україна	16,4	7,3	13,9	26,1	15,2	1,5	25,8	24,3
Івано-Франківська область	-9,4	-5,0	5,0	8,6	13,9	-12,3	36,3	48,6
Чернівецька область	10,3	-2,9	-5,6	12,5	4,9	-4,7	29,7	34,4
в т.ч. пшениця:								
Україна	17,6	5,8	9,6	17,6	11,8	2,4	28,0	30,4
Івано-Франківська область	-5,0	-7,7	-0,5	2,8	14,8	-17,8	8,3	26,1
Чернівецька область	8,1	-2,6	-14,0	3,2	14,4	-17,6	21,9	39,5
жито: Україна	13,4	-15,5	-18,0	11,0	5,5	-15,3	-5,6	-9,7
Івано-Франківська область	-27,5	-23,3	-25,4	4,4	8,0	-13,0	3,4	16,4
Чернівецька область	-16,5	-36,7	-34,2	-11,1	-18,2	-4,2	-39,9	-35,7
ячмінь: Україна	19,8	-4,9	-0,4	16,0	11,4	0,6	18,3	17,7
Івано-Франківська область	-3,7	-25,5	-7,6	3,0	24,8	-3,8	4,5	8,3
Чернівецька область	4,0	-20,9	-13,0	-1,0	24,3	-11,3	-1,1	10,2
Пукрові буряки: Україна	7,1	37,0	16,7	36,5	15,7	2,7	17,9	15,2
Івано-Франківська область	-21,9	26,6	1,1	9,7	-8,0	-2,1	-26,4	24,3
Чернівецька область	15,0	-38,3	25,6	95,7	29,8	*	*	*
Картопля: Україна	7,9	12,9	62,1	17,7	-21,5	23,0	9,2	-13,8
Івано-Франківська область	15,1	59,9	75,9	21,1	7,2	101,3	440,9	339,6
Чернівецька область	-0,6	12,1	76,6	-7,7	-7,7	-26,6	-78,3	-51,7
М'ясо великої рогатої худоби (ВРХ): Україна	-24,1	-32,9	-35,9	-24,8	29,5	-43,3	-35,9	7,4
Івано-Франківська область	11,4	-3,3	-32,1	-20,2	-43,9	-8,8	11,7	20,5
Чернівецька область	-18,5	-29,7	-33,5	-18,2	-36,8	-55,6	-37,7	17,9
М'ясо птиці: Україна	-11,3	-22,5	-4,4	-16,8	-7,2	-10,0	-15,4	-5,4
Івано-Франківська область	-29,6	-17,3	28,6	-28,1	2,8	-14,5	-18,9	-4,4
Чернівецька область	12,0	-32,2	-1,6	-13,4	8,5	1,8	3,6	1,8
М'ясо свиней: Україна	0,3	12,1	-7,8	-3,7	2,0	0,2	5,6	5,4
Івано-Франківська область	7,3	41,6	14,3	62,6	50,5	39,7	79,0	39,3
Чернівецька область	11,9	1,5	-5,5	-7,9	6,7	-7,6	9,8	17,4
Молоко: Україна	4,1	1,4	17,9	18,5	2,3	13,6	11,0	-2,6
Івано-Франківська область	3,8	-8,6	11,0	16,0	15,7	17,2	12,2	-5
Чернівецька область	15,6	-4,0	-12,6	-2,5	-17,0	-2,3	6,9	9,2
Яйця: Україна	13,0	13,1	18,6	38,8	52,6	47,6	58,8	11,2
Івано-Франківська область	32,6	30,0	87,3	79,0	85,5	125,4	157,6	32,2
Чернівецька область	35,3	6,9	12,8	55,5	40,8	66,1	30,0	-36,1

* – дані вилучено з метою забезпечення виконання Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96; 97; 98].

Також у області ефективно функціонують птахофабрики агрохолдингу "Авангард", який займає друге місце у світі серед вироб-

ників яєць і є лідером на Євро-Азійському континенті, розміщені у Городенківському, Рогатинському та Тисменицькому районах. На українському ринку частка промислового виробництва яєць даним холдингом перевищує 50%, а на ринку яечних продуктів становить близько 90%. Так, у ДП “Городенківська птахофабрика” у 2011 році рівень рентабельності становив 98,5% при площі 9,0 га.

Щодо рівня рентабельності рослинництва сільськогосподарських підприємств Чернівецької області, то необхідно зазначити, що його зміна прямопропорційно пов’язана зі зміною рівня рентабельності зернових. Значний рівень збитковості виробництва картоплі, зокрема у 2014 році, не мав вагомого впливу на рівень рентабельності рослинництва. Необхідно зазначити, що за однакових природно-кліматичних умов рівень ефективності вирощування картоплі у областях Карпатського регіону є діаметрально протилежним, що в принципі є атиповим.

Порівняно з рівнем рентабельності у сільськогосподарських підприємствах України, рівень рентабельності виробництва більшості видів продукції підприємствами Івано-Франківської області у 2014 році був вищим крім вирощування пшениці, виробництва цукрових буряків, м’яса птиці. Рівень ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств Чернівецької області є вищим тільки в частині виробництва м’яса свиней та птиці.

У рослинництві урожайність сільськогосподарських культур з одиниці посівної площі є кількісним вираженням технологічної ефективності, що обґрунтовує необхідність її аналізу. Впродовж досліджуваного періоду спостерігається збільшення рівня урожайності сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах, що можна побачити у табл. 2.5. Зокрема урожайність зернових культур в Івано-Франківській області зростає на 71,7%, кукурудзи на 74,3%, ріпаку на 22,9%, цукрових буряків на 87,7%, картоплі у 2 рази. Високі показники урожайності зернових забезпечує філія “Перспектив”, яка у 2007 році ввійшла до складу ПрАТ “Зернопродукт Миронівський хлібопродукт”. Для посівів дане підприємство використовує насіння високої якості вітчизняної та іноземної селекції, а також оптимізує застосування мінеральних добрив. У 2012 році на землях 14 тис. га було зібрано близько 77 тис. т зернових.

Таблиця 2.5

**Урожайність сільськогосподарських культур в
сільськогосподарських підприємствах, ц/га**

Культури	Роки							2014 р. в % до 2013 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Зернові культури, всього:								
Україна	35,5	30,4	27,6	39,0	33,4	43,0	47,5	110,5
Івано-Франківська область	32,9	31,2	28,1	43,8	44,2	48,8	56,5	115,8
Чернівецька область	38,0	34,1	33,4	45,6	41,4	45,1	58,9	130,6
в т.ч.: пшениця:								
Україна	37,9	31,7	27,3	34,2	28,8	35,0	41,9	119,7
Івано-Франківська область	34,5	31,2	24,2	39,3	39,0	35,0	43,3	123,7
Чернівецька область	33,7	36,1	26,2	38,3	37,5	35,1	50,9	145,0
ячмінь:								
Україна	30,5	22,1	18,1	22,7	22,0	21,0	31,5	150,0
Івано-Франківська область	24,6	23,1	19,4	29,1	27,1	24,0	42,4	176,6
Чернівецька область	22,7	24,4	18,2	27,0	30,2	22,2	35,4	159,4
Кукурудза: Україна	49,5	54,6	47,0	68,6	51,5	68,1	66,6	97,8
Івано-Франківська область	50,1	53,2	51,2	68,3	66,2	77,2	87,3	113,1
Чернівецька область	60	46,7	63,6	76,8	54,4	75,2	85,9	114,2
Цукрові буряки: Україна	366,1	320,2	281,5	370,9	420,6	419,4	490,2	116,9
Івано-Франківська область	302,7	262,6	213,6	260,1	420,3	339,9	568,2	167,2
Чернівецька область	355,2	75,7	235,0	324,0	487,0	217,0	394,0	181,6
Ріпак: Україна	20,8	18,5	17,0	17,3	22,1	23,7	25,6	108,0
Івано-Франківська область	21,8	21,5	16,2	20,5	24,2	25,2	26,8	106,3
Чернівецька область	20,1	25,3	14,8	18,1	21,1	23,3	31,8	136,5
Картопля: Україна	187,1	199,2	171,0	216,7	192,0	221,2	256,4	115,9
Івано-Франківська область	110,4	148,3	115,6	226,0	223,4	185,7	228,4	123,0
Чернівецька область	110,7	143,4	96,7	169,4	218,0	245,0	143	58,4
Овочі: Україна	211,8	256,3	207,0	280,5	313,7	312,3	346,4	110,9
Івано-Франківська область	464,0	535,2	368,9	405,9	430,1	381,5	397,5	104,2
Чернівецька область	172,2	138,5	123,5	143,3	176	200	148	74,0

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [122; 123].

Урожайність зернових та ріпаку у сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області у 2014 році була вищою ніж у сільськогосподарських підприємствах України, зокрема на 24,0% та 24,2% відповідно. Рівень урожайності інших сільськогосподарських культур є нищим, що свідчать про неефективне використання сільськогосподарських угідь.

Незважаючи на те, що урожайність зернових культур у великих господарствах досліджуваних областей складає 50-70 центнерів з кожного гектара, її рівень все ще є недостатнім. За умови кращої якості ґрунтів, українські сільгоспвиробники мають

урожайність у 2-3 рази нижчу, ніж у розвинених країнах. Так, урожайність сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах України у 2012 році становила: пшениці 28,8 ц/га, ячменю 22,0 ц/га, кукурудзи 51,5 ц/га, цукрових буряків 420,6 ц/га, картоплі 192,0 ц/га. Урожайність даних культур у Німеччині наступна: 78,1 ц/га, 65,4 ц/га, 97,5 ц/га, 675,7 ц/га, 440,6 ц/га. У Польщі рівень урожайності також значно вищий 41,7 ц/га, 34,4 ц/га, 62,3 ц/га, 542,6 ц/га, 198,5 ц/га відповідно.

Нижчий рівень урожайності основних сільгоспкультур пов'язаний з недостатнім рівнем технічного забезпечення, що призводить до неякісного виконання робіт по їх вирощуванню та порушення строків проведення. Стаціонарні дослідження, що проводяться науково-дослідними установами Національної академії аграрних наук України, показують, що за умов повного виконання технологічних вимог показники виробництва озимої пшениці у 2009 році були б наступними: урожайність 78,6-90,1 ц/га, загальні витрати 5100 грн/га, якість 2-3 клас, собівартість 664 грн/т [51]. В Івано-Франківській області у даний період при урожайності 31,8 ц/га, матеріальні витрати становили 2368,7 грн/га, а собівартість – 975,4 грн/т.

Відповідно до наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених 45-50% приросту урожаю сільськогосподарських культур формується саме за рахунок внесення добрив. В Україні, в зв'язку з нестачею коштів, виробники сільськогосподарської продукції в основному застосовують спрощені технології вирощування і лише 60-70% посівних площ удобрюються, а дози застосування мінеральних добрив в 2-4 рази менші, ніж технологічно необхідні. Як можна побачити з даних табл. 2.6, має місце поступове збільшення внесення мінеральних добрив. Якщо під урожай сільськогосподарських культур у 2008 році сільськогосподарські підприємства Чернівецької області внесли на 1 га посівної площі 51,0 кг мінеральних добрив, то у 2014 році – 89,0 кг, що на 74,5% більше ніж у 2008 році. У сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області обсяг внесених добрив збільшився на 49,4%. У 2014 році частка удобреної мінеральними добривами площі в Івано-Франківській області становила 90,9% проти 72,9% у 2008 році.

Таблиця 2.6

**Внесення добрив під сільськогосподарські культури в
сільськогосподарських підприємствах**

Показник	Роки							2014 р. в % до 2013 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
мінеральні добрива								
Частка удобреної площі, %								
Україна	69	63	70	76	78	81,4	81,8	100,5
Івано-Франківська область	72,9	70,4	71,6	79,4	83,4	89,6	90,9	101,5
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі, кг								
Україна	57	48	58	68	72	80	82	102,5
Івано-Франківська область	85	82	78	97	103	128	127	99,2
Чернівецька область	51	55	79	88	78	92	89	96,7
органічні добрива								
Частка удобреної площі, %								
Україна	2,5	2,5	2,2	2,0	2,1	2,1	2,2	104,7
Івано-Франківська область	7,2	5,0	4,3	6,5	3,6	5,4	6,9	127,8
Внесено на 1 га посівної площі, т								
Україна	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	100
Івано-Франківська область	1,2	1,1	1,1	2,1	1,4	2,0	2,9	145
Чернівецька область	0,9	0,4	0,7	0,5	0,4	0,7	0,5	71,4

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [122; 22]

Простежується незначне збільшення обсягу внесення органічних добрив, проте якісні параметри за досліджуваний період не зазнали значних змін. Так, в Івано-Франківській області у 2014 році на 1 га удобреної площі припадало 2,9 тони поживних речовин. Зазначені показники не досягають рівня 1990 року, коли в даній області при удобренні мінеральними добривами вносили 240 кг поживних речовин на 1 га посівної площі, а органічними – 15,3 т добрив. Рівень внесення мінеральних та органічних добрив у Івано-Франківській області є вищим порівняно з рівнем у Чернівецькій області та Україні загалом, а рівень останніх двох є однаковим.

Якщо зменшення кількості внесення мінеральних добрив в певні періоди можна пояснити нестачею коштів на їх закупівлю, то недостатнє внесення органічних зумовлене зокрема і скороченням поголів'я худоби в сільськогосподарських підприємствах.

Як наслідок, низький рівень внесення мінеральних та органічних добрив не лише призводить до виснаження земель, але й не дає можливості реалізуватися генетичному потенціалу сільськогосподарських культур та знижує ефективність їх виробництва.

Ефективність сільськогосподарського виробництва тісно пов'язана з його матеріально-технічною базою, яка є вагомою основою ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. Ситуація склалася так, що через брак коштів, відсутність довгострокового кредитування, низьку підтримку з боку держави сільськогосподарські підприємства змушені значно продовжувати експлуатаційний вік машини та використовувати наявні, вже морально і фізично зношені основні засоби, підтримуючи їх у робочому стані. Так, протягом 2008-2011 років в Івано-Франківській області зменшилась кількість тракторів на 642 шт., тракторних причепів на 369 шт., сівалок на 225 шт., зернозбиральних комбайнів на 168 шт. У Чернівецькій області за один лише 2009 рік кількість тракторів зменшилася на 151 шт., а зернозбиральних комбайнів на 38 шт. Загалом 60-70% машинно-тракторного парку вже вичерпали свій експлуатаційний ресурс і з економічної точки зору їх подальше використання недоцільне, а забезпечення якісного процесу виробництва продукції за їх участі неможливе.

Сьогодні рівень забезпечення технікою дещо покращився, проте ситуація не є надто оптимістичною. В зв'язку з загальною економічною кризою та непомірним зростанням цін в останні роки можливості забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними ресурсами значно звузилися. Нової техніки, яку випускають вітчизняні виробники, дуже мало і її якісні характеристики є низькими. А іноземна техніка за експлуатаційними характеристиками хоч і має переваги над вітчизняною, проте не всі сільськогосподарські підприємства можуть дозволити собі її придбати.

Важливою є роль великих сільськогосподарських підприємств у забезпеченні загальнообласних обсягу виробництва сільськогосподарської продукції та рівня рентабельності виробництва (табл. 2.7). Рентабельність рослинництва та тваринництва в досліджуваних підприємствах є вищою загальнообласного рівня.

Таблиця 2.7

**Показники виробничо-господарської діяльності
високоєфективних сільськогосподарських підприємств
у 2012 році**

Показник	ФГ “Прометей”	СВК ім. Т.Г. Шевченка	ПП “Степан Мельничук”	ТОВ “Даноша”	ТОВ “Богдан і К”
Сільськогосподарські угіддя, га	4093	1950	1972	9537	2309
Валова продукція всього, тис. грн	24014	8650	7375	584331	10628
на 100 га сільгоспугідь угідь, грн	587	444	374	6127	460
в т.ч. рослинництва всього, тис. грн	21421	7446	5169	36536	7956
на 100 га сільгоспугідь угідь, грн	523	382	262	383	345
тваринництва всього, тис. грн	2593	1204	2206	547795	2672
на 100 га сільгоспугідь угідь, грн	63	62	112	5744	116
Прибуток всього, тис. грн	5029	1742	679	205980	2914
на 100 га сільгоспугідь, грн	123	89	34	2160	126
в т.ч. рослинництва всього, тис. грн	4974	1725	721	12459	2669
на 100 га сільгоспугідь угідь, грн	122	88	37	131	116
тваринництва всього, тис. грн	55	17	-42	193520	244
на 100 га сільгоспугідь угідь, грн	1	1	-2	2029	10
Рівень рентабельності продукції, %	24,4	21,5	13,8	66,1	41,5
в т.ч. продукції рослинництва	26,2	23,4	20,3	61,5	49,5
продукції тваринництва	3,5	2,4	-3,1	66,4	14,9

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності досліджуваних підприємств (Ф. 50-сг).

Зокрема успішно працюють такі великотоварні господарства як: сільськогосподарський виробничий кооператив імені Т.Г. Шевченка та філія “Перспектив” ПрАТ “Зернопродукт МХП” Городенківського району, ТОВ “Даноша” Калуського, фермерське господарство “Прометей” та приватне підприємство “Степан Мельничук” Коломийського, ТОВ “Штерн-Агро” Тлумацького районів Івано-Франківської області, ТОВ “Валявське” Кіцманського та ТОВ “Агрофірма імені Суворова” Новоселицького районів Чернівецької області. Завдяки дотриманню технології вирощування сільськогосподарських культур та вдосконалення організації виробництва продукції, зокрема тваринництва, тут досягають високих показників.

Практично у аграрному секторі утворилося дві групи підприємств – рентабельні і нерентабельні – з діаметрально протилежними результативними показниками. Тому для визначення зако-

номірності розвитку сільськогосподарських підприємств, оцінки ефективності функціонування і виявлення резервів підвищення доцільним є зіставлення результатів їх роботи в динаміці. Враховуючи, що до 2012 року спостерігалось поступове зростання ефективності, а 2013 рік на противагу став переломним в історії розвитку сільськогосподарських підприємств, так як рентабельність виробництва зернових та розміри отриманого прибутку зменшилися удвічі, період з 2008 до 2012 року ввжається оптимальним часовим проміжком для даного дослідження. Аналіз показників здійснений на прикладі діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області (табл. 2.8).

Рентабельні підприємства займаючи у 2008 році 52,3% та у 2012 році 84,8% всієї площі угідь сільськогосподарських підприємств виробили відповідно 83,3% та 89,0% вартості валової продукції при коефіцієнті використання землі відповідно 1,6 та 1,1. Позитивним є зменшення кількості неприбуткових підприємств та підвищення рівня виробництва в них. Якщо у 2008 році нерентабельні підприємства використовували 47,7% сільськогосподарських угідь і забезпечували 16,7% виробленої валової продукції, то у 2012 році ці показники становили 15,2% та 11,0% відповідно, при коефіцієнті використання землі 0,4 та 0,7.

Таблиця 2.8

Виробництво валової продукції сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області

Показники	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
всі сільськогосподарські підприємства					
Кількість господарств в групі	113	107	92	113	103
Площа сільськогосподарських угідь усього, тис. га	98,9	108,4	98,9	109,7	121,0
на 1 господарство, га	875	1013	1075	971	1175
Вартість валової продукції, усього млн грн	763	825	915	1310	1640
на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	6752	7711	9942	11595	15919
Частка продукції тваринництва в загальній продукції, %	65	65	75	68	67,1
рентабельні підприємства					
Кількість господарств в групі	63	59	57	73	81
Площа сільськогосподарських угідь усього, тис. га	51,7	52,6	63,8	86,7	102,6

Продовження табл. 2.8

у % до всього	52,3	48,6	64,5	79,0	84,8
на 1 господарство, га	821	892	1120	1187	1267
Вартість валової продукції, усього млн. грн	635	507	795	1076	1459
у % до всього	83,3	61,4	86,9	82,1	89,0
на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	1229	963	1246	1241	1422
Частка продукції тваринництва в загальній продукції, %	73,4	65,9	77,2	69,7	69,5
нерентабельні підприємства					
Кількість господарств в групі	50	48	35	40	22
Площа сільськогосподарських угідь усього, тис. га	47,2	55,8	35,1	23	18,4
у % до всього	47,7	51,4	35,5	21,0	15,2
на 1 господарство, га	944	1162	1001	575	835
Вартість валової продукції, усього млн. грн	128	318	119	235	180
у % до всього	16,7	38,6	13,1	17,9	11,0
на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	270	571	341	1020	980
Частка продукції тваринництва в загальній продукції, %	23,8	62,8	58,9	61,0	47,7

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Вартість валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у рентабельних підприємствах порівняно з нерентабельними у 2008 році була у 4,5 рази вищою, а у 2012 році тільки у 1,5 рази, що свідчить про підвищення ефективності виробництва та використання земельних ресурсів нерентабельними сільськогосподарськими підприємствами.

Урожайність сільськогосподарських культур у господарствах змінюється під впливом метеорологічних умов, вплив яких на урожайність сільськогосподарських культур в останні роки є досить вагомим. Тому в аналізованому періоді спостерігається коливання урожайності в окремі роки як у рентабельних так і у нерентабельних підприємств. Урожайність зернових культур в досліджуваних підприємствах першої групи була вищою в 2008 році на 18,1%, у 2012 році – на 2,8% порівняно з другою, зокрема озимої пшениці – на 11,8% та 27,3% відповідно, кукурудзи – на 10,9% та 11,2% відповідно. Щодо цукрових буряків, то їх урожайність у 2012 році у групі нерентабельних підприємств була на 20,2% вищою порівняно з рентабельними (дод. А).

В розрізі рентабельних та нерентабельних підприємств відбувається скачкоподібне коливання продуктивності худоби і птиці у кожній з досліджуваних груп. Якщо надій молока від однієї

корови у 2008 році був у рентабельних підприємствах на 85,0% вищим ніж у нерентабельних, то у 2012 році спостерігається протилежна ситуація – надій молока від однієї корови є більшим у нерентабельних підприємствах на 20,4%. Це пов'язано з тим, що забезпечуючи вищу продуктивність нерентабельні підприємства здійснюють більші витрати на одну голову, а повна собівартість не покривається доходами від реалізації продукції. Стабільно зростає продуктивність свиней у підприємств першої групи. Так, наприклад, у товаристві з обмеженою відповідальністю зі 100% датським капіталом “Даноша” приріст свиней може становити 600 грамів ваги за одну добу, при середньодобовому прирості по Україні 380 грам, а від однієї свиноматки за один опорос одержують 13-15 поросят. У 2012 році продуктивність свиней у підприємствах першої групи була більшою у 2,5 рази порівняно з підприємствами другої групи.

Вища технологічна ефективність виробництва у рентабельних підприємствах обумовила в свою чергу нижчу собівартість продукції. Особливо це проявилось при виробництві пшениці, ячменю, насіння соняшнику, ріпаку, м'яса свиней. У нерентабельних ж господарствах наявні виробничі ресурси, використовуються недостатньо раціонально, тобто збільшення витрат не супроводжується адекватним зростанням урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Витрати на виробництво основних видів продукції
сільськогосподарських підприємств
Івано-Франківської області, грн/ц**

Показники	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
всі сільськогосподарські підприємства					
Зернові усього, в т.ч.:	79,42	93,18	117,80	108,81	112,37
озима пшениця	77,62	88,66	118,25	121,14	118,55
ячмінь	89,37	103,02	116,33	118,92	118,47
Ріпак	132,12	160,34	238,61	262,67	259,29
Молоко	146,03	158,47	187,84	236,06	214,87
Приріст ВРХ	1168,76	1366,88	1481,48	1650,43	1652,93
Приріст свиней	868,81	802,07	941,11	1001,50	1053,53
Приріст птиці	983,87	1210,66	1185,07	1219,66	1362,52

Продовження табл. 2.9

рентабельні підприємства					
Зернові усього, в т.ч.:	73,46	86,37	115,37	103,52	112,41
озима пшениця	71,52	83,42	110,67	114,23	120,48
ячмінь	86,91	100,45	101,65	108,41	118,20
Ріпак	116,77	149,48	240,07	254,53	234,12
Молоко	138,15	157,03	181,97	245,82	211,43
Приріст ВРХ	1017,84	1262,63	1145,77	1518,96	1604,93
Приріст свиней	871,69	785,79	933,62	922,33	1045,61
Приріст птиці	1026,84	1300,11	1352,85	1450,40	1665,03
нерентабельні підприємства					
Зернові усього, в т.ч.:	89,04	101,49	125,42	124,57	112,12
озима пшениця	84,83	94,41	134,18	136,34	106,45
ячмінь	96,02	105,47	169,90	140,25	121,37
Насіння сояшнику	147,23	186,54	239,61	312,35	0
Ріпак	151,01	172,94	231,52	318,96	382,91
Молоко	169,33	159,41	192,69	214,87	250,40
Приріст ВРХ	1546,39	1565,66	1918,48	1907,87	2009,67
Приріст свиней	780,92	1381,46	1655,28	1413,74	1949,03
Приріст птиці	585,17	1179,66	991,14	1010,98	1125,68

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

При здійсненні більш високих виробничих витрат на 1 га посівної площі кукурудзи у 2012 році в нерентабельних господарствах (на 9,1% вище порівняно з рентабельними) урожайність кукурудзи була на 11,2% нижчою. Загалом порівняно з 2008 роком у 2012 році відбулося збільшення витрат на виробництво майже усіх основних видів продукції у сільськогосподарських підприємствах. Найбільш суттєво зросла собівартість виробництва 1 ц приросту великої рогатої худоби – на 41,4%, ріпаку на 96,2%, молока на 47,1%.

Більш низька собівартість сільськогосподарської продукції в рентабельних підприємствах також обумовлена вищим рівнем забезпеченості виробничими ресурсами та ефективним їх використанням шляхом застосування інтенсивних технологій, удосконалення виробничої структури порівняно з неприбутковими підприємствами. Особливо це проявляється при поелементному вивченні розміру поточних витрат у процесі виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Перевищення темпу зростання продуктивності тварин порівняно з темпом зростання витрат на

голову вказує на підвищення інтенсивності виробництва, зокрема в галузі свинарства.

Виходячи з співвідношення рентабельних та нерентабельних підприємств, розглянемо рівень економічної ефективності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області з позиції частки як першої, так і другої групи у загальних результативних показниках (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Основні результати фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області

Показники	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
всі сільськогосподарські підприємства					
Виручка від реалізації продукції, у % до всього	100	100	100	100	100
на 1 господарство, тис. грн	4768	6316	9471	11391	17446
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	545	623	881	1174	1485
Прибуток с.-г. продукції усього, тис. грн	57	82	197	312	495
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	58	75	200	284	409
Прибуток продукції рослинництва усього, тис. грн	2	12	33	18	95
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	2	11	34	16	78
Прибуток продукції тваринництва усього, тис. грн	55	69	164	294	400
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	55	64	166	268	330
рентабельні підприємства					
Виручка від реалізації продукції, у % до всього	86,8	74,4	94,2	86,8	91,3
на 1 господарство, тис. грн	7420	8517	14394	15308	20265
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	904	954	1286	1289	1600
Прибуток с.-г. продукції усього, тис. грн	77	111	207	353	540
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	149	212	325	407	526
Прибуток продукції рослинництва усього, тис. грн	17	31	40	52	123
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	32	58	62	59	120
Прибуток продукції тваринництва усього, тис. грн	60	81	168	301	417
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	117	153	263	348	406
нерентабельні підприємства					
Виручка від реалізації продукції, у % до всього	13,2	25,6	5,8	13,2	8,7
на 1 господарство, тис. грн	1426	3610	1452	4241	7067
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	151	311	145	738	846
Прибуток с.-г. продукції усього, тис. грн	-20	-30	-10	-41	-46
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	-43	-54	-28	-178	-248

Продовження табл. 2.10

Прибуток продукції рослинництва усього, тис. грн	-14	-19	-6	-34	-29
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	-30	-33	-18	-146	-156
Прибуток продукції тваринництва усього, тис. грн	-6	-11	-4	-7	-17
на 100 га сільськогосподарських угідь, грн	-12	-20	-10	-32	-93

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Нерентабельні підприємства забезпечили 8,7% всієї реалізованої продукції, або 155,5 млн грн у грошовому виразі, у розрахунку на одне господарство це становить 7067 тис. грн, на 100 га сільськогосподарських угідь – 846 тис. грн. Якщо порівняти дані показники з тими, які мають рентабельні підприємства, то в останніх вони будуть значно вищими, зокрема у 2012 році реалізовано продукції на кожні 100 га у двічі більше, на кожне підприємство у тричі більше. Слід відмітити зменшення диспропорцій у сторону нерентабельних підприємств порівняно з 2008 роком, коли виручка від реалізації продукції на 100 га у рентабельних підприємствах була у 6 раз більшою ніж у нерентабельних.

Сумарна величина прибутку рентабельних підприємств у 2012 році склала 540 тис. грн порівняно з 77 тис. грн, які вони отримали у 2008 році, а в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь 526 грн проти 149 грн. За даними 2012 року 21,4% загальної кількості підприємств закінчили рік зі збитками в сумі 46 тис. грн проти збитку 20 тис. грн у 2008 році і рівнем збитковості на 100 га 248 грн проти 43 грн у 2008 році, що є негативним.

Як можна побачити у дод. Б, для рівня рентабельності продукції тваринництва у першій групі характерне стійке зростання протягом досліджуваного періоду з 19,1% у 2008 році до 58,4% у 2012 році. Рівню рентабельності продукції рослинництва притаманне стрибкоподібне незначне зростання, що в значній мірі пов'язано з впливом кліматичних умов на дану галузь.

Виходячи з кількості збиткових підприємств протягом досліджуваного періоду, існує необхідність більш глибокого підходу до оцінки соціально-економічної природи цього явища. Не можна не відмітити значну диференціацію показників економічної ефективності виробництва у розрізі адміністративних районів області. Відповідно до дод. В збитковою була сільськогосподарська

діяльність агроформувань Рожнятівського району. Нерентабельними є підприємства Верховинського та Косівського районів, де частка орних земель у структурі сільськогосподарських становить відповідно 2,7% та 28,8%, що пояснюється їх розташуванням в гірській частині області. Відповідно питома вага валової продукції сільськогосподарських підприємств даних районів у загальному обсязі валової продукції сільськогосподарських підприємств області є мізерною (рис. 2.5).

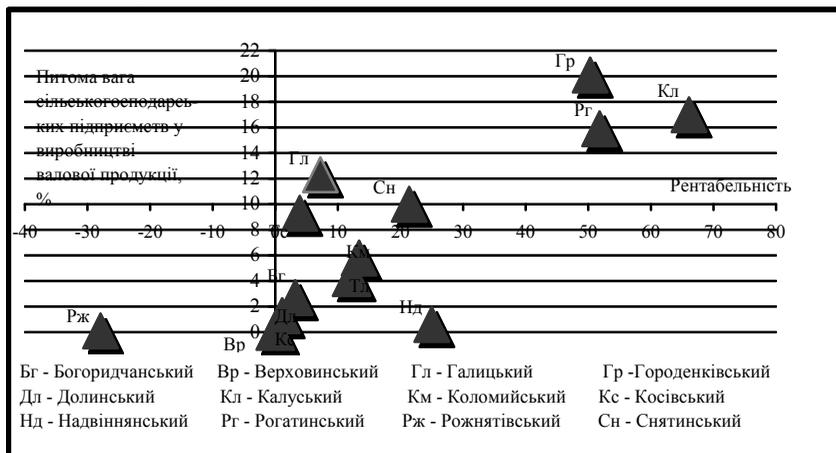

Рис. 2.5. Рівень економічної ефективності сільськогосподарських підприємств в розрізі районів Івано-Франківської області

Джерело: розраховано автором на основі джерел [19; 20; 88; 89; 90; 91; 92; 93].

Найвища сільськогосподарська освоєність спостерігається в наступних адміністративних районах: Городенківському – 82,2%, Снятинському – 77,6% та Рогатинському – 71,3%. У підприємствах саме цих районів рівень рентабельності є вищим, ніж в середньому по області і становить у господарствах Калуського району 66,1%, Городенківського – 50,3% та Рогатинського – 51,8%.

Отже, в сільськогосподарському виробництві аграрних підприємств Карпатського регіону помітні позитивні тенденції як в часовому просторі так і у порівнянні з ефективністю господарювання сільськогосподарських підприємств України. Проте дані показники все ще не відповідають “бажаним” та науково-

обґрунтованим значенням, досягнення яких і формує перспективу розвитку сільськогосподарських підприємств в досліджуваних областях та Україні загалом.

2.2. Функціонування сільськогосподарських підприємств на аграрному ринку

Ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від ефективності функціонування аграрного ринку.

Маючи чудові умови для сільськогосподарського виробництва і найвищий серед європейських країн показник землезабезпеченості (понад пів гектара орної землі в розрахунку на душу населення), Україна значно поступається розвинутих державам за показником забезпечення свого населення продовольчими товарами. Зростання цін виробників на зовнішньому і внутрішньому ринках продовольчої продукції сприяє розвитку аграрного сектору, але в той же час перетворює його в лідера інфляційного процесу.

Співвідношення попиту й пропозиції на продукцію впливає на ефективність господарювання та структуру виробництва підприємств. В Україні та досліджуваних областях саме споживання сьогодні є головним обмежуючим чинником виробництва продуктів харчування. В динаміці спостерігаються позитивні тенденції щодо збільшення споживання продуктів харчування. Можна зробити висновки, що населення незалежно від коливань цін в одному обсязі споживає м'ясо і м'ясопродукти, плоди та ягоди, а причина зниження споживання молока і молочних продуктів криється у зменшенні насиченості ринку (табл. 2.11).

Споживання м'яса і м'ясопродуктів в розрахунку на душу населення у Івано-Франківській та Чернівецькій областях в 2014 році збільшилося порівняно з 2008 роком на 3,1 та 4,9 кг відповідно, яєць – на 50 та 32 шт. відповідно, плодів – на 9,5 та 8,2 кг відповідно, а молока зменшилося на 7,2 та 5,7 кг відповідно. У Чернівецькій області рівень споживання овочів та баштанних, плодів та ягід є вищим ніж у Івано-Франківській, що зумовлене зокрема тим, що Чернівецька область спеціалізується в більшій мірі по виробництву продукції садівництва та овочівництва. Позитивним є те, що рівень споживання овочів та баштанних, а також інших видів продукції перевищує раціональну норму споживання в даній

області. Рівень споживання основних видів продукції в Івано-Франківській області у відсотках до раціональної норми є наступним: м'яса 54,5%, молока 68,7%, яєць 97,6%, олії 99,2%, картоплі 143%, овочів та баштанних 81,9%, плодів та ягід 47,8%.

Таблиця 2.11

**Споживання основних продуктів харчування населенням
Карпатського регіону, кг/особу**

Основні продукти харчування	Роки							Раціональна норма
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
М'ясо і м'ясопродукти								
Івано-Франківська область	40,5	40,5	40,5	40,2	41,4	42,6	43,6	80
Чернівецька область	40,0	42,0	42,8	41,7	42,9	47,4	44,9	
Молоко і молочні продукти								
Івано-Франківська область	268,1	270,2	264,7	260,1	259,9	269,8	260,9	380
Чернівецька область	255,3	249,7	242,2	243,9	243,9	241,5	249,6	
Яйця, шт.								
Івано-Франківська область	233	241	252	265	258	268	283	290
Чернівецька область	276	286	298	303	304	295	308	
Олія та інші рослинні жири								
Івано-Франківська область	13,5	14,7	14,2	12,5	12,5	12,2	12,9	13,0
Чернівецька область	14,9	14,9	14,8	13,0	13,0	13,1	13,1	
Картопля								
Івано-Франківська область	183,3	184,9	183,1	184,0	187,7	178,3	177,3	124,0
Чернівецька область	147,0	149,6	141,3	143,7	150,8	143,2	148,2	
Овочі та баштанні								
Івано-Франківська область	91,3	92,9	100,2	117,5	123,4	124,6	131,8	161,0
Чернівецька область	133,6	138,4	150,5	167,2	168,8	169,2	171,9	
Плоди, ягоди, виноград								
Івано-Франківська область	33,5	35,3	35,4	38,3	38,6	42,3	43,0	90,0
Чернівецька область	46,9	47,6	47,1	54,3	55,1	55,0	55,1	
Хліб і хлібопродукти								
Івано-Франківська область	126,4	120,4	116,1	116,3	118,7	117,5	117,6	101,0
Чернівецька область	133,6	122,5	120,4	118,7	118,7	118,7	116,4	

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [7]

Зіставивши величину споживчого попиту на основні види продукції з величиною їх пропозиції, визначено, що в обсяги споживання формуються не залежно від виробництва, а від рівня купівельної спроможності населення. Виробництво у відсотках до споживання в Івано-Франківській області становить: картоплі 367,8%, овочів 86,0%, плодів та ягід 75,9%, м'яса усіх видів 132,4%, молока 129,9%, яєць 241,1%. Вищим є рівень попиту на

овочі, плоди та ягоди, над задоволенням якого сьогодні і слід працювати сільськогосподарським підприємствам.

В процесі дослідження проведено розрахунок необхідних параметрів, які б характеризували забезпеченість агропродукцією відповідний ринок у Івано-Франківській області. З урахуванням наявного населення (станом на 1 січня 2013 року налічувалося 1381,8 тис. чол.) необхідні обсяги виробництва, які б дали змогу забезпечити необхідні норми споживання основних видів продукції харчування для населення області є наступними: м'ясопродуктів 110,5 тис. т, молокопродуктів 525,1 тис. т, яєць 400,7 тис. шт., картоплі 171,3 тис. т, овочів 222,5 тис. т. Відповідно резервом збільшення обсягу виробництва, зокрема для сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, враховуючи існуючий рівень у 2012 році є: м'ясопродуктів на 55,7 тис. т, молокопродуктів на 187,4 тис. т, овочів на 116,4 тис. т. При цьому не слід відкидати вплив низького рівня купівельної спроможності населення на досягнення даних показників, в чому проявляється опосередкований вплив державного регулювання на ефективність сільськогосподарських підприємств, як однієї із складових економічного механізму.

Визначальними показниками ринкової кон'юнктури є ціни, за якими продавці реалізують, а покупці купують сільськогосподарську продукцію. Величини цін зазнають коливань відповідно до тенденцій зміни попиту і пропозиції. На сьогоднішній день найбільшою мірою цінова незбалансованість негативно проявляється на рівні сільськогосподарських підприємств, втрати від цінового диспаритету, яких є причиною збитковості виробництва.

Цінова ситуація, що склалася на аграрному ринку протягом 2008-2014 років була неоднозначною для сільськогосподарських підприємств (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Середні ціни реалізації основних видів продукції сільськогосподарських підприємств України, грн. за т

Продукція	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Середній темп росту
Зернові культури, всього	778,6	799	1120,9	1374,2	1547,1	1299,8	1801,4	1,150
в т.ч. пшениця	753	791,6	1085,8	1333,1	1550,2	1368,1	1870,8	1,164

Продовження табл. 2.12

кукурудза	722,7	849,3	1246,1	1366,1	1515,2	1210,4	1744,7	1,158
ячмінь	839,4	719,9	955,1	1349	1578,2	1447,1	1707,6	1,126
Олійні культури	1734,6	2086,2	2942,6	3312	3584	3087,5	4062,8	1,152
Цукрові буряки	218,9	409,9	478,5	516	426,8	397,8	494,2	1,145
Картопля	1154,3	1298,6	2131	2032,8	1139,6	1860,9	2173,6	1,111
Овочі	2059,9	1790	2551,6	2139,1	1956,5	2354,0	2514,3	1,034
Велика рогата худоба	9414,8	8711,2	9415	12096,1	12556,4	10748,8	13642,8	1,064
Свині	13178	14152,9	12527,2	13715,4	16144,5	15836,7	18446,9	1,058
Птиця	9390,2	9608,7	10494,5	11279,3	12614,8	12172,7	15007,7	1,081
Молоко та молочні продукти	2065,1	1888,8	2938,7	3041,6	2662,2	3364,0	3588,4	1,096
Яйця, тис.шт.	377,4	403,9	470,6	521,5	627	656,7	782,4	1,129

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Загалом впродовж досліджуваного періоду спостерігається найбільше зростання рівня реалізаційних цін на такі види продукції, як зернові, олійні культури, цукрові буряки, яйця. Так, за 2008-2014 роки в сільськогосподарських підприємствах України коефіцієнт середньорічної зміни цін на пшеницю становив 1,164, кукурудзу – 1,158, м'ясо великої рогатої худоби – 1,064, м'ясо свиней – 1,058. Позитивним є зростання цін на молоко у 2013 році. Якщо порівняти середньорічні темпи росту ціни і собівартості даного виду продукції за 2009-2013 роки, то вони змінилися пропорційно, в той час як середньорічна їх зміна за 2008-2012 роки була 1,066 та 1,089 відповідно. Дані тенденції спостерігаються і у регіональному розрізі (дод. Г).

Щодо сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, то у 2014 році середня реалізаційна ціна за тону зернових культур зросла на 1187,4 грн порівняно з 2008 роком і становила 2037,1 грн за т, що на 13,1% вище середньої ціни реалізації по Україні та спричинене високою ціною кукурудзи та жита. У Чернівецькій області навпаки середня реалізаційна ціна за тону зернових культур у 2014 році на 7,9% є нижчою середньої ціни реалізації по Україні. У Івано-Франківській області реалізаційні ціни картоплі, в зв'язку з сприятливими кліматичними умовами, а відповідно й високою урожайністю, значно знизилися у 2012 році

(849,7 грн за т), опустившись нижче рівня 2008 року (1501,9 грн за т) і були на 25,4% нижчими середньої ціни реалізації по Україні. Проте у 2014 році відбулося стрімке зростання до рівня на 79,8% вищого ніж середньодержавний. У Чернівецькій області значно вищим середньодержавного є рівень цін на плоди та ягоди (на 39,1%), вартість який у 2014 році склала 3379,0 грн за т.

Необхідно відзначити, що середній темп росту цін реалізації сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області є вищим ніж в Україні, що зумовлює необхідність їх детального вивчення. Ціни реалізації сільськогосподарської продукції істотно відрізняються в розрізі двох типологічних груп – рентабельні та нерентабельні підприємства на користь першої групи (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Середні ціни реалізації основних видів продукції
сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області
відповідно до кінцевих результатів господарювання, грн/ц**

Види продукції	Рентабельні підприємства					Нерентабельні підприємства				
	роки					роки				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Зернові усього	86,89	102,00	123,03	140,59	154,75	73,28	83,51	102,94	135,17	149,83
в т.ч.: пшениця	93,48	99,62	115,94	142,14	154,31	82,50	82,36	109,00	134,35	138,15
ячмінь	100,52	81,97	113,00	154,96	170,03	89,06	79,40	114,02	141,67	145,82
кукурудза	73,88	107,55	130,80	127,92	152,00	56,45	84,08	85,19	126,64	157,56
Насіння соняшнику	122,84	199,18	320,44	306,15	349,96	86,45	171,22	331,53	368,87	131,75
Ріпак	201,11	220,73	288,24	399,81	398,08	213,60	214,48	250,04	399,77	359,80
Цукрові буряки	16,06	47,85	34,75	63,58	64,07	20,50	19,98	31,10	51,19	47,52
Молоко	185,02	164,85	228,39	311,32	263,75	166,34	162,53	255,80	292,90	276,41
М'ясо ВРХ	1307,92	1175,48	837,03	1180,75	1225,84	963,01	742,45	808,58	1035,38	1233,55
М'ясо свиней	1129,60	1506,99	1302,73	1644,99	1575,05	741,24	1397,92	1270,84	1429,38	1459,55
М'ясо птиці	695,88	1063,59	1260,05	1126,90	1431,74	797,17	2145,46	2890,00	1371,76	1673,23
Яйця	385,33	434,78	578,83	525,40	717,05	-	390,54	-	588,20	-

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Так, ціна реалізації 1 ц пшениці озимої у рентабельних підприємствах перевищували аналогічний показник у нерентабельних у 2012 році на 11,7%, ячменю – на 16,6%, цукрових буряків на 34,8%, м'яса свиней – на 7,9%. При цьому слід зазначити, що

вищими протягом досліджуваного періоду у нерентабельних підприємств є ціни на м'ясо птиці, зокрема у 2012 році на 14,4%, та вперше за останніх п'ять років на м'ясо великої рогатої худоби – на 0,6%. Реалізація продукції тваринництва за вищими цінами нерентабельними підприємствами все ж не дозволяє покрити витрати на її виробництво. Ціни реалізації молока протягом досліджуваного періоду не значно варіювали на користь то однієї, то іншої групи, що пов'язано з майже однаковими каналами реалізації. Необхідно звернути увагу на те, що при зниженні ціни на молоко у нерентабельних підприємств та підвищенні собівартості у 2012 році порівняно з 2011 роком, загальний рівень рентабельності реалізації даного виду продукції цією категорією підприємств становив 3,5% у 2012 році проти -16,1% у 2011 році, що підтверджує вплив обсягу реалізації на загальний результативний показник. Також слід додати, що ціни на сільськогосподарську продукцію різнились на користь рентабельних господарств внаслідок наявності у більшості з них власної мережі магазинів та переробних потужностей.

При існуючому рівні цін, по деяких видах продукції доходи не відшкодовують навіть витрат товаровиробників, а зростання собівартості випереджаючими темпами порівняно з ціною, зменшує прибутковість аграрного виробництва. Середній темп росту пової собівартості зернових у сільськогосподарських підприємствах досліджуваних областей є нижчим середнього темпу росту собівартості по Україні. По всіх інших видах продукції здебільшого найнижчим є середній темп росту собівартості у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області, а найвищим Чернівецької області (табл. 2.14).

Відповідно до даних табл. 2.14 можна зазначити, що в сільськогосподарських підприємствах України середній темп росту цін є вищим ніж середній темп росту повної собівартості виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, крім м'яса ВРХ та свиней, молока. У Івано-Франківській області спостерігаються аналогічні тенденції крім виробництва буряків та молока. Так, за 2008-2014 роки в сільськогосподарських підприємствах даної області коефіцієнт середньорічної зміни цін на буряки становив 1,179, молоко – 1,102, а середньорічний темп

росту повної собівартості даних видів продукції – 1,193 та 1,100 відповідно. В сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області навпаки середній темп росту цін є нижчим ніж середній темп росту собівартості виробництва продукції за винятком вирощування зернових, плодів та ягід.

Таблиця 2.14

Середньорічні темпи росту повної собівартості та ціни реалізації сільськогосподарської продукції у 2008-2014 роках

Продукція	Середній темп росту повної собівартості сільськогосподарської продукції			Середній темп росту цін реалізації сільськогосподарської продукції			Відхилення, %		
	Україна	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Україна	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Україна	Івано-Франківська область	Чернівецька область
Зернові культури	1,136	1,090	1,099	1,150	1,157	1,124	1,2	6,1	2,3
в т.ч.: пшениця	1,147	1,089	1,106	1,164	1,106	1,118	1,5	1,6	1,1
Цукрові буряки	1,124	1,193	-	1,145	1,179	1,153	1,9	-1,2	-
Картопля	1,110	0,918	1,203	1,111	1,173	1,085	0,1	27,8	-9,8
Плоди та ягоди	0,987	0,941	1,109	1,044	0,952	1,171	5,8	1,2	5,6
М'ясо ВРХ	1,116	1,052	1,128	1,064	1,030	1,047	-4,7	-2,0	-7,1
М'ясо свиней	1,071	1,018	1,094	1,058	1,084	1,068	-1,2	6,5	-2,4
М'ясо птиці	1,065	1,059	1,098	1,081	1,083	1,087	1,5	2,3	-1,0
Молоко	1,116	1,100	1,146	1,096	1,102	1,094	-1,8	0,2	-4,5
Яйця	1,069	1,022	1,143	1,129	1,140	1,124	5,6	11,5	-1,7

Джерело: розраховано автором на основі джерел [89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96; 97; 98].

У Чернівецькій області у 2014 році тільки собівартість виробництва зернових та м'яса ВРХ нижча ніж в Україні, а інших видів продукції – вища. В Івано-Франківській області собівартість виробництва картоплі, овочів, м'яса ВРХ і свиней, молока, яєць є нижчою ніж в Україні, а цукрових буряків, плодів, м'яса птиці – вищою (дод. Д).

На спад сільськогосподарського виробництва, зниження його ефективності значно вплинуло порушення інтеграційних міжгалузевих зв'язків, за яких новостворені у процесі приватизації організаційно-правові структури в переробній галузі, займаючи монополне становище, намагаються забезпечити результативність своєї діяльності за рахунок сільськогосподарських товаровиробників,

встановлюючи в односторонньому порядку занижені ціни на сировину.

Недосконалість цінового механізму негативно впливає і на прибутковість високопродуктивних сільськогосподарських підприємств (табл. 2.15). Така ситуація спонукає сільськогосподарських виробників відмовлятися від виробництва окремих видів продукції. Так з чотирьох досліджуваних підприємств виробництвом жита займається тільки ПП “Степан Мельничук”, при рівні рентабельності виробництва 8,4%. Загалом у Івано-Франківській області виробництво даного виду продукції у 2012 році забезпечувало 15 господарств і лише 10 з них отримали прибутки при середньому рівні рентабельності 8,0%. Вирощуванням цукрових буряків займається тільки СВК ім. Т.Г. Шевченка при рівні рентабельності 15,1%, а по області рівень збитковості становить 8,0%.

Таблиця 2.15

Вплив цінової політики на ефективність реалізації продукції великими сільськогосподарськими підприємствами, 2012 рік

Вид продукції	ФГ“Прометей”			СВК ім. Т.Г. Шевченка			ПП “Степан Мельничук”			ТОВ “Даноса”		
	повна собівартість 1 т, грн	реалізаційна ціна 1 т, грн	рентабельність, %	повна собівартість 1 т, грн	реалізаційна ціна 1 т, грн	рентабельність, %	повна собівартість 1 т, грн	реалізаційна ціна 1 т, грн	рентабельність, %	повна собівартість 1 т, грн	реалізаційна ціна 1 т, грн	рентабельність, %
Пшениця	1293	1549	19,8	1390	1534	10,4	1395	1503	7,7	1996	1780	-9,5
Ячмінь	1237	1515	22,5	1060	1656	56,1	1395	1666	19,4	-	-	-
Кукурудза	1327	1383	4,2	1204	1332	10,7	1249	1411	13	1360	900	-33,8
Ріпак	2461	3959	60,9	2339	3743	60,0	2381	3707	55,7	2645	4451	68,3
М'ясо свиней	-	-	-	1589	1211	-23,8	-	-	-	9439	15709	66,4
Молоко	2331	2249	-3,5	2491	2514	0,9	2516	2674	6,3	-	-	-

Джерело: розраховано на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств.

Нестабільність цін на продукцію обмежує відтворувальний потенціал сільськогосподарських підприємств, в результаті чого знижується економічний інтерес щодо виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Намагаючись підтримати сільськогосподарське виробництво Кабінет Міністрів України

кожного року відповідно до постанови “Про затвердження переліку об’єктів державного цінового регулювання з визначенням періодів такого регулювання” затверджує перелік об’єктів цінового регулювання. Також регулюється рівень мінімальних цін на продукцію тваринництва. Проте встановлені обмеження не зупиняють ріст цін на стихійних ринках.

Проаналізувавши ціни реалізації основних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами в Івано-Франківській області, можна зробити висновки, що за досліджуваний період практично по всіх видах продукції рослинництва ціни є нижчими за мінімально встановлені (табл. 2.16). Лише у 2014 році в межах цінового регулювання були ціни на жито та кукурудзу.

Таблиця 2.16

Ціни реалізації основних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області, грн/т

Продукція	2008		2010		2012		2014	
	мінімальна ціна	середні ціни області	мінімальна ціна	середні ціни області	мінімальна ціна	середні ціни області	мінімальна ціна	середні ціни області
Пшениця 3 класу	1251,4	900,1	1315,0	1186,5	1800,0	1517,6	2 500,0	1651,9
Жито 2 класу	1016,8	986,6	920,0	919,0	1565,0	1413,0	1 500,0	1551,0
Ячмінь 2 класу	1090,0	969,8	1320,0	1116,1	1600,0	1611,2	2 200,0	1746,3
Кукурудза (для виробництва крупи)	850,0	715,2	1400,0	1342,7	1556,0	1531,0	1 452,0	2213,1
М'ясо ВРХ	9 330	12583,0	13350	8735,4	13350	13227,2	13350	15064,6
М'ясо птиці	9 300	10903,5	-	14858,9	-	14978,0	-	17559,1
М'ясо свиней	-	13876,7	12300	13555,8	12300	19322,4	12300	22490,1
Молоко 2 гатунку	1 200	1797,6	2120	2683,4	2200	2476,9	2200	3228,5
Яйця, млн. шт	260	385,2	-	578,8	-	716,8	-	847,3

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [115; 116; 117; 121].

Найчастіше збитковим є виробництво тих видів продукції, зокрема в галузі тваринництва, які віднесено до переліку об’єктів державного цінового регулювання, що підтверджує його неефективність. Крім того, рівень мінімально встановлених цін не переглядається впродовж кількох років та дає підставу переробним підприємствам занижувати ціни на продукцію не враховуючи вимоги ринку. Згідно проекту постанови Кабінету Міністрів

України “Про затвердження мінімально допустимого рівня цін на продукцію тваринництва на 2011 рік” передбачений рівень цін повинен був використовуватися як база для розрахунку розміру бюджетних тваринницьких дотацій, а також для розрахунку ціни при закупівлі продукції тваринництва безпосередньо у виробника. Відповідно до даного проекту планувалося встановити мінімально допустимий рівень цін на молоко першого гатунку на рівні 3100 грн за т, м’яса великої рогатої худоби на рівні 16100 грн, м’яса свиней – 14500 грн. Проте дані пропозиції так і залишилися на рівні проекту і мінімальні ціни не змінилися з 2010 року (за виключенням ціни на молоко), що зменшило обсяги державної підтримки галузі тваринництва.

Система реалізації сільськогосподарської продукції залишається одним із найбільш складних і проблемних питань. У 2008-2014 роках у структурі реалізації сільськогосподарської продукції найбільшу питому вагу займали інші господарюючі суб’єкти. Так, якщо у 2008 році сільськогосподарськими підприємствами України 68,1% продукції реалізовано іншим господарюючим суб’єктам, а 19,8% переробним підприємствам, то у 2013 році іншим господарюючим суб’єктам реалізовано 79,3% продукції, а переробним підприємствам – 14,0%. Зокрема сільськогосподарськими підприємствами Чернівецької та Івано-Франківської областей у 2013 році реалізовано іншим господарюючим суб’єктам відповідно 60,1% та 58,8% продукції, а переробним підприємствам 22,6% та 35,5% відповідно.

У структурі реалізації сільськогосподарських підприємств залежно від виду продукції найбільшу питому вагу займають переробні підприємства або інші канали реалізації (рис. 2.6).

Структура реалізації продукції є подібною в досліджуваних областях, проте існують окремі відмінності. Зокрема, в Чернівецькій області успішно функціонування переробні підприємства такі як ДП “М’ясо Буковини”, ПП “Колос” та інші в зв’язку з чим питома вага реалізації продукції по даному каналу є вищою. Щодо молока, то 98,9% виробленої продукції сільськогосподарські підприємства Чернівецької області реалізують переробним підприємствам, а підприємства Івано-Франківської області лише 71,1%. Важливим фактором в даному випадку є створення підпри-

ємства “Молочний край” за ініціативою сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Сільськогосподарські підприємства у Івано-Франківській області 23% олійних реалізують переробним підприємствам на противагу 3,5%, які реалізуються у Чернівецькій області. Зокрема у 2014 році переробним підприємствам Івано-Франківської області було реалізовано 42,0% соняшнику та 16,0% ріпаку. Підприємства Чернівецької області надають перевагу реалізації ріпаку посередницьким структурам. Позитивними є зміни у структурі реалізації овочів – якщо у 2010 році сільськогосподарські підприємства Івано-Франківської області 98,5% овочів реалізували за іншими каналами, то у 2014 році ситуація кардинально змінилася і лише 58,5% даної продукції реалізували за іншими каналами, а 41,0% на ринку.

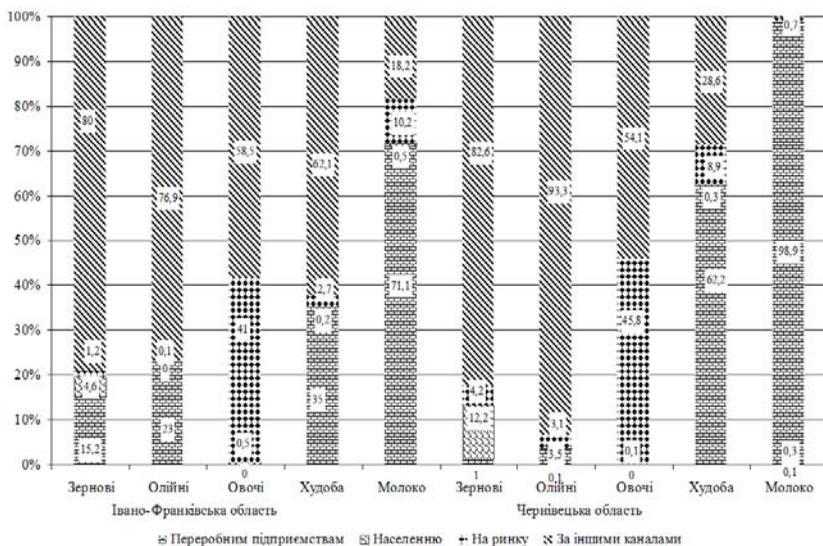

Рис. 2.6. Розподіл каналів реалізації виробленої продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2014 році, %

Цінова кон’юнктура на ринках сільськогосподарської продукції досліджуваних областей характеризується динамікою різноспрямованих змін реалізаційної ціни залежно від каналу збуту, що спричиняє нестабільність доходів виробників продукції рослинництва та тваринництва (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами по всіх каналах у 2014 році, грн/т

Канали реалізації	Івано-Франківська область				Чернівецька область			
	пшениця	кукурудза	ячмінь	хулдоба та пшниця (в живій вазі)	пшениця	кукурудза	ячмінь	хулдоба та пшниця (в живій вазі)
Переробним підприємствам	1865,5	1458,5	1995,4	2095,4	1661,8	1678,6	1687,0	16924,7
Населенню	1666,8	1313,6	1501,4	8157,4	1197,0	876,3	1097,1	13985,5
Пайовикам в рахунок орендної плати	1472,0	1395,8	1506,5	-	1431,3	1224,0	1371,3	6794,3
На ринку (через власну мережу)	1472,2	1268,7	1413,5	20495,3	1449,4	1358,3	1470,1	10459,0
За іншими каналами реалізації	1610,8	2313,6	1636,0	19617,8	1809,3	1652,6	1658,1	22615,2

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [121].

Якщо у 2008 році рівень цін за іншими каналами реалізації, що в основному є торгово-посередницькими структурами, був найнижчий за всіма видами продукції, то на сьогодні ситуація дещо покращилася. Проте система реалізації сільськогосподарської продукції все ще залишається одним із найбільш складних і проблемних питань. Відсутність чіткої системи реалізації в ланцюгу “виробник-оптова торгівля-роздрібна торгівля-споживач” негативно впливає на цінову ситуацію на аграрному ринку. Непрозорі схеми збуту та відсутність структур оптової торгівлі спричиняють значні цінові коливання.

Впливають на рівень цін і сезонні коливання. Зокрема це стосується цін на зернові, соняшник, овочі, які знижуються в період збору врожаю. Сезонні коливання цін на зернову продукцію обумовлені як неспроможністю протистояти тиску посередників, так і відсутністю складських приміщень та сховищ. Перед сільськогосподарськими підприємствами щороку виникає дилема щодо терміну реалізації зерна. Якщо у підприємства існує свій склад, то зерно лежатиме до того часу, поки зернотрейдери не почнуть ку-

пувати його за ціною вдвічі вищою. В іншому випадку доводиться переплачувати власникам елеваторів через відсутність власних або продавати посередникам продукцію за низькою ціною.

Впродовж досліджуваного періоду спостерігається кількісне зростання інфраструктурних елементів аграрного ринку, проте якісні показники, що характеризують ефективність їх функціонування, в деяких районах незадовільні. Основним елементом інфраструктури аграрного ринку є біржі. Так, наприклад, Івано-Франківська аграрна товарна біржа зареєстрована 30 листопада 2006 року Обласною радою сільськогосподаровиробників та Сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом Агроторговий дім “Івано-Франківськнасіння”. Предметом діяльності біржі є створення сприятливих умов для проведення біржової торгівлі, регулювання біржових операцій, укладання торговельних угод за правилами, встановленими біржовим комітетом. Біржа виходить з необхідності забезпечення об’єктивного формування цін на сільськогосподарську продукцію та товари на підставі якісних показників товару і балансу попиту та пропозиції з необхідності мінімізації впливу на ціну позаекономічних факторів. У 2003 році також створене Івано-Франківське регіональне відділення Аграрної біржі при Кабінеті Міністрів України, яким проводиться реєстр всіх зовнішньоекономічних операцій стосовно агропродукції та державні закупівлі аграрної продукції. Разом з тим, слід зазначити, що через біржу сільськогосподарськими підприємствами продається незначна частина зерна, основний ж його обсяг реалізується з “поля” за заниженими цінами.

Значна кількість сільськогосподарських підприємств є членами обласних торгово-промислових палат, для них палати надають безкоштовно та на пільгових умовах низку життєво необхідних послуг. Палатою започатковано проведення універсальних виставок-ярмарок, які сприяють розвитку підприємництва в регіоні, допомагають в становленні тісних ділових контактів.

Позитивними прикладами діяльності збутових сільськогосподарських кооперативів є, зокрема, СОК “Овочі Франківщини” (с. Іваніківка, Богородчанський район). Проте, наявна кількість кооперативів та їх матеріально-технічна база не задовільняють зростаючих потреб виробників і споживачів сільськогосподарсь-

кої продукції. В досліджуваних областях реалізуються програми підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів на період до 2015 року, проте фактичні показники відхиляються від запланованих [112].

Оптові ринки є важливим елементом логістики сільськогосподарської продукції, особливо для малих сільськогосподарських підприємств. Проте в Івано-Франківській області на етапі створення з періоду 2009 року знаходиться оптовий ринок сільськогосподарської продукції “Агроринок Станіславський”. Не функціонує оптовий ринок сільськогосподарської продукції і в Чернівецькій області.

Процесу формування інфраструктури аграрного ринку Івано-Франківської області, з огляду на притаманні їй природно-кліматичні, соціально-економічні умови розвитку, властиві характерні особливості, зокрема: нерівномірність розподілу елементів ринкової інфраструктури в розрізі районів; недостатньо розвинута інформаційна база з питань попиту і пропозиції; відсутність прогностичних оцінок та механізму систематичного збору, обробки й зберігання інформації щодо діяльності аграрного ринку тощо [113]. Аналогічні особливості притаманні також й інфраструктурі аграрного ринку в Чернівецькій області.

Як бачимо, на обласних рівнях здійснюється ряд заходів, спрямованих на покращення інфраструктури аграрного ринку, проте не в повному обсязі до запланованих, а значне розширення чисельності учасників ринків збуту сільськогосподарської продукції спричиняє об’єктивну необхідність формування організованих ринків збуту.

В результаті недосконалості каналів збуту сільськогосподарські підприємства не можуть реалізувати весь обсяг виробленої продукції, що негативно впливає на ефективність їх господарювання. Питома вага реалізованої продукції сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області в структурі виробленої коливається в межах 50-70% протягом досліджуваного періоду. Як результат у підприємствах Івано-Франківської області на кінець звітної періоду залишилося нереалізованими у 2010, 2012 та 2014 роках відповідно 17611 т (23,2% від обсягу реалізованої продукції), 24009 т (24,1%) та 42459 т (35,5%) пшениці,

129 т (9,8%), 360 т (17%) та 361 т (13,5%) жита, 5047 т (33%), 15738 т (103,5%) та 11007 т (44%) ячменю, 25834 т (35,5%), 62162 т (48,5%) та 96876 т (31,8%) кукурудзи.

У сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області у 2010, 2012 та 2014 роках залишилося 9,4%, 14,4%, 29,3% нереалізованої пшениці від загального обсягу реалізованої, 10,1%, 1,7%, 24,2% відповідно нереалізованого жита, 32,3%, 38,2%, 66,1% відповідно нереалізованого ячменю, 22,6%, 30,7%, 39,4% відповідно нереалізованої кукурудзи.

Звичайно ж залишки нереалізованої рослинницької продукції можна обґрунтувати використанням для власних потреб. Проте досить часто причиною залишків продукції, є неможливість її реалізації в межах існуючого внутрішнього ринку за „бажаною” ціною для виробника. Жорстка конкуренція спонукає сільськогосподарські підприємства до пошуку нових ринків збуту для забезпечення прибуткової діяльності, що й підтверджує структура експорту.

Штучне стримування процесів ринкового ціноутворення в сфері аграрного виробництва не дає бажаних результатів. Доцільнішим було б регулювання рівня цін на матеріально-технічну продукцію, яка споживається сільськогосподарськими підприємствами. Необхідним є також регулювання рівня цін посередників, особливо під час сезонних коливань, адже різниця між закупівельною ціною посередника та реалізаційною ціною товару на ринку досягає інколи 50%, а наявність складських приміщень і можливість швидко реагувати на зміну цін дає можливість збільшувати товарооборот.

Застосування методу аналітичного групування, дало можливість визначити вплив цінового чинника та рівня збуту сільськогосподарської продукції на рентабельність виробництва основних видів продукції таких як пшениця, кукурудза, молоко, свинина. Розрахунки показують, що у 83,1% підприємств, які займаються вирощуванням пшениці дане виробництво є рентабельним (дод. Е).

Збитковими у даній галузі є 11 господарств з середньою площею 558 га, у яких найвищий рівень собівартості 1 центнера реалізованої продукції, що лише на 93,6% покривається встановленим рівнем цін. Разом з тим високий рівень цін реалізації продукції забезпечує реалізацію тільки 36,2% виробленої продук-

ції. Найвищих показників рентабельності пшениці досягають підприємства, у яких найнижчий рівень собівартості 1 центнера реалізованої продукції. Разом з тим через власні канали реалізації підприємства даної групи реалізують весь обсяг виробленої пшениці за помірними цінами. Аналогічні тенденції простежуються при групуванні за рівнем рентабельності сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом кукурудзи.

На рівень рентабельності молока обсяг реалізації не має помітного впливу, в середньому підприємства реалізують до 70% виробленої продукції в основному переробним підприємствам.

Високих показників рентабельності досягають ті підприємства, які реалізують продукцію за цінами вищими середнього рівня цін у області, разом з тим собівартість 1 ц молока у них є найнижчою. Це, зокрема, пов'язано з мінімізацією витрат на збут.

Ціновий фактор при формуванні рентабельності виробництва свиней має вагомий вплив. В основному рівень цін не покриває собівартість виробництва свинини. Низкопродуктивні господарства притримують продукцію намагаючись реалізувати її в наступному періоді за вищими цінами, щоб хоча б частково покрити витрати на її виробництво. Високорентабельні підприємства реалізують продукцію за помірними цінами через власні канали збуту разом з тим досягаючи зниження собівартості 1 ц завдяки високому середньодобовому приросту, а також економії на пальному та оплаті праці завдяки автоматизації виробництва. Збільшення продуктивності свиней в свою чергу викликає збільшення витрат на корми та їх утримання. Так витрати на корми у підприємств четвертої групи на 45-62% більші ніж у інших групах. У останню групу входить господарство, яке займає 80% обсягу виробництва свиней у Івано-Франківській області, а відповідно і формує рівень рентабельності даного виробництва.

Отже, на ефективність сільськогосподарських підприємств досліджуваних областей з сторони ринку негативно впливають такі фактори, як нерегульованість ринку, диспаритет цін на аграрну і промислову продукцію, сировину і продовольство, монополізм переробних і торговельних підприємств, низький рівень державної підтримки аграрних товаровиробників та інші. Прозора та стабільна взаємодія всіх учасників ринку сільськогос-

подарської продукції, хеджування цінових ризиків, вільне просування продукції за економічно обґрунтованими цінами сприятиме збільшенню доходів сільськогосподарських підприємств.

2.3. Вплив чинників на ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств

Ефективність сільськогосподарського виробництва та його галузей – комплексне поняття, що відображає вплив різних чинників, результативність тих чи інших видів діяльності та заходів. У конкретних часових умовах ці фактори діють не ізольовано, а в різних комбінаціях, утворюючи різноманітні форми взаємозалежностей. Їх сукупна взаємодія і визначає ефективність сільськогосподарського виробництва, можливість здійснення простого або розширеного відтворення в галузі чи на підприємстві. При цьому рівень впливу кожного фактора в процесі сільськогосподарського виробництва може змінюватися в залежності від його ролі у відтворювальному процесі.

З огляду на подібну структуру економіки та природно-кліматичні умови подальший деталізований аналіз окремих показників, доцільно здійснювати на прикладі сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, так як їм характерна вища ефективність. Також оцінка впливу факторів здійснена з врахуванням передумов зміни основних економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств, тобто за основу взяті показники діяльності у 2012 році.

Як підтверджує практичний досвід, не існує ідеальної чи досконалої організаційно-правової форми. В процесі функціонування кожної з них в умовах конкурентного ринкового середовища проявляються як позитивні так і негативні сторони їх діяльності і в економічному, і в соціальному аспектах. В розрізі усіх організаційно-правових форм функціонують і збиткові і прибуткові сільськогосподарські підприємства. Це характерно і для господарств Івано-Франківської області. На рівень ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в різних організаційно-правових формах господарювання досліджуваної області у 2012 році суттєвий вплив мав рівень собівартості одиниці виробленої продукції (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

**Економічні показники сільськогосподарських підприємств
різних організаційно-правових форм
Івано-Франківської області у 2012 році**

Показник	Організаційно-правові форми господарювання					
	господарські товариства	приватні підприємства	сільськогосподарські виробничі кооперативи	інші	недержавні підприємства	державні підприємства
Кількість господарств, од.	44	40	8	6	98	5
Площа с.г. угідь, тис. га	57,3	51,5	5,3	5,1	119,2	1,8
Урожайність, ц/га:						
- зернові культури	47,0	41,2	33,8	59,5	44,6	21,9
- соняшник	19,2	16,6	8,7	0,0	17,1	0,0
- ріпак	22,7	30,0	22,3	25,5	24,5	9,3
- цукрові буряки	494,7	457,8	290,4	414,2	451,5	68,1
Виробнича собівартість 1 ц продукції, грн:						
- зернових культур	109,93	114,53	114,62	118,47	112,30	129,66
- соняшнику	237,87	240,68	135,94	0,00	237,22	0,00
- ріпаку	260,38	261,62	244,02	258,47	260,16	285,43
- цукрових буряків	56,23	62,98	49,49	31,45	53,68	58,22
- свинини	1047,74	1541,74	1268,44	2194,44	1053,43	2050,00
- молока	201,40	217,35	264,23	184,23	214,87	0,00
Рівень рентабельності, %:						
- с.г. продукції	32,9	17,6	23,3	79,0	38,1	1,4
- рослинництва	15,1	19,5	34,7	21,8	17,5	3,2
- зернових	10,2	19,6	24,2	16,6	13,9	-3,4
- ріпаку	47,9	26,8	56,5	27,1	40,2	3,6
- цукрових буряків	-16,9	14,3	24,6	64,4	-8,0	-8,9
- тваринництва	43,4	4,3	1,3	87,2	52,8	-28,3

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [88]

Найвища собівартість більшості видів сільськогосподарської продукції спостерігається в державних господарствах, а найнижча у сільськогосподарських виробничих кооперативах. У приватних підприємствах до яких, згідно зі статистикою зараховано і фермерські господарства, собівартість продукції дещо вища ніж у сільськогосподарських виробничих кооперативах, але вона все-таки нижча, ніж у господарських товариствах.

При високій урожайності зернових та найнижчій собівартості у господарських товариствах рівень рентабельності становить

10,2%, в той час як у приватних підприємствах 19,6%, а у сільськогосподарських виробничих кооперативах 24,2%. У державних підприємствах рентабельним є тільки виробництво жита (6,6%), вівса (11,1%) та ріпаку (3,6%), а загалом рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції як рослинницької так і тваринницької є значно нижчим порівняно з іншими формам господарювання. Це свідчить про те, що фактор приватної власності відіграє визначальну роль у вирішенні проблеми ефективності господарювання.

Отже, за результатами проведеного дослідження рівня ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в різних організаційно-правових формах сільськогосподарських підприємств, слід відмітити, що найбільш ефективними є господарські товариства, які у 2012 році забезпечили рентабельність на рівні 32,9%, в тому числі рослинництва 15,1% і тваринництва 43,4%. Разом з тим, в галузі рослинництва більш ефективно працюють сільськогосподарські виробничі кооперативи – рівень рентабельності рослинництва становить 34,7%, при загальному рівні рентабельності 23,3%.

Щодо сільськогосподарських виробничих кооперативів, то слід відмітити, що при найнижчій урожайності зернових, ріпаку та цукрових буряків, серед недержавних форм організації бізнесу, у них спостерігається низька собівартість та найвищий рівень рентабельності 24,2%, 56,5% і 24,6% відповідно. Зокрема високий рівень ефективності виробництва продукції рослинництва спостерігається у СВК імені Т. Г. Шевченка, де рівень рентабельності рослинництва становить 23,4%, в тому числі пшениці 10,4%, ячменю 56,1%, ріпаку 60,0%. Даний факт ще раз підтверджує позитивний вплив кооперації на ефективність сільськогосподарського виробництва. Проте у області питома вага саме виробничих кооперативів є незначною.

Дана тенденція характерна і для країн Західної Європи та США де успішно функціонують обслуговуючі кооперативи, а кооперативи з виробництва сільськогосподарської продукції теж не мають великого поширення, оскільки перевага надається приватному господарюванню, як більш ефективному порівняно з колективним.

Незважаючи на формування сільськогосподарських підприємств ринкового спрямування, в результаті реформування аграрного сектору не відбулося корінних зрушень щодо приведення у відповідність рівня продуктивних сил характеру виробничих відносин. У результаті чого змінилися лише організаційно-правові форми господарювання, а внутрішньогосподарські економічні відносини залишаються на попередньому рівні. Тому на даний час з впевненістю ще не можна говорити про низьку ефективність тієї чи іншої організаційно-правової форми господарювання, оскільки у розрізі кожної з них існують як прибуткові, так і збиткові підприємства. Виключенням є державні підприємства, які не мають господарської самостійності, а відповідно й мобільності у вирішенні виробничо-фінансових питань. В умовах ринкової економіки більш ефективно функціонують ті сільськогосподарські підприємства, у яких органічно поєднуються підприємницький й організаційний талант керівника з земельними та матеріально-технічними ресурсами виробництва [29, с. 122].

Концентрація виробництва є об'єктивною закономірністю розвитку сільськогосподарського виробництва. Загальновідомо, що посилення концентрації виробництва позитивно впливає на результати господарської діяльності, зокрема організація великих сільськогосподарських підприємств дозволяє більш ефективно використовувати ресурсний потенціал. Цей висновок підтверджують і результати аналітичного групування сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області за площею сільськогосподарських угідь.

Під час групування були виключені нетипові господарства – великі свинокомплекси, а також господарства площа сільськогосподарських угідь яких менше 50 га, що пов'язано з високим рівнем рентабельності у даних сільськогосподарських підприємствах в основному завдяки птахівництву. Результати групування показали тісний взаємозв'язок між групувальною та результативними ознаками. Із зростанням середнього розміру сільськогосподарського підприємства збільшуються показники величини отриманих валової продукції та чистого прибутку в розрахунку на одне підприємство і на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Залежність прибутковості сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області від їх розмірів, 2012 рік

Групи за площею сільськогосподарських угідь, га	Кількість господарств у групі	Площа сільськогосподарських угідь на 1 господарство, га	Валова продукція на 100 га угідь, тис. грн	Прибуток від сільськогосподарської діяльності на 100 га угідь, тис. грн			Рівень рентабельності, %		
				с.-г. продукції	у т.ч.		с.-г. продукції	у т.ч.	
					рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва
51-250	7	191	602	-66	-66	0	-11,7	-17,7	0,0
251-500	15	387	446	22	68	-45	4,7	27,8	-19,7
501-1000	19	736	527	99	92	7	22,3	24,7	9,9
1001-2000	18	1476	488	94	99	-5	19,4	22,1	-11,4
2001-3000	6	2289	630	167	164	3	26,6	28,6	5,8
Більше 3000	7	6810	428	87	86	1	22,7	23,1	9,8
Всього	72	1515	484	95	97	-2	20,9	23,7	-3,8

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Високий рівень валової продукції на 100 га спостерігається у першій групі, яка спеціалізується на виробництві продукції рослинництва. Загалом до 250 га землі з розрахунку на одне господарство мають 7 сільськогосподарських підприємств, або 9,7% до загальної кількості. Низька концентрація земельних угідь і інші негативні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища перешкоджають забезпеченню належних обсягів та ефективності виробництва сільськогосподарської рослинницької продукції.

У підприємств другої групи, які займають площу від 250 до 500 га прибутковим є рослинництво (27,8%), а збитковим тваринництво (-19,7%). Незважаючи на те, що у другій групі у розрахунку на 100 га угідь отримано валової продукції на 41,2% більше ніж у п'ятій, сума прибутку на 100 га у сільськогосподарських підприємств другої групи менша порівняно з підприємствами п'ятої у 7,5 раз, а рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у другій групі на 21,9% нижчий, що свідчить про екстенсивний характер ведення виробництва другою групою.

Підприємства, які займають площу від 500 до 1000 га вдало поєднують рослинництво і тваринництво, рівень рентабельності даних галузей відповідно становить 24,7% та 9,9%. В даних сільськогосподарських підприємствах забезпечується високий рівень рентабельності продукції рослинництва, що є базою для розвитку тваринництва.

На нашу думку, оптимальним є рівень концентрації сільськогосподарських підприємств в межах 2000-3000 га при раціональному поєднанні рослинництва і тваринництва. Відповідно до зарубіжного досвіду в перспективі саме великі сільськогосподарські підприємства повинні формувати основу системи аграрного виробництва нашої країни. Високий рівень концентрації сільськогосподарських підприємств дозволить ефективно використовувати нові технології виробництва з високим рівнем механізації та автоматизації, що є необхідною передумовою зниження собівартості сільськогосподарської продукції, а відповідно і забезпечення її конкурентоспроможності, як на внутрішніх так і на зовнішніх ринках. Особливо актуальним є укрупнення сільськогосподарських підприємств для отримання кращих результатів у Чернівецькій області, так як тут середній розмір підприємств є значно нижчим порівняно з сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області. Майже 40% з загальної кількості сільськогосподарських підприємств користуються угіддями розміром 5-10 га.

Концентрація сільськогосподарського виробництва здійснюється не тільки в одній формі екстенсивного розширення площі сільськогосподарських угідь. В процесі виробничо-господарської діяльності вона базується на поєднанні екстенсивних (розширення земельної площі) та інтенсивних форм (концентрація капіталу). Інтенсивна форма концентрації найбільшою мірою характеризується обсягом виробництва валової або товарної продукції. В зв'язку з цим здійснено групуванням сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області за обсягом валової продукції у розрахунку на одне господарство.

Необхідно зазначити, що із зниженням питомої ваги продукції тваринництва у структурі сільськогосподарської продукції рівень рентабельності виробництва має тенденцію до збільшення (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

**Групування сільськогосподарських підприємств області за
обсягом валової продукції у розрахунку на одне господарство,
2012 рік**

Групи по виробництву валової продукції у розрахунку на одне господарство, тис. грн.	Кількість господарств в групі	Валова продукція у розрахунку на одне господарство, тис. грн.	Припадає в розрахунку на одне господарство у середньому по групі, га		Питома вага продукції тваринництва у с.г. продукції, %	Припадає в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн		Рівень рентабельності, %
			с.г. угідь	ріллі		виробничих витрат	прибутку	
до 500	16	196	152	149	54,9	1376	-618	-7,3
501-1000	9	710	222	175	52,5	3447	137	4,1
1001-2000	19	1423	360	318	25,0	4251	399	10,6
2001-5000	12	2745	778	747	14,5	3558	432	15,0
5001-10000	21	7523	1346	1308	18,0	5940	930	16,9
більше 10000	26	54315	2774	2734	74,8	18751	6416	43,4
Усього	103	15919	1175	1141	67,1	13164	4087	38,0

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

З середнім рівнем інтенсивності ведуть господарську діяльність господарства четвертої групи, куди входять підприємства з обсягом валової продукції 2745 тис. грн на одне господарство. У підприємств цієї групи питома вага продукції тваринництва в структурі сільськогосподарської продукції становить 14,5%, невисокий рівень виробничих витрат та прибутку на 1 га ріллі – 3558 грн та 432 грн відповідно. Рівень рентабельності даної групи також невисокий, що пов'язане з перекриванням рівня збитковості рослинництва, рівнем прибутковості тваринництва.

Вигідніше інших визначається остання група, яка включає 25,2% господарств всієї сукупності. Сільськогосподарські підприємства цієї групи по розміру сільськогосподарських угідь і ріллі у розрахунку на одне господарство перевищують аналогічні показники підприємств четвертої групи відповідно в 3,5 і 3,7 рази, а по розміру виробничих витрат на 1 га у 5,2 рази. При таких умовах вони досягли найвищого рівня рентабельності – 43,4%. Середній

розмір підприємств даної групи 2774 га, що ще раз підтверджує правильність твердження щодо оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств.

Зазвичай, у більшості сільськогосподарських підприємств організація виробництва передбачає розвиток однієї або двох галузей рослинництва й однієї або двох галузей тваринництва в раціональному поєднанні з підсобними галузями. Спеціалізація спрямована на збільшення виробництва сільськогосподарської продукції з одиниці земельної площі, підвищення товарності виробництва, зниження собівартості продукції, підвищення рентабельності виробництва [30].

Рівень спеціалізації найповніше характеризується питомою вагою окремих галузей в структурі товарної продукції підприємства. Для визначення рівня впливу спеціалізації на ефективність господарювання даний аналіз доцільно здійснювати в розрізі рентабельних та нерентабельних підприємств (рис. 2.7).

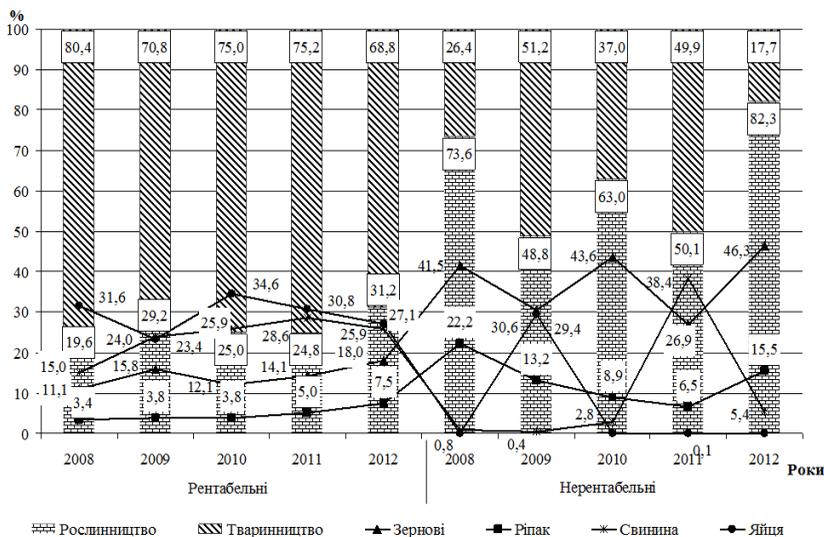

Рис. 2.7. Структура товарної продукції сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, %

У структурі виробництва товарної продукції рентабельних сільськогосподарських підприємствах впродовж 2008-2012 років

найбільшу частку займає продукція тваринництва, зокрема свинарство та виробництво яєць. Саме при поглибленій спеціалізації всі виробничі ресурси використовуються більш продуктивно й ступінь оптимальності їх використання зростає. При цьому значно знижується трудомісткість виробництва і зростають показники його ефективності – продуктивність свиней та рентабельність виробництва яєць. Щодо нерентабельних сільськогосподарських підприємств, то у їхній структурі виробництва переважає продукція рослинництва, зокрема вирощування зернових та ріпаку. Разом з тим слід відзначити, що не зважаючи на високу питому вагу виробництва ріпаку у структурі товарної продукції нерентабельних підприємств, урожайність даної культури в них у 2008 році була на 7,7% вищою, а у 2012 році на 30,5% нижчою ніж у рентабельних підприємствах, що потребує відповідного удосконалення організаційно-економічного механізму.

Необхідно відзначити, що особливістю розміщення сільськогосподарського виробництва Івано-Франківської області є суттєва територіальна розбіжність у спеціалізації, зумовлена специфікою місцезнаходження області в пересічній місцевості, а також у передгірських та гірських районах Карпат та рекреаційної зони в Прикарпатті.

Урожайність зернових культур є визначальним фактором у формуванні їх валового збору та одним із головних факторів впливу на рівень показників ефективності виробництва. Для обґрунтування даного твердження було проведено групування сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області за рівнем урожайності зернових (пшениці та кукурудзи).

За результатами групування підприємств, що займаються вирощуванням пшениці, підприємствам першої групи характерний найнижчий рівень урожайності, а відповідно і рентабельності. Підприємства даної групи при невеликих витратах на мінеральні добрива та оплату праці, левову частку витрачають на оплату послуг стороннім організаціям в зв'язку з відсутністю власних технічних ресурсів (табл. 2.21). Максимальний рівень рентабельності 26,9% спостерігається в третій групі підприємств з рівнем урожайності 30-40 ц/га, при цьому в даній групі найнижча виробнича собівартість (104,74 грн) та собівартість реалізованої продукції (117,31 грн). У підприємств другої групи де рівень урожайності

нижче 30 ц/га, рівень рентабельності значно нижчий (2,7%), тому за даних умов рівень урожайності пшениці 30-40 ц/га для підприємств Івано-Франківської області можна вважати оптимальним.

Таблиця 2.21

**Вплив урожайності пшениці на ефективність
сільськогосподарських підприємств
Івано-Франківської області у 2012 році**

Показник	Групи за урожайністю пшениці, ц/га					В середньому
	до 20	20,1-30	30,1-40	40,1-50	більше 50	
Кількість господарств в групі, од.	10	17	19	11	10	67
Обсяг виробництва пшениці на господарство, тис. ц	3,3	7,2	21,6	19,2	24,2	15,2
Урожайність, ц/га	17,4	24,5	36,0	43,6	54,5	37,0
Кількість реалізованої продукції на господарство, тис.ц.	1,0	4,2	20,5	12,1	23,1	12,5
Виробничі витрати на 1 га пшениці, грн	2296	2977	3768	6473	6281	4406
з них: паливе	84	457	545	1194	582	618
мінеральні добрива	191	627	916	1244	1963	1041
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	1222	348	233	614	551	439
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	151,52	142,48	117,31	126,74	129,64	124,78
Рівень рентабельності, %	2,2	2,7	26,9	26,5	21,6	22,6

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Як засвідчують результатами діяльності останньої групи сільськогосподарських підприємств, підвищення урожайності не завжди забезпечує відчутне зростання ефективності виробництва пшениці. Урожайність в даному випадку виступає фактором другого порядку і, поряд з обсягом виробництва та рівнем товарності, швидше впливає на кількість реалізованої продукції, ніж на економічну ефективність виробництва в цілому. Визначальним чинником в даному випадку є собівартість реалізованої продукції.

Слід зазначити про прямий зв'язок між рівнем урожайності та рівнем виробничих витрати на 1 га пшениці.

Основним підсумком вирощування кукурудзи у 2012 році є досягнення високих рубежів урожайності у кожному другому господарстві області. Найвищу урожайність (106 ц/га) впродовж досліджуваного періоду мали господарства, з середнім розміром зібраних площ кукурудзи 311 га, а рентабельність при цьому становила 15,8%. Найвищу рентабельність 38,8% отримали підприємства третьої групи, при цьому середній розмір зібраних площ кукурудзи становив 964 га, а рівень урожайності 65,7 ц/га, що характеризується тим, що крім урожайності, на ефективність також впливає обсяг виробництва та реалізації продукції, що по даній групі є найбільшим. На відміну від вирощування пшениці, де високі врожаї можна отримати лише при значній спеціалізації, урожайність кукурудзи, як показало групування, є стабільно високою та не залежить від розміру зібраної площі на одне господарство.

Основними причинами стрімкого зростання економічного інтересу до вирощування кукурудзи на Івано-Франківщині впродовж досліджуваного періоду є: добра пристосованість цієї культури до ґрунтово-кліматичних умов області, гнучкий графік її збирання, стійкість до зберігання, а також зростаючий рівень попиту та прогнозована ціна на кукурудзу.

Необхідно зазначити, що застосування методу статистичних групувань особливо ефективно в поєднанні з кореляційно-регресійним методом. Групування в даному випадку дає можливість встановити напрям і форму зв'язку між досліджуваними ознаками, а кореляційно-регресійним методом кількісно виміряти цей взаємозв'язок і оцінити його надійність.

Виділивши найбільш вагомі, на наш погляд, елементи в системі організаційно-економічного забезпечення виробництва та реалізації продукції, нами вивчено залежність рівня ефективності сільськогосподарського виробництва від їх впливу з застосуванням багатofакторного кореляційно-регресійного аналізу в два етапи. На першому етапі досліджено вплив факторів інтенсифікації (виробничі витрати на 1 га/голову (X_1)) та концентрації (обсяг виробництва продукції (X_2)) на урожайність у рослинництві та продуктивність у молочному скотарстві та свинарстві (Y).

Параметри рівняння та їх оцінки розраховувались методами статистичного аналізу, а саме “Регресія” в середовищі Microsoft Excel. В результаті проведених розрахунків встановлено, що два відібрані фактори мають тісний зв’язок з результативною ознакою. Так, зв’язок між значеннями функції і незалежних змінних (коефіцієнт кореляції) по пшениці – 0,86, кукурудзі – 0,81, молоку – 0,92 та свинині 0,87. Вірогідна межа множинного коефіцієнта кореляції $R_{\text{табл}} = 0,1950$, що свідчить про його статистичну значимість з ймовірністю 0,95. За критерієм Фішера рівняння є також статистично значущим: розрахункові значення коефіцієнта Фішера більші за табличне значення. За результатами розрахунків значення t-их характеристик усіх факторів перевищує табличне значення t-критерію Ст’юдента, тобто статистично значущими є коефіцієнти рівняння при змінних X_1, X_2 . Результат розрахунку параметрів рівняння наведено у дод. Ж.1-Ж.4, а одержані рівняння у табл. 2.22.

Таблиця 2.22

**Рівняння залежності урожайності та продуктивності в
сільськогосподарських підприємствах
Івано-Франківської області від визначених чинників
у 2012 році**

Продукція	Модель	Достовірність (за критерієм Фішера)	
		розрахункове значення	табличне значення
Пшениця	$Y = 8,7573 + 0,0062 X_1 + 0,0618 X_2$	84,71	3,04
Кукурудза	$Y = 20,8851 + 0,0061 X_1 + 0,0690 X_2$	38,94	3,04
Молоко	$Y = 117,2532 + 0,4139 X_1 + 57,3687 X_2$	46,77	3,59
Свинина	$Y = 31,0536 + 0,0424 X_1 + 0,3762 X_2$	40,81	3,38

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

В нашому випадку R^2 становить 0,7321 для пшениці, 0,6607 для кукурудзи, 0,8462 для молока та 0,7655 для свинини. Це означає, що варіація Y (урожайність пшениці і кукурудзи, надій та приріст свиней) на 73,21%, 66,07%, 84,62% та 76,55% відповідно залежить від зміни досліджуваних чинників, а саме витрат на 1 га та обсягів виробництва.

За коефіцієнтами рівняння регресії випливає, що збільшення обсягів виробництва пшениці та кукурудзи на 1 тис. ц збільшує урожайність на 0,6 ц/га та 0,07 ц/га відповідно, збільшення обсягів виробництва молока на 1 ц збільшує надій від 1 корови на 0,06 кг, збільшення обсягів виробництва свинини на 1 тис. ц збільшує середньорічний приріст на 1 голову на 0,4 кг; збільшення витрат на 1 га (1 голову) збільшує урожайність пшениці та кукурудзи на 0,06 ц/га, надій від 1 корови на 0,41 кг та річний приріст від 1 голови свиней на 0,04 кг.

Вищий рівень організації виробництва відіграє позитивну роль в одержанні кінцевих результатів, проте цінова ситуація вносить певні корективи у формування загального рівня рентабельності по кожному виду продукції. Тому на другому етапі визначено вплив факторів на рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції (Y), таких як урожайність культур (продуктивність тварин) (X1), ціна реалізації 1 ц (X2) та собівартість 1 ц реалізованої продукції (X3). Аналіз матриці парних коефіцієнтів кореляції показує, що множинні коефіцієнти кореляції не перевищують 0,8, тобто явище колінеарності відсутнє. Отже, всі відібрані фактори можуть бути включеними до кореляційно-регресійної моделі (дод. 3.1-3.4). В результаті виконання сукупності математичних перетворень одержано рівняння зв'язку (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

**Рівняння залежності рівня рентабельності в
сільськогосподарських підприємствах
Івано-Франківської області від визначених чинників**

Продукція	Модель	Достовірність (за критерієм Фішера)	
		розрахункове значення	табличне значення
Пшениця	$Y = 13,9407 + 0,5615 X_1 + 0,4698 X_2 - 0,7262 X_3$	54,17	2,65
Кукурудза	$Y = -4,819 + 0,3107 X_1 + 0,7135 X_2 - 0,885 X_3$	29,38	2,65
Молоко	$Y = -18,8 + 0,0046 X_1 + 0,4154 X_2 - 0,4352 X_3$	33,99	3,59
Свинина	$Y = -2,694 + 0,1146 X_1 + 0,0621 X_2 - 0,0696 X_3$	30,76	3,38

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Дані таких рівнянь свідчать про те, що збільшення урожайності пшениці та кукурудзи на 1 ц, а також надою від однієї корови та приросту на одну голову свиней на 1 кг збільшує рентабельність цих видів продукції на 0,56; 0,31; 0,005 та 0,11 відсоткових пункти відповідно. При збільшенні реалізаційної ціни 1 ц продукції на 1 грн рентабельність пшениці підвищується на 0,47, кукурудзи на 0,71, молока на 0,42 та м'яса свиней на 0,06 відсоткових пункти. Зменшення собівартості 1 ц реалізованої продукції на 1 грн сприяє підвищенню рентабельності пшениці на 0,73, кукурудзи на 0,89, молока на 0,44 та свинини на 0,07 відсоткових пункти.

Крім того, розраховано низку аналітичних показників, що деталізують дану залежність, а саме: розрахункові значення коефіцієнта Фішера більші за табличне значення, тобто всі рівняння є статистично значущими; статистично значущими є коефіцієнти рівняння при змінних X_1 , X_2 , X_3 , що також з імовірністю 0,95 підтверджує істотність впливу факторів обсяг реалізації, ціна та собівартість на рентабельність досліджуваних видів продукції; варіація рентабельності пшениці, кукурудзи, молока та свинини на 72,7%, 69,3%, 86,4% та 79,3% відповідно залежить від зміни досліджуваних чинників.

Узагальнюючи практичний досвід функціонування сільськогосподарських підприємств необхідно зазначити, що вирішення проблеми їх прибутковості значною мірою залежить від рівня бюджетної підтримки та кредитної політики.

Отже, на ефективність сільськогосподарських підприємств в Івано-Франківській області впливає ряд зовнішніх та внутрішніх факторів. Нейтралізація їх негативного впливу сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарських підприємств, чого можна досягти шляхом: розвитку різноманітних організаційно-правових форм господарювання; дотримання раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств; вдалого поєднання тваринницької та рослинницької галузей; розвитку кооперації та інтеграції; забезпеченості якісними земельними ресурсами; зниження собівартості сільськогосподарського виробництва. При створенні належних економічних умов сільськогосподарські підприємства повинні в перспективі зайняти належне місце серед основних виробників сільськогосподарської продукції.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

3.1. Використання зарубіжного досвіду для забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств

Розвиток сільськогосподарських підприємств України має свої особливості, враховуючи тривале запровадження аграрної реформи, наявність ряду проблем організаційно-економічного характеру, які на сьогодні перебувають на стадії вирішення та стримують розвиток аграрного сектору економіки України. Врахування зарубіжного досвіду та перейняття основних практичних, дійсно необхідних заходів вдосконалення існуючих механізмів та запровадження нових допомогло б більш ефективно вирішити існуючі проблеми.

Сьогодні надзвичайно важливою для сільськогосподарських підприємств всіх організаційно-правових форм є проблема інтеграції та кооперації. У Німеччині, Австрії та Швейцарії найпростішою і найпоширенішою формою кооперування фермерів у спільному використанні техніки виступає сусідська допомога. Сусідська взаємодопомога – це угода між кількома фермерами щодо спільного використання машин і устаткування. Вона, як правило, має на увазі надання тимчасової допомоги у важких ситуаціях і може базуватися на усній угоді. Так, якщо один фермер купує ту чи іншу машину, то інший (сусід його) використовує її з оператором або без нього певну кількість годин на рік. Як власник, так і наймач отримують вигоду від спільного використання, оскільки одиниця робіт машини обходиться дешевше, ніж у тому випадку, якщо б кожен з них мав власну машину такого типу.

Сьогодні, сільськогосподарські виробники прагнуть встановити тісні зв'язки з підприємствами-постачальниками матеріаль-

но-технічних ресурсів. Ставши засновником чи членом обслуговуючого кооперативу, товаровиробники сільськогосподарської продукції отримують право переробляти свою продукцію на умовах, встановлених ними самими, виходячи з виробничих можливостей, та самостійно розпоряджатися своїм доходом. Тому українським сільськогосподарським товаровиробникам необхідно не шукати посередників, а створювати відповідні обслуговуючі кооперативи та кооперативи спільного використання техніки на зразок тих, що функціонують у Франції.

У Франції функціонує 3500 сільськогосподарських кооперативів, що займаються переробно-збутовою діяльністю. До них треба додати 13300 кооперативів зі спільного використання техніки. Членами кооперативів є 9 з 10 фермерів. У французьких сільськогосподарських кооперативах зайнято більше 520000 працівників. Кооперативний річний оборот становить у середньому 77-80 млрд євро. На французькі кооперативи припадає біля 60% збуту сільськогосподарської продукції. Найбільше кооперативами охоплено збут зерна – 67-70%, свинини – до 65%, більше половини молока. Дещо менше через кооперативи реалізується м'яса птиці, яєць, фруктів [35, с.12].

У Франції кооперативи зі спільного використання сільськогосподарської техніки (CUMA) створюються для розширення агробізнесу, максимального економічного зиску від об'єднання засобів праці, поліпшення якості та підвищення конкурентоспроможності. Дана організація є місцем обміну ідей, створення контактів між фермерами, а також запровадження інноваційних проектів. Кооперування дає змогу знизити витрати на механізацію при збільшенні обсягів виконання агротехнічних операцій для кожного члена. Також членство у кооперативі дає можливість фермерам використовувати дорогу високоякісну техніку і розподілити інноваційні ризики між членами кооперації.

Діяльність кооперативів зі спільного використання сільськогосподарської техніки базується на наступних принципах:

– змінності капіталу, який варіюється залежно від входу нових членів і виходу старих;

- кооператив зі спільного використання сільськогосподарської техніки здійснюють неприбуткову діяльність, що спрямована на стимулювання розвитку фермерського господарства Франції;
- управління відбувається відповідно до статуту кооперативної моделі, який встановлює правила й обов'язки усіх учасників кооперативних відносин;
- кооператив зі спільного використання техніки працює тільки зі своїми членами;
- демократичне управління, яке характеризується рівними правами членів: один член має один голос.

Сільськогосподарські кооперативи об'єднуються у регіональну федерацію, яка підпорядковується Національній федерації кооперації зі спільного використання сільськогосподарської техніки. Верхівкою даних об'єднань є Національна конфедерація сільськогосподарської кооперації.

Через кооперативи зі спільного використання техніки (СУМА) фермерські господарства одержали доступ до високопродуктивної техніки та можливості зменшувати індивідуальні витрати на закупівлю технічних засобів, залучати до виконання робіт професійних механізаторів і навіть вирішувати проблему почергових відпусток для членів фермерських господарств. Сьогодні в країні членами і клієнтами СУМА є біля 38% фермерів. На них зосереджена третина парку зерно- і кормозбиральних комбайнів, п'ята частина розкидачів добрив, трактори підвищеної потужності, обприскувачі, спеціалізоване обладнання для здійснення ремонтних робіт, меліоративна й інша спеціалізована техніка. Машини і обладнання, що знаходяться в кооперативах, є колективною і, частково, приватною власністю їх членів. Їх використання здійснюється за чітко складеними графіками відповідно до замовлення фермерів. У 2011 році річний оборот усіх кооперативів СУМА становив 464 млн євро, тоді як середня вигода фермера-учасника від спільного використання техніки дорівнювала 38,3 тис. євро [101]. Кооперативи зі спільного використання техніки наділені спеціальними стимулами – якщо фермери-члени СУМА купують машини і обладнання колективно, то держава компенсує 20% їх вартості.

У США сфера діяльності сільськогосподарської кооперації дуже широка і спрямована на: забезпечення ферм сільськогосподарською технікою, обладнанням, паливом, будівельними матеріалами, добривами, насінням; надання фінансових послуг; реалізацію сільськогосподарської продукції; надання послуг при збиранні врожаю, зі зберігання, сушіння і переробки продукції. В сільському господарстві США переважають два типи кооперативів – збутові та постачальницькі [137, с. 68].

В Данії, Франції, наприклад, система жорстка, але там фермер не може випити і кухоль свого молока, а йде за ним в магазин, все виробництво охоплено розвиненими формами кооперації – як заготівельної, так і сервісної [149, с. 143].

Оскільки окремим фермам і навіть сільськогосподарським коопераціям придбати всю необхідну техніку неможливо, а часто й економічно не вигідно, в розвинених країнах набуло поширення сервісне інженерно-економічне забезпечення з боку технічних центрів великих машинобудівних фірм, дилерських підприємств (які є економічно або юридично незалежними). Так, до послуг дилерських підприємств у Великобританії вдаються від 70 до 90% фірм – виробників сільськогосподарської продукції.

У Німеччині створені так звані машинні товариства (3-5 підприємств), в яких сільськогосподарська техніка знаходиться як в індивідуальній, так і в колективній власності членів об'єднання. Техніку видають напрокат за усною взаємною домовленістю і насамперед відповідно до складеного графіка. Плату за техніку зазвичай здійснюють наприкінці року. В останні роки в Німеччині виробничі послуги сільському господарству з боку кооперативів помітно розширились. Їх надають об'єднання з обслуговування теплиць, з постачання необхідного посадкового матеріалу, з електропостачання, надання допомоги в галузі тваринництва.

В Японії, держава перетворила дрібноземельного японсько-го селянина у члена багатопрофільного кооперативу, повноцінно включила у продовольчий ланцюг. Завдяки аграрній політиці уряду кооперативи стали постійними і основними партнерами держави, пропускали через себе всі державні інвестиції у сільське господарство [47, с. 197].

Значну роль у господарській діяльності фермерів Західної та Північної Європи відіграє забезпечення їх посівним матеріалом, сільськогосподарською технікою та паливом. Наприклад, у Норвегії і Швеції такі кооперативи постачають фермерам близько 25% сільськогосподарських машин і обладнання, у Фінляндії – до 40% технічних засобів та пального.

За результатами дослідження сільськогосподарські підприємства Івано-Франківської області, які є учасниками інтеграційних об'єднань досягають більш високих результатів. Тому доцільним є поширення різних великотоварних господарських структур з урахуванням їх можливостей щодо раціонального використання земель та інших засобів виробництва, галузевих та регіональних особливостей ведення сільського господарства.

Практика показує, що основною умовою ефективного функціонування кооперативно-інтеграційних структур в АПК є добровільність їх створення, що підтверджується досвідом діяльності таких об'єднань в західних країнах. Однак в умовах перехідної економіки, до якої належить і Білорусь, реалізація принципу добровільності стримується багатьма факторами, які об'єктивно присутні в умовах кризових явищ [48, с. 131]. В Республіці Білорусь органами державного і господарського управління проводиться певна робота по створенню кооперативно-інтеграційних структур в АПК – шляхом ціленаправленого об'єднання збиткових і неефективно функціонуючих організацій (в першу чергу сільськогосподарських) з підприємствами-інтеграторами, які працюють більш стійко, з метою їх фінансового оздоровлення. Так, завдяки цілеспрямованій спільній діяльності суб'єктів інтеграції досягнуто різке зростання виробництва основних видів сільськогосподарської продукції: за п'ять останніх років виробництво зерна збільшилося у 3,1 рази, молока – в 2,3, м'яса – в 2,5 рази.

В даний час в АПК Білорусії організовані різного роду агропромислові об'єднання як вузькоспеціалізовані (які концентрують зусилля на виробництві одного-двох або невеликої кількості продуктів), так і багатогалузеві (виробництво декількох видів сільськогосподарської продукції і готового продовольства). Такі об'єднання отримали назву продуктових, вони об'єднують більшість або усіх учасників виробничо-технологічного ланцюга –

від одержання сільськогосподарської сировини до збуту готового і якісного продовольства, включаючи сферу переробки продукції і фірмову торгівлю готовими продуктами. В рамках їх функціонування забезпечується раціональне використання матеріальних і трудових ресурсів, рентабельне здійснення сільськогосподарського виробництва з врахуванням обґрунтованої державної підтримки [48, с. 130].

Однією з ефективних форм кооперації і агропромислової інтеграції в нових умовах господарювання в АПК Білорусії є вертикально-інтегровані структури (агрофірми, агрокомбінати, господарські об'єднання та ін.). Головною перевагою даних організаційно-виробничих структур є їх побудова в рамках єдиного технологічного, економічного і організаційного комплексу сільськогосподарських, переробних, обслуговуючих і торгових підрозділів. Наприклад, діяльність агрокомбінатів полягає у створенні в основному замкнутого циклу агропромислового виробництва, що включає не тільки виробництво сировини, її переробку і збут, а й виробничо-технічне обслуговування, матеріально-технічне забезпечення та будівництво, а також роботу з особистими підсобними господарствами. Особливістю функціонування таких кооперативних об'єднань в аграрній сфері є створення агрокомбінатів, в основному, в межах адміністративного району та функціонування в різних організаційних формах (кооператив, унітарне підприємство або ПАТ) зі збереженням юридичної особи.

Малі сільськогосподарські підприємства не можуть протистояти монополізації ринку посередниками і переробниками агропродукції, що призводить до зниження закупівельних цін у період масового збору урожаю та спаду ефективності господарювання. В даному випадку доцільним є поширення досвіду польських товаровиробників.

Сильна конкуренція на внутрішньому і на зовнішньому ринках, а також втрата цінової переваги змушують польських виробників вживати заходів, які повинні стимулювати досягнення рівноваги попиту та пропозиції, і разом з тим не суперечити законодавству ЄС. Таким заходом є зокрема, популяризація агропродовольчих продуктів. Вона виконує три функції: інформаційну – знайомить з даним продуктом, його якостями, способом викорис-

тання; стимулюючи – спонукає до придбання даного продукту; конкурентну – виступає неціновим інструментом ринкової конкуренції [142, с. 160]. Популяризаційна та інформаційна політика робить можливим для галузевих й міжгалузевих об'єднань і організацій отримання коштів на реалізацію довгострокових інформаційно-популяризаційних компаній, спрямованих, зокрема, на розширення знань споживачів на тему споживчої цінності, якості та безпеки продуктів харчування. Підприємства можуть отримати фінансову допомогу в рамках механізму “Підтримка популяризаційних та інформаційних заходів на ринках окремих сільськогосподарських продуктів”, яким у Польщі розпоряджається Агентство сільськогосподарського ринку [142, с. 162].

Особливо важливим фактором підтримки невеликих господарств Польщі у напрямі підвищення їх конкурентоспроможності є створення груп виробників сільськогосподарської продукції (Grupa producentow rolnych) за окремими її видами (зерно, молоко тощо). Створення таких груп покликане спонукати польських фермерів до проведення спільних дій на ринку. Зокрема, виробництво в господарствах – членах груп виробників сільськогосподарської продукції здійснюється відповідно до вимог ринку, передбачається спільне просування продукції на ринок, включаючи підготовку її до реалізації, централізація продажу й доставка до оптових покупців. Для створення груп виробників сільськогосподарської продукції виділяється одноразова допомога як із державного бюджету, так і з коштів, що фінансуються Європейським Союзом. Адміністративні витрати груп виробників покриваються за рахунок цих же джерел протягом 5 років після створення групи. Державна підтримка передбачена лише для тих груп виробників сільськогосподарської продукції, які включені до певного реєстру на 2007-2013 роки [165, с. 171].

Поширеними суб'єктами в маркетингових каналах в США є посередники. Вони знаходять тварин із певними якісними характеристиками в межах цінових запитів покупця та інформують його про це. Відгодівельник розраховується з власником молодняку, а торговому агенту виплачує комісійні. Існує й інший тип посередників – комерсанти, які закупають молодняк для відгодівлі з метою перепродажу його власнику відгодівельного майданчика.

Цей тип посередників розраховує на маржу в різниці цін купівлі та продажу товару. Для досягнення мети посередник намагається купити товар найдешевше і перепродати його найдорожче, одержавши при цьому комерційний прибуток.

Ще одним каналом реалізації худоби є оптовий ринок сільськогосподарської продукції. В цьому разі угоду між продавцем і покупцем забезпечує та здійснює комісійна фірма. Вона є посередником і виконує ряд функцій: забезпечує обидві сторони необхідною інформацією щодо цін, наявності попиту та пропозиції бажаного типу тварин, а також місце для утримання худоби на продаж, корми, воду, відповідний догляд тощо. Закономірно, що за свої послуги фірма-посередник стягує чималий комісійний збір з покупця. Перевагою цього методу для покупців є великий вибір в одному місці худоби різних видів, порід та якісних характеристик [14, с. 148].

На частку збутових кооперативів північноєвропейських країн припадає від 50% (Фінляндія) до 70% (Норвегія) всієї загальної економічної діяльності кооперативного сектору. У Норвегії і Швеції через кооперативи фермери збувають практично 100%, а у Фінляндії і Данії – 90% молока і молочної продукції. Що стосується питомої ваги сільськогосподарських кооперативів у сфері збуту м'яса і живих тварин, то в Швеції та інших північноєвропейських країнах ЄС вона становить близько 80%. Реалізація зерна кооперативами становить у Фінляндії і Швеції 65-70%, а в Данії – 50%. У Данії питома вага сільськогосподарських кооперативів у сфері збуту овочів і фруктів досягла 50%, яєць – 65-70% [137, с. 67].

Популярною формою збуту худоби в США й Канаді є аукціон. Останнім часом досить широкого розповсюдження набули аукціони, на яких торгові угоди укладаються по телефону та з використанням ЕОМ (при цьому продавець і покупець мають бути реєстровані в системі як користувачі програми).

Для успішного збуту худоби американські фермери беруть до уваги чинники, яким українські агровиробники не приділяють достатньо уваги. По-перше, ретельно вибирається оптимальний час для продажу худоби, який визначають, порівнюючи вартість одержаних приростів із ринковою вартістю худоби на даний час

(інформацію фермери одержують з Інтернету, друкованих видань і дорадчих служб). По-друге, фермерами виважено вибирається спосіб реалізації худоби: або за ціною живої чи забійної маси (ціни на туші менш схильні до коливань, ніж ціни на живу масу худоби). По-третє, фермери правильно формують групи тварин для реалізації з метою успішного продажу. Найбільшим попитом користуються групи, в яких тварини однотипні, а відхилення в характеристиках між ними зведені до мінімуму. По-четверте, велика увага приділяється фермерами умовам та технологіям утримання тварин з метою одержання кращого виходу відрубів туш, а також необхідних споживачу якісних характеристик м'яса [14, с. 149].

Ініціативну роль у впровадженні логістичних підходів у діяльність сільськогосподарських підприємств країн Західної Європи беруть на себе урядові структури. Так, у Нідерландах діє державна програма “Бачення агрологістики”, що опрацьована Міністерством сільського господарства та міністерством транспорту Нідерландів. Для виконання зазначеної програми аграрні підприємці, логістичні компанії й науково-дослідні центри Нідерландів об'єднали свої зусилля та за підтримки державних структур створили так звану “Платформу логістики”. Її метою є залучення всіх учасників аграрного ринку (фермерів, переробних підприємств, посередників, роздрібних торговців тощо) до пошуку інноваційних рішень для підвищення ефективності логістичного забезпечення агробізнесу в Нідерландах, а також підтримки відповідних проектів не лише консультативно, але й фінансово [170, с. 12].

Особливо актуальним сьогодні є питання якості сільськогосподарської продукції. Участь фермерів Польщі у формуванні якості продуктів харчування передбачає підтримку тих фермерів, які є учасниками співтовариства і національних систем якості продуктів харчування, що включають охорону сільськогосподарських продуктів, які виробляються тільки на обмежених територіях, або є традиційними національними продуктами (наприклад, овечий сир, мед підкарпатський, вишня надвіслянка, карп заторський, мед із вересу лісів Нижньої Сілезії, види старопольського меду питного тощо), та фермерів, які займаються органічним сільським господарством й інтегрованим виробництвом [165, с. 171].

Впровадження системи управління якістю вітчизняними підприємствами, як складової економічного механізму, дозволить підвищити продуктивність праці, знизити витрати виробництва, а отже, збільшити прибуток, підвищити рівень кваліфікації працівників, створити систему мотивації їхньої праці й особистої зацікавленості у розвитку підприємства, гнучко реагувати на поведінку ринку.

Управління якістю продукції сільськогосподарських підприємств області має здійснюватися системно, тому доцільним є створення спеціалізованих відділів з управління якістю. Основними їх завданнями мають бути: розробка політики підприємства в сфері якості; підтримка якості продукції на рівні, що відповідає вимогам стандартів; інформування керівників про зміни діючих вимог до якості; визначення методів і періодичності проведення перевірок якості продукції; аналіз причин виробництва низькоякісної продукції та розробка пропозицій щодо їх усунення; розробка заходів для скорочення втрат на всіх стадіях виробництва сільськогосподарської продукції.

Важливим напрямом підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції вітчизняними підприємствами є автоматизація і комп'ютеризація процесу виробництва.

У Данії, наприклад, менеджер у будь-який момент може дізнатися, скільки кожна корова дала молока за три останніх доїння, в який час її було видоєно, проконтролювати середній надій у цілому по фермі, переглянути інформацію щодо корів-рекордисток і, навпаки, найгірших за показниками. Крім того, за кожною коровою відстежується відхилення надою від попереднього дня. У разі зниження надою більше, як на 15%, наступні дні здійснюється посилений контроль за продуктивністю цієї корови. Кожна корова має електронний чіп на ошийнику і, коли вона входить до доїльної зали, ця інформація зчитується автоматизовано. В процесі доїння комп'ютеризована система обліковує надходження молока за кількістю й частково за якістю. Після закінчення доїння менеджер може сформувати *Milking report*, тобто звіт про доїння у будь-якому розрізі. Як правило, цей звіт роздруковується в автоматичному режимі після кожного доїння. В цьому документі наводяться дані по кожній корові щодо часу доїння, кіль-

кості молока, наявності інфекційних захворювань, що визначається за якісними показниками. Комп'ютеризація дає змогу не лише контролювати продуктивність тварин, але й здійснювати контроль за якістю роботи працівників. Крім оперативних даних, що забезпечують інформаційні потреби щоденного управління підприємством, комп'ютеризована система дає можливість переглядати дані щодо кількості надосного молока на кожну корову та в цілому по фермі з початку маркетингового року, що дає змогу контролювати відсоток виконання квоти з виробництва молока і вчасно приймати рішення щодо кількості поголів'я та його продуктивності. Адже у випадку перевиробництва фермеру загрожують штрафні санкції, сума яких значно перевищує вигоди від виробництва надлишкової кількості молока. Тобто, на відміну від сільськогосподарських підприємств України, працівники не беруть безпосередньої участі в організації первинного обліку молока [157, с. 160].

Прикладом розширеної інтеграції високих технологій у сільське господарство є організація агровиробництва в Японії, яка є лідером у галузі біотехнологій, займаючись вирощуванням рису за допомогою спеціальних міні-автоматів, що застосовуються в комбайнах, механічних посадкових пристроїв, захисних покриттях з вінілу та розпиленні з вертольотів. Комп'ютери на біофермах керують регуляцією світла, вологості та температури. Щоб визначити, чи необхідний рослинам полив і чи потрібна спеціальна допомога від шкідників, японські фермери використовують спеціально обладнані камери з дистанційним керуванням, що допомагають визначати температуру, вміст вологи в ґрунті й тривалість світлового дня. Із застосуванням штучного світла вирощуються різні рослинні культури. Освітлені штучно близько одинадцять метрів квадратних площі здатні давати до 230 т овочів. Подібні технології повністю виключають проблеми хвороб рослин, шкідників та несприятливих погодних умов. В Ізраїлі покриття з можливістю регулювати доступ світла, обігрів, вентиляцію дозволяють вирощувати за сезон більше 3 млн троянд або 300 т помідорів з 1 га тепличних площ, чотирикратно збільшуючи врожаї на відкритому ґрунті [114, с. 152].

Одним із напрямів є підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств є забезпечення високого рівня підготовки спеціалістів в аграрній галузі.

Для поліпшення професійного навчання осіб, зайнятих у сільському та лісовому господарстві Польщі, передбачена державна підтримка навчальної діяльності як для державних, так і приватних установ та організацій. Так, у рамках цього напрямку функціонує 500 проектів. Фінансова допомога держави полягає у стовідсотковому поверненні всіх документально підтверджених витрат, пов'язаних із проведенням навчання, й не більше 15% коштів на покриття експлуатаційних витрат. Тематика навчання включає: вивчення мінімальних вимог на відповідність особи до проведення сільськогосподарської діяльності (так звані крос-відповідності); економіки і управління у сільськогосподарському або лісогосподарському виробництві; популяризацію нових напрямів сільськогосподарської діяльності з метою пошуку одержання вищих доходів; організацію належних умов утримання тварин та охорону навколишнього природного середовища [165, с. 168].

Слід відмітити, що аграрна освіта у Франції є безкоштовною. В Державному навчальному закладі з професійної підготовки фахівців в галузі управління сільськогосподарськими підприємствами й підприємствами харчової промисловості «La Saussaye» (м. Шартр, Франція) студенти отримують освітньо-кваліфікаційні рівні – молодший спеціаліст та бакалавр. Навчання здійснюють студенти, які після закінчення навчального закладу працюватимуть на сімейних фермах батьків та продовжуватимуть фермерську справу. Позитивним є те, що навчання в закладі освіти має практичну спрямованість. Навчальний план побудований наступним чином – два тижні навчання та два тижні практичної діяльності. На 130 гектарах землі коледж спеціалізується на виробництві зернових, урожайність яких, наприклад, пшениці складає 70-80 ц/га, льону – 10-15 ц/га. Це практично у три рази більше порівняно з Україною. Перевагою такої діяльності є розвиток біовиробництва та проведення дослідів з мінімізації забруднення навколишнього середовища. Обслуговують сівозміну в дев'ять культур тільки дві особи, які забезпечені всією необхідною технікою. Тому, продуктивність господарської діяльності є високою, а

прибуток використовується для забезпечення власних потреб коледжу (купівля насіння, техніки, переробка пшениці на муку для потреб їдальні та ін.) [164, с. 300].

В Україні необхідно підвищити інвестиції у дослідження, навчання сільськогосподарських виробників і аграрну освіту, що допоможе підприємцям ефективніше використовувати наявний капітал і швидко навчитись користуватися сучасними технологіями. Важливе значення має саме рівень практичної підготовки, забезпечити який можна шляхом укладення договорів навчальних закладів на проходження виробничої практики студентами з передовими господарствами Івано-Франківської області.

Сьогодні розвиток системи сільськогосподарського дорадництва в Україні, як способу надання інформаційно-консультаційних послуг сільськогосподарським підприємствам викликане необхідністю євроінтеграції. Так, пристосування діяльності господарств Польщі до вимог Європейського Союзу було складним і трудомістким за часом процесом для більшості фермерів, тому вони мали можливість одержати фінансову підтримку для використання консультаційних послуг. Використання дорадчих послуг мало добровільний характер і не контролювалося. Консультант із дорадчих послуг не міг повідомити або попросити покарання для фермера через недотримання ним вимог та зобов'язаний зберігати конфіденційність [165, с. 170].

Прикладом для наслідування щодо вдосконалення інформаційного забезпечення є досвід Японії, Франції, США. У процесі удосконалення техніко-технологічного потенціалу в Японії була створена державна Служба поширення сільськогосподарських знань, тісно пов'язана із мережею науково-дослідних інститутів. Щорічно ця структура отримує 30-40% коштів статті аграрного бюджету на розвиток науково-технічного прогресу, а її спеціалісти працюють за 18 напрямками, включаючи і питання побуту сільського населення. Протягом останніх років велика увага в роботі Служби приділяється питанням підготовки конкурентоспроможних фермерів для роботи на зовнішньому ринку, формування комфортного життєвого середовища [47, с. 193].

У Франції реалізується проект Farmstar, ціллю якого є створення інформаційних продуктів для сільськогосподарських

кооперативів та фермерів, що посилюють контроль за посівами. Фермери, які підписали угоду на послуги Farmstar отримують в кожній ключовій стадії росту сільськогосподарських культур рекомендації стосовно управління полями. Протягом п'яти днів після придбання супутникового зображення, користувачі одержують карти полів кожна з яких супроводжується кількісними показниками. Залежно від типу досліджуваної рослинності, фермерам надсилається електронною поштою від 3 до 6 карт за сезон з рекомендаціями [164, с. 302].

У США значну допомогу в одержанні ринкової інформації надає Служба ринкових новин у складі Сільськогосподарської маркетингової служби Міністерства сільського господарства, яка друкує спеціальні безкоштовні видання, розміщує інформацію на веб-сайті міністерства, на радіо, телебаченні. По окремих продуктах (м'ясо худоби, птиці, молоко і молочні продукти тощо) створені Галузеві служби федерального рівня. Ринкові звіти у розрізі окремих штатів розміщуються в мережі Інтернет у відкритому доступі [14, с. 148].

Досить важливим є питання підвищення технологічної екологічної ефективності з огляду на витіснення з агробізнесу традиційних форм ведення сільськогосподарського виробництва та погіршення стану сільськогосподарських угідь. Так, у Німеччині використовують економічний метод впровадження заходів щодо збереження ґрунтів через Спільну аграрну політику (САР) Європейського Союзу. Це система сільськогосподарських субсидій і програм Європейського Союзу, яка поділяється на два стовпи або дві гілки фінансування. У межах першого стовпа прямі виплати фермерам (субсидії) здійснюються на 100 % з бюджету ЄС. Законодавчо регламентуються загальні правила для схем прямої підтримки фермерів в рамках спільної аграрної політики. Прямими виплатами підтримуються доходи фермерів в обмін на їх дотримання стандартів захисту навколишнього середовища, тварин, безпеку харчових продуктів і зберігання землі в хорошому стані. Для отримання субсидій в межах першого стовпа САР фермер Німеччини повинен дотримуватися трьох правил, два з яких стосуються ерозії ґрунтів і одне дотримання сівозміни.

Зокрема німецький фермер дотримуючись визначених правил отримує субсидії у розмірі 300 євро на 1 гектар.

Слід зазначити, що застосування в Україні досвіду економічно розвинутих країн не допускає простого його перенесення, воно має враховувати специфіку країни та бути адекватним наявному стану економіки. Крім того, важливою передумовою успішного застосування організаційно-економічного механізму є чіткість регулювання, тобто і органи влади, і суб'єкти підприємницької діяльності в сфері сільського господарства повинні розуміти, з якою метою запроваджено ті чи інші інструменти, який ефект для сільськогосподарських підприємства може бути реально досягнутий в процесі їх реалізації.

3.2. Економічний механізм поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві регіону

Важливим сьогодні для сільськогосподарських підприємств є поширення інтеграційних процесів у сфері виробництва, реалізації та переробки продукції.

Високий рівень концентрації сільськогосподарських підприємств дозволяє ефективно використовувати нові технології виробництва з високим рівнем механізації та автоматизації, що є необхідною передумовою зниження собівартості сільськогосподарської продукції, а відповідно і забезпечення її конкурентоспроможності, як на внутрішніх так і на зовнішніх ринках. Саме великі сільськогосподарські підприємства можуть сформувати стійку основу системи аграрного виробництва нашої країни. Тому в останні роки в Україні різко скорочується кількість дрібних сільськогосподарських підприємств за рахунок переходу їх під контроль потужних аграрно-промислових формувань, що є характерним і для Чернівецької та Івано-Франківської областей.

Агрхолдингові формування досягають економії від масштабу, розподіляючи фіксовані витрати на більші площі землі і обсяг виробництва, отримуючи значні знижки при купівлі ресурсів або кращий доступ на ринок, а відповідно і реалізуючи продукцію за вищими цінами. Проте поширення різних великотоварних господарських структур є доцільним тільки з урахуванням їх

можливостей щодо раціонального використання земель та інших засобів виробництва, галузевих та регіональних особливостей ведення сільського господарства.

На нашу думку, сільськогосподарським підприємствам завжди необхідно враховувати переваги і недоліки, які вони отримують в результаті використання форм вертикальної чи горизонтальної інтеграції та кооперування (табл. 3.1). Горизонтальна інтеграція – це формування системи взаємозв'язків між підприємствами однієї галузі. Дана форма інтеграції забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного процесу, зниження затрат виробництва та формується у вигляді спеціалізованих господарств.

Таблиця 3.1

Порівняльна оцінка вертикальної інтеграції та кооперування з позиції вигоди для сільськогосподарських підприємств

Види окремих функцій	Вертикальна інтеграція на базі агрохолдингу	Горизонтальна інтеграція на базі спільного використання техніки
Основна місія	Інтеграція виробництва з переробкою сільськогосподарської продукції, а також збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства за рахунок ефекту масштабу	Створення умов для ефективного ведення сільськогосподарської діяльності спільними засобами виробництва
Бізнес середовище	Суто бізнесовий проект, основна мета якого полягає у примноженні капіталу власників	Налагодження стійких зв'язків між учасниками.
Менеджмент	Кваліфікований персонал агрохолдингу	Персонал членів кооперативу
Принципи управління	Інвестор здійснює фінансування сільськогосподарського виробництва і при цьому визначає політику функціонування агрохолдингу	Рівні права членів, один член – один голос
Забезпечення фінансовими ресурсами	Одержання безвідсоткового кредиту від агрохолдингу	Кредити інтегровані за участю виробників, можливе спільне фінансування придбання техніки
Забезпеченість матеріальними ресурсами	Потужна матеріально-технічна база, новітнє обладнанням від світових виробників	Самостійно, відповідно до власних потреб, техніка інколи придбана на вторинному ринку

Продовження табл. 3.1

Виконання технологічних операцій	Силами агрохолдингу за його внутрішніми цінами	Спільне використання засобів виробництва, за умов почерговості
Реалізація продукції	За планом замовлень через агрохолдинг крупними партіями, на біржі	Самостійно, шляхом укладення контрактів та через посередників
Розподіл кінцевих результатів	Відповідно до необхідності рівного рівня рентабельності	Отримання прибутку кожним членом самостійно, так як кооператив є неприбутковою організацією
Економія	Нижча собівартість продукції, порівняно з дрібними й середніми сільськогосподарськими товаровиробниками.	Зниження витрат на механізацію, при збільшенні обсягу виконаних агротехнічних операцій для кожного члена

Джерело: власні дослідження автора.

Вертикальна інтеграція бізнесу гарантує стабільно високі стандарти якості, а також мінімізацію витрат завдяки великим масштабам виробництва, що особливо важливо в умовах української економіки. Дана форма представляє собою міжгалузеве кооперування технологічно й організаційно пов'язаних між собою підприємств і виробництв різних галузей. Вертикальна інтеграція переробних і сільськогосподарських підприємств ставить у нерівні умови останніх. Оскільки пріоритетним напрямом діяльності інтегратора є переробка сільськогосподарської продукції, то він диктує партнерам свої умови і неохоче ділитись своїм прибутком.

Звичайно інтеграція на основі агрохолдингу несе більше переваг для сільськогосподарських підприємств, проте при цьому проблематичним стає практичне забезпечення децентралізації функцій управління, вони втрачають самостійність у прийнятті рішень, існує ризик скорочення персоналу та недоотримання доходів. Крім того функціонування агрохолдингів несе значне негативне навантаження й на загальнодержавному рівні, зокрема: монополізація ринку сільськогосподарської продукції; витіснення з агробізнесу традиційних форм ведення сільськогосподарського виробництва та погіршення стану сільськогосподарських угідь; не доотримання податкових та інших платежів до місцевих бюджетів та інше. В зв'язку із цим, доцільним є об'єднання сільськогосподарських підприємств на районному чи обласному рівнях як на основі холдингових формувань, так і на корпоративних засадах,

так як дана форма об'єднання сільськогосподарських підприємств, найбільш повно відповідає інтересам сільськогосподарських виробників.

Якщо сільськогосподарські підприємств не інтегровані в єдиний організаційно-технологічний ланцюг, то актуальним є налагодження партнерських економічних відносин між товаровиробниками сільськогосподарської продукції та її переробниками на взаємовигідних умовах. Досить часто сільськогосподарські підприємства вимушені будувати власні переробні цехи та самотійно реалізовувати свою продукцію споживачам через мережу власних магазинів. При цьому будівництво невеликих переробних цехів вимагає значних капітальних вкладень, а неможливість достатньої глибокої переробки призводить до втрат сировини. В той же час переробні підприємства втрачають свої сировинні зони і не мають можливості повністю завантажувати виробничі потужності, що веде до подорожчання переробки сировини та зростання ціни на кінцеву продукцію. Переробні підприємства шукають найбільш вигідних постачальників сировини, а сільськогосподарські виробники прагнуть отримати кращі умови реалізації продукції ніж їм пропонують посередники. В ситуації, що склалася, стабілізація агропромислового виробництва не можлива без подолання суперечності інтересів сільськогосподарських товаровиробників та підприємств переробних галузей промисловості, на основі розвитку кооперації та інтеграції на взаємовигідних умовах.

Сьогодні в Україні не існує жодного заводу європейського рівня з виробництва біопалива. Зарубіжні інвестори пропонують будівництво в Україні доволі великих заводів для виробництва біодизелю потужністю 50–100 тис. т за рік, для цього потрібно переробляти близько 300 тис. т насіння ріпаку. Вартість такого заводу становить понад 100 млн грн. Недостатність сировинної бази та відсутність гарантій щодо стабільних її поставок, а також недозавантеженість потужностей аналогічних заводів закордоном блокує розробку проектів будівництва таких заводів, за участі іноземних інвесторів [82]. Тому будівництво в Україні міні-заводів з виробництва біодизелю потужністю 3 тис. т щороку має, на наш погляд, кращі економічні перспективи.

Відповідно до проведених розрахунків вартість одного заводу по переробці 3 тис. т ріпаку в рік становить 1486 тис. грн (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Розрахунок вартості заводу для виробництва біодизелю з ріпаку

Загальна характеристика заводу	
Територія заводу, га	0,5
Переробка ріпаку: за день, тонн	12
за рік тис. тонн	3
Виробництво біодизелю: за день, тонн	4,8
за рік тис. тонн	1,2
Кількість робочих днів	250
Загальна вартість заводу, тис. грн, в т.ч.:	1485,9
Будівлі і споруди, тис. грн	550,0
Обладнання, тис. грн, в т.ч:	835,9
– обладнання по виробництву олії, тис. грн, в т.ч.:	401,6
олійний прес шнековий (4 шт по 84500 грн)*	338
фільтрувальна лінія (4 шт по 11100 грн)*	44,4
емкість для олії (2 шт емкістю 3000 л по 6600 грн)	13,2
емкість для шроту	6,0
– обладнання по виробництву біодизелю (Комплекс EXON-250), тис. грн*	434,3
Машино-тракторний парк (10 спец. машин), тис. грн	100,00

Джерело: власні розрахунки автора.

*Вартість обладнання за даними офіційних сайтів: GG „ТТ Group” –

www.biodiesel-ua.com

ПП „ЛАВРІН” – www.lavrin.com.ua

Для виробництва 1000 л біодизельного палива необхідно 1000 л очищеної рапсової олії, а також 186 спирту метилового, 5 кг каталізатору та інші допоміжні речовини. Враховуючи всі умови технологічного процесу виробництва біодизелю, визначено, що витрати на переробку 1 тони ріпаку на біодизель становлять 303,7 грн. (табл. 3.3).

Розрахунки економічної ефективності переробки ріпаку на біодизель проведені на прикладі Івано-Франківської області, в якій валові збори даної культури впродовж останніх семи років збільшилися у кілька разів. Виробництвом даного виду продукції у Івано-Франківській області у 2012 році займалося 41 підприємство, рівень рентабельності реалізації становив 40,1%, загальний обсяг реалізацій 39,7 тис. т, а отриманого прибутку – 44562 тис. грн.

У 2014 році обсяг реалізації збільшився і становив 64,9 тис. т, проте рівень рентабельності зменшився до значення 26,2%, що пов'язано з збільшення собівартості за умови незначного зниження закупівельної ціни. Хоча виробництво і реалізація даного виду продукції є рентабельним у області, але висока конкуренція на ринку ріпаку щодо його реалізації та наявність трейдерів сприяє недоотриманню доходів сільськогосподарськими підприємствами.

Таблиця 3.3

Розрахунок загальної суми витрат на переробку 1 тони ріпаку на біодизель

№	Статті витрат	Розрахунок	Сума, тис. грн.
1.	Амортизація		134,3
	в т.ч. амортизація будівель та споруд (4%)	550*0,04	22
	амортизація обладнання по виробництву олії (12%)	401,6*0,12	48,2
	амортизація обладнання по виробництву біодизелю (12%)	434,3*0,12	52,1
2.	амортизація машино-тракторного парку (12%)	100*0,12	12
	Витрати на ремонт основних засобів (1%)	1485,9*0,01	14,9
3.	Оплата праці з нарахуваннями		388,6
	в т.ч. адмінперсоналу (2 чол)	(4625,7*2)*12	111,0
	обслуговуючого персоналу (6 чол)	(3854,7*6)*12	277,6
4.	Електроенергія (потужність загальна 168 кВт)		313,1
	в т.ч. біодизельна установка (80 кВт)	160 тис кВт*93,18 коп	149,1
	чотири олійні преси (по 22 кВт)	176 тис кВт*93,18 коп	164,0
5.	Вартість метанолу, каталізатору		60,2
	Разом витрат		911,1
	Вартість одної тони при потужності 3 тис. т, грн		303,7

Джерело: власні розрахунки автора.

Якщо провести економічні розрахунки по зразку, який представлено у стратегії розвитку сільського господарства України до 2020 року [138], з поправкою на умови Івано-Франківської області, то їх результати засвідчать, що на сьогодні сільськогосподарським підприємствам області вигідніше переробляти ріпак на біодизельне паливо, ніж реалізовувати ріпакове насіння на зовнішньому ринку. За умови збереження економічних умов, які були у 2014 році, при переробці тони ріпаку на біодизель може бути одержано 1744,4 грн прибутку, тоді як при реалізації насіння ріпаку – лише 813 грн, при рівні рентабельності відповідно 55,3 і 26,2 % (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Ефективність переробки ріпаку на біодизель на прикладі
Івано-Франківської області**

I. Реалізація насіння ріпаку, грн		II. Використання для виробництва біодизелю, грн	
Повна собівартість 1 т ріпаку	3096	Виробнича собівартість 1 т ріпаку	2851,7
		Витрати на переробку	303,7
		Разом витрат	3155,4
Реалізаційна ціна	3909	Вихід біодизеля, кг	400
		Вартість, грн (по 10 грн за 1 кг)	4000
		Вихід макухи, кг	550
Прибуток	813	Вартість, грн (по 1,5 грн за 1 кг)	825
		Вихід гліцерину, кг	68
		Вартість, грн (по 1,1 грн за 1 кг)	74,8
Рівень рентабельності, %	26,2	Вартість одержаної продукції – всього, грн	4899,8
		Прибуток, грн	1744,4
		Рівень рентабельності, %	55,3
Потужність переробки ріпаку за рік, тис. т			3
Прибуток при реалізації 3 тис. т, тис. грн	2439	Прибуток при переробці 3 тис. т, тис. грн	5233,2
Економічний ефект (збільшення прибутку) тис. грн			2794,3
Загальна вартість заводу, тис. грн			1486

Джерело: власні розрахунки автора.

Отже, при реалізації 3 тис. т ріпаку сільгоспвиробники одержали 2439 тис. грн, а при переробці на біодизель могли б одержати 5233,2 тис. грн. Тобто за даними табл. 3.4 можна зробити висновки, що загалом від будівництва одного заводу отримаємо збільшення прибутку на 2794,3 тис. грн, а інвестиції у будівництво окупляться вже на першому році експлуатації. Крім того, підприємства матимуть можливість економити обігові кошти, забезпечивши власні потреби біодизельним паливом. Також при переробці отримують макуху, як цінну кормову добавку і гліцерин, який використовується в фармацевтичній і парфумерній промисловості.

На нашу думку, сільськогосподарським підприємствам необхідно створювати заводи по переробці ріпаку на кооперативних засадах. Такий завод спроможний забезпечувати потреби сільгоспвиробників одного-трьох районів області залежно від обсягів виробництва сировини. Звичайно спрямовувати весь обсяг виробництва, зокрема у 2014 році, на переробку не доцільно, тому

пропонується співвідношення 50:50. За умови реалізації частини ріпаку рештою 30 тис. т можна забезпечити потужності 10 аналогічних заводів по переробці.

Розглянувши розподіл виробництва ріпаку в Івано-Франківській області в розрізі районів у 2012 (у даний період обсяг реалізації найбільш відповідав обсягу, який пропонується для переробки), з врахуванням їх наближеності, можна зробити наступні пропозиції щодо територіального розміщення заводів по переробці ріпаку (рис. 3.1):

– 1 завод можна розмістити на території Тлумацького району за умови довозення сировини з огляду на те, що обсяги виробництва ріпаку у даному районі становлять 2,7 тис. т. Постачальниками сировини для дозавантаження потужностей заводу у обсязі 0,3 тис. т можуть бути підприємства з сусіднього Городенківського району.

– 2 заводи у Городенківському районі, які перероблятимуть у рік 6 тис. т, причому обсяги виробництва ріпаку у даному районі 10,2 тис. т.

– 1 завод потужністю 3 тис. т у Коломийському районі – обсяг виробництва ріпаку у даному районі 3,3 тис. т. Якщо не всі підприємства району будуть спрямовувати ріпак на переробку, а частину реалізувати, то забезпечувати сировиною даний завод можуть підприємства сусіднього Снятинського району загальний обсяг виробництва ріпаку в якому 1,1 тис. т.

– 1 завод у Тисменицькому районі з потужністю 3 тис. т, причому обсяг виробництва ріпаку сільськогосподарськими підприємствами району становить 3,1 тис. т. Якщо не всі підприємства району будуть спрямовувати ріпак на переробку, а частину намагатимуться реалізувати, то забезпечувати сировиною даний завод можуть підприємства сусіднього Галицького району загальний обсяг виробництва ріпаку в якому 0,8 тис. т.

– 3 заводи у Рогатинському районі, які перероблятимуть 9 тис. т, загальний обсяг виробництва ріпаку сільськогосподарськими підприємствами району становить 11 тис. т.

– 2 заводи у Калуському районі, які перероблятимуть у рік 6 тис. тонн. Загальний обсяг виробництва ріпаку у даному районі становить 6,9 тис. тонн. Забезпечувати сировиною даний завод

можуть і підприємства сусіднього Богородчанського району обсяг виробництва ріпаку в якому 0,5 тис. т.

Рис. 3.1. Пропозиції щодо територіального розміщення заводів по переробці ріпаку в Івано-франківській області
Джерело: власні дослідження автора.

Звичайно створення міні-заводів за сировинним принципом є актуальним і для сільськогосподарських підприємств Чернівець-

кої області. Необхідно зазначити, що у 2008 році використовуючи власну технічну базу Чернівецький емаль завод “Карпати”, розробив “Установки для виробництва біодизельного палива” з використанням рослинної ріпакової олії. На сьогоднішній день за оцінками експертів вартість біодизельної установки, яка здатна переробити 2,5-3 тис. тонн за рік, становитиме 300-350 тис. грн.

Для підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств важливе значення має поглиблення інтеграційних процесів й у сфері зберігання рослинницької та тваринницької продукції. Ємність наявних потужностей у Івано-Франківській області для зберігання картоплі становить 5-5,5 тис. т при загальному обсязі виробництва даного виду продукції сільськогосподарськими підприємствами 7-8 тис. т. У Чернівецькій області доцільним є будівництво сховищ для зберігання плодів та введення в експлуатацію нових потужностей з переробки фруктів у Хотинському та Сокирянському районах.

На державному рівні необхідно сприяти будівництву складських приміщень, сховищ та елеваторів для об’єднань сільськогосподарських підприємств, зокрема шляхом їх часткового фінансування. Закладка частини продукції на зберігання та реалізація її у зимовий та весняний періоди дасть змогу сільськогосподарським підприємствам отримати більші прибутки.

Для досягнення стратегічних цілей необхідна система техніко-технологічних та організаційно-економічних перетворень. Першочерговими заходами є підвищення продуктивності рослинництва і тваринництва у сільськогосподарських підприємствах через забезпечення раціонального ведення сільськогосподарського виробництва та запровадження наукових засад землекористування з урахуванням регіональних особливостей.

3.3. Шляхи підвищення ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах

Основою подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва в Карпатському регіоні є зростання економічної ефективності сільськогосподарських підприємств та забезпечення позитивних фінансових результатів, що є узагальнюючим індикатором оцінки ефективності їх господарської діяльності. Саме

завдяки створенню нових, ефективних господарських формувань, збільшенню частки сільськогосподарських підприємств у виробництві валової продукції, наповненню ринку високоякісною продукцією, збільшенню рентабельності сільськогосподарського виробництва можливо забезпечити ефективне функціонування всього сільського господарства.

Такі взаємообумовлені економічні процеси організаційного плану, як концентрація, спеціалізація та інтенсифікація аграрного виробництва, мають визначальний вплив на розвиток сільськогосподарських підприємств та результативність їх виробничо-господарської діяльності.

Стратегічними культурами в Карпатському економічному районі та Івано-Франківській області, зокрема, є пшениця, кукурудза та ячмінь, підвищення ефективності виробництва яких можна досягти шляхом інтенсифікації. В зв'язку з цим проведено по цих культурах групування сільськогосподарських підприємств за розмірами витрат на 1 га.

У рослинництві відповідно до результатів групування встановлено, що при збільшенні витрат на 1 га під час вирощування сільськогосподарських культур збільшується їх урожайність, водночас рівень рентабельності зростає до оптимальної межі, після якої додаткові витрати не окуповуються.

Так, в товаристві з обмеженою відповідальністю Рогатинського району затрати на гектар при вирощуванні пшениці у 2012 році становили 4551 грн, а по області 4406 грн, при урожайності 46,8 ц/га і 37,0 ц/га, собівартості 1 ц 95,7 грн та 124,8 грн., а рівні рентабельності 82,2% та 22,6 %. Загалом вирощуванням пшениці у Івано-Франківській області у 2012 році займалися 67 сільськогосподарських підприємств, якими одержано 23,5 млн грн прибутку (дод. К). У першій групі господарств затрати на 1 га становлять 1953 грн, урожайність становить 18,9 ц з гектара, одержано 409 тис. грн прибутку при рівні рентабельності 20,8%. У другій групі ці показники становлять 2631 грн, 22,7 ц/га, збитків 150 тис. грн (-3,2%). У третій групі відповідно – 3262 грн, 34,7 ц/га, 9413 грн. і 33,5%. У четвертій групі – 4505 грн, 38,4 ц/га, 8065 тис. грн і 27,7%. У п'ятій групі – 6701 грн, 47,7 ц/га, 5764 грн і 14,3%. Отже, із збільшенням рівня інтенсифікації виро-

бництва, тобто зростанням затрат на гектар, зростає урожайність, одержується більше прибутку. Досягти вищих показників інтенсифікації як окремим господарством, так і їхніми групами, можливо поступово, тому нами запропоновано методичний підхід ступінчатого процесу підвищення інтенсифікації виробництва шляхом досягнення кожною наступною групою сільськогосподарських підприємств вищих показників, які характерні найбільш наближеній групі. Якщо у першій групі господарств досягти показників затрат на 1 га і відповідно урожайності та ефективності третьої групи, у другій – показників четвертої, а у третій, четвертій і п'ятій залишити на існуючому рівні, то прибутки у першій групі зростуть з 409 тис. грн до 1200 тис. грн, а рівень рентабельності – з 20,8% до 33,5%, у другій – із збитків 150 тис. грн до 3863 тис. грн прибутків, а рівень рентабельності з -3,2% до 27,7%, у третій і четвертій буде без змін, а разом по області прибутки зростуть з 23500 до 28305 тис. грн, а рівень рентабельності – з 22,6 до 24,6 %.

Аналогічно проведено розрахунки впливу рівня концентрації затрат на гектар при виробництві кукурудзи і ячменю. При вирощуванні кукурудзи в акціонерному товаристві Надвірнянського району затрати на 1 га становили 8715 грн, урожайність 106,7 ц/га, собівартість 107,1 грн і рентабельність 31,5%. Тоді як у 46 господарствах області в середньому ці показники були наступними – 6687 грн, 61,5 ц/га, 120,8 грн, 25,2% (дод. Л). Відповідно до групування за рівнем витрат, у першій групі затрати на 1 га становлять 2448 грн, урожайність становить 34,5 ц/га, одержано 138 тис. грн прибутку при рівні рентабельності 4,1%. У другій групі ці показники становлять 4568 грн, 48,9 ц/га, 9440 тис. грн та 40,4% відповідно. У третій групі – 5803 грн, 59,5 ц/га, 19186 тис. грн і 44,3%. У четвертій групі – 8263 грн, 74,2 ц/га, 2999 тис. грн і 15,1%. Якщо перша група господарств досягне показників другої групи, друга – показників третьої, а у третій, четвертій і п'ятій вони залишити на досягнутому рівні, то прибутки у першій групі зростуть з 138 тис. грн до 4076 тис. грн, у другій – з 9440 тис. грн до 13884 тис. грн, у третій і четвертій буде без змін. Загалом розмір отриманого прибутку від виробництва та реалізації кукурудзи сільськогосподарськими підприємствами області

зросте з 34983 до 43364 тис. грн, а рівень рентабельності з 25,2% до 28,2%.

Щодо виробництва ячменю, то в області його вирощуванням займається 52 господарства рівень рентабельності в яких становить 24,9%, а урожайності 30 ц/га, при виробничих витратах на 1 га на рівні 3599 грн (дод. М). Високий рівень інтенсифікації спостерігається у сільськогосподарському виробничому кооперативі Городенківського району, де аналогічні показники становлять 56,1%, 47,0 ц/га та 4881 грн. За результатами групування за рівнем затрат на гектар у першій групі затрати на 1 га становлять 1743 грн, урожайність становить 17,0 ц з гектара, одержано 445 тис. грн прибутку при рівні рентабельності 19,1%. У другій групі ці показники становлять 2833 грн, 25,4 ц/га, 1014 тис. грн, 44,3% відповідно. У третій групі – 3699 грн, 33,3 ц/га, 116 тис. грн, 20,9%. У четвертій групі – 4544 грн, 39,2 ц/га, 1784 тис. грн і 23,3%. Аналогічно як при вирощуванні пшениці та кукурудзи із зростанням затрат на гектар зростає урожайність, тому доцільним є підвищення рівня інтенсифікації виробництва. Якщо перша група господарств досягне показників другої групи, третя – показників четвертої, а у другій, четвертій і п'ятій вони залишити на досягнутому рівні, то прибутки у першій групі зростуть з 445 тис. грн до 1489 тис. грн, у третій із 116 тис. грн до 129 тис. грн, у другій, четвертій і п'яті буде без змін, а разом по області прибутки зростуть з 4379 до 5436 тис. грн, а рівень рентабельності з 24,9% до 29,2%.

Необхідно відзначити, що співвідношення виробленої та реалізованої продукції в сільськогосподарському виробництві істотно впливає на рівень рентабельності в бік зниження, оскільки витрати здійснюються на виробництво всієї продукції, а не тільки її товарної частини. Тому доцільним є збереження обсягу використання продукції для власних потреб на існуючому рівні. Загалом за умови оптимізації рівня витрат та реалізації додатково отриманої продукції в результаті зростання урожайності збільшиться ефективність виробництва у рослинництві, зокрема зменшаться витрати на одиницю продукції (табл. 3.5). Сільськогосподарським підприємствам потрібно збільшувати витрати на насіння, мінеральні добрива, технологічне вдосконалення виробничого процесу та ін.

Таблиця 3.5

**Розрахунок приросту ефективності вирощування
сільськогосподарських культур за рахунок збільшення затрат
на 1 га в сільськогосподарських підприємствах
Івано-Франківської області**

Назва показника	Пшениця		Кукурудза		Ячмінь		Разом	
	фактично	з урахуванням підвищення рівня інтенсифікації	фактично	з урахуванням підвищення рівня інтенсифікації	фактично	з урахуванням підвищення рівня інтенсифікації	фактично	з урахуванням підвищення рівня інтенсифікації
Площа, га	27547	27547	23996	23996	7944	7944	59487	59487
Виробництво, тис. ц	1018	1100	1476	1577	239	259	2733	2936
Урожайність, ц/га	37	39,9	61,5	65,7	30	32,5	45,9	49,4
Виробничі витрати на 1 га, грн	4406	4725	6687	7215	3599	3930	5218	5623
Виробнича собівартість 1 ц, грн	119,18	118,36	108,72	109,81	119,81	120,75	113,58	113,94
Виробничі витрати всього, млн грн	121,4	130,2	160,5	173,1	28,6	31,2	310,5	334,5
Реалізовано, тис. ц	835	931	1151	1306	135	148	2121	2385
Дохід (виручка) від реалізації, млн грн	127,7	143,4	174,0	197,1	22,0	24,1	323,7	364,6
Повна собівартість реалізованої продукції, млн грн	104,2	115,1	139,0	153,7	17,6	18,6	260,8	287,4
Прибуток, млн грн	23,5	28,3	35,0	43,4	4,4	5,4	62,9	77,1
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	124,78	123,56	120,78	117,68	130,58	126,38	122,95	120,51
Ціна реалізації 1 ц, грн	152,94	153,96	151,17	150,88	163,05	163,22	152,59	152,84
Рівень рентабельності, %	22,6	24,6	25,2	28,2	24,9	29,2	24,1	26,8

Джерело: власні розрахунки автора.

Отже, при зростанні рівня інтенсифікації виробництва зростуть прибутки сільськогосподарських підприємств області від виробництва пшениці на 4,8 млн. грн або на 20,4%, кукурудзи на 8,4 млн. грн (на 24%), ячменю на 1 млн. грн (на 24%), а всього по вказаних культурах на 14,2 млн. грн. або на 22,7%. Таким чином рівень рентабельності зростає по пшениці з 22,6% до 24,6%, кукурудзі з 25,2% до 28,2%, ячменю з 24,9% до 29,2%, а разом по цих культурах з 24,1% до 26,8%.

У тваринництві виявлені тенденції не втратили актуальності. Виробництвом молока всього займається 23 господарства, у яких виробничі затрати на корову становлять 9574 грн, надій на корову 4464 кг, загалом одержано 135,1 тис. грн прибутку при рівні рентабельності 15,7%, а у приватному підприємстві Галицького району затрати на корову були 11645 грн, надій 7483 кг, собівартість одного центнера продукції 161,5 грн, рівень рентабельності 89,1%. У першій групі господарств затрати на одну корову становлять 4779 грн, продуктивність 2101 кг, одержано 57 тис. грн збитку при рівні збитковості 4,8%. У другій групі ці показники становлять 7339 грн, 3465 кг, прибутку 591 тис. грн (12,9%). У третій групі відповідно – 10562 грн, 4737 кг, 2070 тис. грн і 20,6%. У четвертій групі – 12780 грн, 6338 кг, 504 тис. грн і 12,8% (дод. Н). На нашу думку, збитковим та низькорентабельним господарствам доцільно оптимізувати обсяг витрат на одну корову, до рівня, якого досягнуто у високоефективних сільськогосподарських підприємствах. Якщо у першій групі господарств досягти показників другої групи, у другій – показників третьої, а у третій і четвертій залишити на досягнутому рівні, то у першій групі порівняно із 57 тис. грн збитку буде одержано 265 тис. грн прибутку, а рівень рентабельності збільшиться з -4,8% до 12,9%, у другій прибуток зросте від 591 тис. грн до 1313 тис. грн, а рівень рентабельності з 12,9% до 20,6%, у третій і четвертій буде без змін. Разом по області прибутки зростуть з 3108 до 4152 тис. грн, а рівень рентабельності – з 15,7 до 18,5%.

Аналогічні розрахунки зроблені для підприємств, що займаються виробництвом свинини, яких у області 32 господарства. В даних господарствах виробничі затрати на голову становлять 2404 грн, середньодобовий приріст 625 г, загалом одержано 145,2 млн. грн прибутку при рівні рентабельності 50,5%. Високий рівень інтенсифікації виробництва спостерігається у товаристві з обмеженою відповідальністю Калуського району, яке забезпечує 80% виробництва свинини у області. У першій групі господарств затрати на одну голову становлять 618 грн, середньодобовий приріст 232 г, одержано 97 тис. грн прибутку при рівні рентабельності 16,3%. У другій групі ці показники становлять 1649 грн, 233 г, збиток 2392 тис. грн, -23,5%. У третій групі відповідно –

2321 грн, 638 г, 137,9 млн. грн і 61,5%. У четвертій групі – 3328 грн, 622 г, 9501 тис. грн і 18,0% (дод. О). Якщо у першій та другій групах господарств досягти показників третьої групи, а у четвертій залишити на досягнутому рівні, то у першій групі порівняно із 97 тис. грн прибутку буде одержано 1208 тис. грн, у другій групі порівняно із 2394 тис. грн збитку буде одержано 3330 тис. грн прибутку. Рівень рентабельності збільшиться з 16,3% у першій групі та -23,5% у другій до 61,5% в двох групах. Загалом по області прибутки зростуть з 145,2 до 152 млн. грн, а рівень рентабельності – з 50,5 до 53,5%.

Розрахунок приросту ефективності виробництва молока і м'яса свиней за рахунок збільшення затрат на 1 голову тварин в сільськогосподарських підприємствах наведено у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Розрахунок приросту ефективності виробництва за рахунок збільшення затрат на 1 голову тварин в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

Назва показника	Молоко		М'ясо свиней		Разом	
	фактично	з урахуванням підвищення рівня інтенсифікації	фактично	з урахуванням підвищення рівня інтенсифікації	фактично	з урахуванням підвищення рівня інтенсифікації
Поголів'я, голів	2634	2634	146390	146390		
Виробництво, тис. ц	118	130	334	340		
Продуктивність	4464	4938	625	636	X	X
Виробничі витрати на 1 гол, грн	9574	10670	2404	2430		
Виробнича собівартість 1 ц, грн	214,45	216,07	1053,53	1046,42		
Виробничі витрати всього, млн грн	25,2	28,1	352,0	355,7	377,2	383,8
Реалізовано, тис. ц	86	99	275	277	X	X
Дохід (виручка), млн грн	22,9	26,6	432,9	436,3	455,8	462,9
Повна собівартість реалізованої продукції, млн грн	19,7	22,4	287,7	284,3	307,4	306,7
Прибуток, млн грн	3,1	4,2	145,2	152,0	148,3	156,2
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	229,05	227,12	1045,22	1025,67		
Ціна реалізації 1 ц, грн	265,09	269,19	1572,63	1574,04	X	X
Рівень рентабельності, %	15,7	18,5	50,5	53,5	48,2	50,9

Джерело: власні розрахунки автора.

У тваринництві, на нашу думку, доцільним є збільшення витрат на якісне забезпечення кормами й умов утримання, за рахунок інвестиційних ресурсів, що збільшить продуктивність тварин. При зростанні витрат на корову з 9574 до 10670 грн прибуток зросте на 1044 тис. грн (на 33,6%), а рівень рентабельності – з 15,7 до 18,5%. При виробництві свинини зростання витрат на одну голову з 2404 до 2430 грн забезпечить збільшення прибутку на 6832 тис. грн, а рівень рентабельності зросте з 20,5 до 53,5%. В результаті запропонованих заходів при виробництві молока і м'яса свиней при зростанні витрат виробництва прибутки зростуть на 7,9 млн грн, або на 5,3%, а саме з 148,3 млн грн до 156,2 млн грн, а рівень рентабельності з 48,2 до 50,9%.

Отже, загальний економічний ефект реалізації заходів інтенсифікації виробництва продукції рослинництва та тваринництва становитиме 22,1 млн грн, тобто прибуток зросте з 211,2 млн грн до 233,3 млн грн або на 10,5%.

В умовах обмеженості енергетичних ресурсів також доцільним є поширення досвіду передових господарств області у сфері самозабезпечення паливом. Яскравим прикладом для наслідування в даному випадку є ТОВ “Даноша” Калуського району де біогазова установка введена в дію 22 листопада 2013 року [99]. Перший на території Івано-Франківської області завод з виробництва біогазу з органічних відходів потужністю 1 МВт було збудовано за підтримки сестринської компанії “Полданор”, яка надавала консультативну підтримку впродовж усього процесу будівництва. Враховуючи, що галузь відновлювальної енергетики ще тільки починає розвиватися в Україні, компанія “Даноша” стала першою на багатьох етапах цього процесу. Виробництво біогазу є найкращим способом обмеження випаровування парникових газів, а також ефективним інструментом захисту навколишнього середовища в довгостроковому періоді. Поширення досвіду будівництва біогазових установок могла б перейняти Снятинська птахофабрика, яка входить до складу ПАТ “Миронівський хлібопродукт”, враховуючи, що аналогічні проекти вже впроваджуються на підприємствах даного холдингу.

Необачливе використання надмірної кількості добрив негативно впливає на ґрунт і рослини, в зв'язку з цим необхідним є

пошуку варіантів обмеженого їх використання та розвитку біологічного рослинництва. Для одержання органічних добрив необхідно розвивати галузь тваринництва поруч із рослинництвом, а для забезпечення тварин кормами й підстилкою у сівзміні необхідно передбачити вирощування кормових культур, багаторічних трав, бобових та їх суміші, які зберігають та підвищують родючість ґрунтів. Одним із напрямів самозабезпечення сільськогосподарських підприємств органічними добривами могло б бути розповсюдження застосування компосту власного виробництва, що потребує мінімальних витрат при раціональному поєднанні у рослинництві зернового напрямку та овочівництва. Використання компосту сільськогосподарськими підприємствами сприятиме поліпшенню структури ґрунту, уповільненню росту бур'янів та збереженню вологи.

Водночас із посиленням ролі органічних добрив, при переході на методи біологічного рослинництва, не передбачається повної відмови від застосування мінеральних добрив. Дози їх внесення мають бути оптимально-мінімальними, щоб забезпечити сталу урожайність рослинництва, екологічно чистий стан продуктів харчування, кормів та навколишнього середовища. Цього можна досягти зменшенням доз мінеральних добрив у Івано-Франківській області на 30-40%, враховуючи те, що рівень їх використання на 54,8% вище загальнодержавного.

Сьогодні сільськогосподарські підприємства досліджуваних областей не можуть протистояти монополізації ринку посередниками, що призводить до недоотримання доходу в процесі реалізації продукції та зниженню ефективності виробництва. Відповідно значним резервом підвищення ефективності виробництва є встановлення обґрунтованих реалізаційних цін.

При формуванні ціни на продукцію виробнику повинні відшкодуватись витрати і забезпечуватись прибуток не на собівартість, а на весь авансований у виробництво основний і оборотний капітал, відповідно до норми прибутку, з урахуванням терміну його обороту. Враховуючи те, що вартість землі включається в економічний оборот, вона повинна стати прибуткоутворюючим фактором [87]. Тому доцільним є врахування вартості землі при формуванні ціни на продукцію.

Проведене обстеження сільськогосподарських підприємств дозволило визначити нормативну собівартість основних видів продукції на основі поелементної калькуляції витрат з урахуванням технологічних карт виробництва продукції.

Відповідно до наведеної у першому розділі формули (1.5), на основі розрахованої нормативної собівартості та необхідного для забезпечення розширеного відтворення 40% рівня рентабельності продукції рослинництва, 15 % – виробництва м'яса великої рогатої худоби, 25 % – виробництва молока і м'яса птиці та досягнутого 50,5 % рівня рентабельності виробництва м'яса свиней, визначено рівень цін, за яких відшкодовуються витрати і забезпечується 15-18% норма прибутку на авансований основний і оборотний капітал, включаючи вартість землі (табл. 3.7.)

Таблиця 3.7

**Ефективність застосування розрахункових цін в
сільськогосподарських підприємствах
Івано-Франківської області**

Вид продукції	Фактично у 2012 році					Розрахунково у 2017 році				Збільшення прибутку від реалізації, тис. грн
	обсяг реалізації, т	повна собівартість 1 т, грн	реалізаційна ціна 1 т, грн	рентабельність, %	одержано прибутку, тис. грн	нормативна собівартість 1 т, грн	реалізаційна ціна 1 т, грн	рентабельність, %	буде одержано прибутку, млн. грн	
Пшениця	83466	1248	1529	22,6	23454	1426	1996	40	47575	24121
Жито	1981	1276	1379	8,0	204	1458	2041	40	1155	951
Ячмінь	13485	1306	1631	24,9	4382	1492	2089	40	8050	3668
Кукурудза	115111	1208	1512	25,2	34993	1380	1932	40	63541	28548
Ріпак	9687	2799	3922	40,1	10878	3199	4478	40	12390	1512
Цукрові буряки	60497	556	512	-8,0	-2661	636	890	40	15366	18027
Продукція рослинництва				22,0	71250	X	X	40	148147	76827
М'ясо ВРХ	759	21857	12273	-43,9	-7274	21857	25136	15	2489	9763
свиней	27527	10452	15726	50,5	145177	10452	15726	50,5	145177	0
птиці	3642	14177	14569	2,8	1428	14177	17722	25	12911	11483
Молоко	8622	2290	2651	15,7	3112	2290	2863	25	4940	1828
Продукція тваринництва				37,9	142443	X	X	44,1	165513	23074
Продукція рослинництва і тваринництва				30,5	213693	X	X	42,0	313659	99901

Джерело: власні розрахунки автора.

Отже, якщо сільськогосподарські підприємства області реалізовуватимуть продукцію за розрахунковими цінами, то прибуток від реалізації продукції рослинництва зросте з 71,3 млн. грн у 2012 році до 148,1 млн. грн, або у 2,1 рази, продукції тваринництва з 142,4 до 165,5 млн. грн, або на 16%, а в цілому з 213,7 до 313,7 млн. грн, або 68,4%.

Необхідними заходами в даному напрямі є забезпечення доступу сільськогосподарських підприємств до організованих каналів збуту продукції з прозорими механізмами ціноутворення шляхом: забезпечення реалізації продукції за цінами, які відшкодовують втрати і забезпечують прибуток, необхідний для розширеного відтворення на рівні 15% норми прибутку; забезпечення економічно обґрунтованого співвідношення закупівельних і роздрібних цін як єдиної системи цін, що регулює рівновагу виробництва, реалізації, попиту та пропозиції; врахування в процесі формування ціни на продукцію, термін виробництва якої перевищує рік, періоду технологічного циклу; створення умови для збуту виробленої сільськогосподарськими підприємствами та їх об'єднаннями продукції на оптових ринках за економічно обґрунтованими цінами; запровадження сільськогосподарської контрактації для гарантованого збуту виготовленої продукції сільськогосподарськими підприємствами за попередньо визначеними цінами, зокрема для задоволення потреб супермаркетів, місцевих державних установ, закладів освіти та охорони здоров'я; аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні, запровадження моніторингу виробничих витрат і цін на продукцію сільськогосподарських підприємств з метою визначення рівня ціни на відповідні види по кварталах; відновлення діяльності узгоджувальних комісій цін, витрат і доходів, як це має місце у країнах з розвиненою ринковою економікою для усунення протиріч між інтересами в інтеграційній ланці "витрати-заготівля-переробка-торгівля".

Для забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств також доцільно удосконалити інфраструктуру аграрного ринку та якісні показники, що характеризують ефективність функціонування існуючих елементів. Для цього на необхідно здійснити комплекс заходів, зокрема:

- оптимізувати діяльність регіональних відділень Аграрного фонду;
- сприяти розширенню ринків збуту для сільськогосподарських підприємств, зокрема і за кордон;
- сприяти переведенню сільськогосподарського виробництва зі стану стихійного ринку в контрольований і регульований державою процес, основна мета якого захист інтересів агробізнесу;
- підтримувати і контролювати розвиток інфраструктури ринку збуту сільськогосподарської продукції, де оптові ринки сільськогосподарської продукції на районному рівні мають стати основними суб'єктами аграрного ринку;
- реалізувати проекти створення сільськогосподарськими товаровиробниками мережі кооперативних елеваторів, за участю зернових трейдерів і держави на засадах асоційованого членства;
- адаптувати нормативно-правову базу та систему державного регулювання аграрного ринку до вимог Європейського Союзу;
- удосконалити роботу агроторгових домів у напрямі розширення їх участі у біржовій торгівлі, формування конкурентоспроможних товарних партій сільськогосподарської продукції. Доцільним було б щомісячне проведення аукціонів, виставок-продажів агропромислової продукції, ярмарків на районному рівні та щоквартальне – на обласному.

В рамках євроінтеграції сьогодні більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств розпочали роботу з впровадження інтегрованої системи управління якістю. Проте, даний процес нашоухується на ряд перешкод, зокрема: відсутність на підприємствах спеціалізованих служб з управління якістю; невідповідність національних стандартів якості сільськогосподарської продукції міжнародним стандартам; недостатність необхідних обсягів фінансування цих робіт; відсутність мережі недержавних лабораторій з контролю якості та безпеки сільськогосподарської продукції; неефективність правового забезпечення державного контролю за дотриманням встановлених показників якості сільськогосподарської продукції. Усунення даних недоліків сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств, збільшенню виручки від реалізації, а відповідно і отриманню більших прибутків. Це є передумово

матеріального заохочення населення в сільській місцевості до праці. Тому сьогодні основне завдання полягає в створенні такого внутрішньогосподарського економічного механізму, головним в якому є мотивація праці усіх працівників підприємства. Такий механізм повинен зробити економічні інтереси працівників визначальним фактором зростання ефективності виробництва й сприяти розвитку внутрішньогосподарських товарних відносин.

Доцільним є створення в районах мобільних незалежних лабораторій для визначення якості продукції з метою розв'язання спірних питань та контролю з боку держави за якістю продукції. Необхідно здійснювати поетапне створення в кожному районі мобільних незалежних лабораторій для визначення якості продукції: I етап – створення 6 лабораторій у районах, часка яких у виробництві валової продукції більше 10%; II етап – забезпечення функціонування лабораторій в інших районах.

В умовах функціонування ринкових відносин планування господарсько-виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств є важливою умовою їх виживання, економічного росту і розквіту. Саме планування дозволяє оптимально поєднувати наявні можливості конкретного сільськогосподарського підприємства щодо виробництва певних видів і обсягів сільськогосподарської продукції з попитом і пропозицією на них. Складання бізнес-планів повинно стати нормою в процесі оптимізації роботи підприємств.

Підсумовуючи все вищевикладене, необхідно зазначити, що основними пріоритетними напрямками забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва аграрними підприємствами є:

- дотримання раціональних розмірів виробництва сільськогосподарськими підприємствами, а також найбільш раціональних схем внутрішньогосподарської діяльності;
- рівноправне функціонування всіх форм господарювання, стимулювання тих, які створюють робочі місця на селі, приймають на себе вирішення питань соціально-побутового та інфраструктурного розвитку;
- поширення досвіду різних великотоварних господарських структур з урахуванням можливостей щодо раціонального

використання земель та інших засобів виробництва, регіональних особливостей ведення сільського господарства [30];

- забезпечення сільськогосподарськими підприємствами власних потреби в пальному і добривах, що знизить собівартість та підвищить ефективність виробництва;

- розвиток сільськогосподарської кооперації з метою забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріальними та фінансовими ресурсами;

- раціональне поєднання рослинництва і тваринництва з метою створення стабільної кормової бази для забезпечення потреб тваринництва, власного виробництва кормів, що сприятиме їх здешевленню, забезпеченню органічними добривами;

- удосконалення структури виробництва продукції рослинництва, що буде забезпечено шляхом пріоритетного розвитку виробництва тих продуктів, по яких не досягнуті раціональні норми споживання у досліджуваних областях (овочі, баштанні, плоди та ягоди);

- стимулювання виробництва якісної продукції, шляхом впровадження і сертифікації системи управління якістю, розробки та запровадження диференційованої шкали цін відповідно до якості продукції та економічних умов її виробництва;

- проведення технічного переозброєння та автоматизації виробничих процесів на інноваційно-інвестиційній основі;

- розширення використання нетрадиційних джерел енергії з метою самозабезпечення енергетичними ресурсами та зниження енерговитрат при експлуатації свинарських комплексів.

Організація виробництва є важливою складовою в структурі економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств, її вдосконалення створює відповідні умови отримання доходу та сприяє розвитку виробничих відносин, зокрема й усередині підприємства. Разом з тим найраціональніше використання економічних важелів в організації діяльності забезпечує зростання результативності функціонування підприємства в цілому.

3.4. Фінансово-кредитні важелі забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств

Державне регулювання економіки – це багатогранний і складний процес, який включає економічні, адміністративні і правові заходи, що забезпечують успішний розвиток економіки і соціальний захист людей.

Агропромислове виробництво вимагає більш радикального і дієвого державного регулювання та підтримки в умовах ринку порівняно з іншими галузями і комплексами національного господарства. Це зумовлено негативним впливом на розвиток сільськогосподарських підприємств різних дестабілізуючих чинників, зокрема природних, економічних та соціальних.

Оптимізація фінансово-кредитної політики держави щодо сільськогосподарських підприємств, вдосконалення системи оподаткування та механізмів фінансування з метою стимулювання довгострокових накопичень дозволить успішно реалізовувати підприємствами галузі інноваційні проекти, забезпечувати інвестиційну привабливість, сприятиме досягненню високого рівня ефективності господарювання без вагомої мобілізації додаткових фінансових ресурсів. Це зумовлює необхідність пошуку напрямів вдосконалення економічної складової економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств.

Сільське господарство в Європі – це соціальний проект зайнятості населення. Тому дотації сільському господарству й сягають рівня 80%. Урядам країн Європи набагато дешевше платити, щоб люди залишалися на сільській місцевості, ніж щоб вони урбанізувалися. Система механізмів державної підтримки аграрної сфери в розвинених зарубіжних країнах характеризується не стільки стимулюванням виробництва скільки рішенням соціальних завдань – підтримка рівня доходів фермерів, розвиток сільської інфраструктури, здійснення природоохоронних заходів.

На сьогоднішній день державна аграрна політика нагадує сукупність заходів, які спрямовані на вирішення короткотермінових проблем за рахунок бюджету та не узгоджені між собою. А рівень державної підтримки сільськогосподарських підприємств області є недостатнім та не завжди ефективним.

В Україні ж є унікальний шанс зробити соціально-економічний проект, адже сам потенціал землі в цьому допомагає. У сільськогосподарських підприємствах дотації мають бути направлені на стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку сільськогосподарського виробництва, підтримку заходів інтенсифікації та матеріального заохочення населення до праці. Необхідною також є оптимізація державної підтримки, яка повинна більш акцентувати увагу на питанні ефективності бюджетних програм, не бути однонаправленою в певну галузь. Так, доцільно обмежити підтримку високорентабельних галузей сільськогосподарського виробництва, зокрема птахівництва, де обсяги відшкодованого ПДВ становлять 50-60% загальної суми. Потребують більшого обсягу фінансування рослинництво, овочівництво та скотарство.

Погоджуємося з думкою науковців стосовно доцільності формування фонду підтримки галузей з уповільненим оборотом капіталу шляхом введення спеціалізованого податку з товарообігу в обсязі 1%, який би формувався в бюджеті країни за рахунок коштів, одержаних від оподаткування підприємств надприбуткових галузей економіки з прискореною оборотністю капіталу і використовувався для підтримки цін у процесі виробництва і реалізації продукції та підтримки доходів сільськогосподарських формувань. За попередніми розрахунками це дасть змогу залучити 25-30 млрд грн [50, с. 10]. У Білорусії, наприклад, цей фонд створюється в розмірі 2% від обсягу реалізації продукції усіх, без винятку, галузей і сфер діяльності.

Згідно із статтею 3 Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України”, держава здійснює регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції, встановлюючи мінімальні та максимальні закупівельні ціни, а також застосовуючи інші заходи, визначені цим законом, при дотриманні правил антимонопольного законодавства й правил добросовісної конкуренції. При цьому державне цінове регулювання не здійснюється за межами організованого аграрного ринку України.

Перелік об'єктів цінового регулювання встановлюється Згідно з Постановами Кабінету Міністрів України від 18.10.2005 № 2982-ІУ “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” та “Про затвердження переліку об'єктів

державного цінового регулювання на маркетинговий рік” відповідного календарного періоду (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Об'єкти державного цінового регулювання в Україні

Об'єкт державного цінового регулювання	маркетинговий період				2011-2012, 2012-2013, 2013-2014
	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	
Пшениця і меслин	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня
Жито	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня
Ячмінь	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня
Цукор	з 1 вересня до 31 серпня	з 1 вересня до 31 серпня	з 1 вересня до 31 серпня	з 1 вересня до 31 серпня	з 1 вересня до 31 серпня
Кукурудза	з 1 вересня до 31 серпня	з 1 вересня до 30 червня	з 1 жовтня до 30 червня	з 1 жовтня до 30 червня	з 1 жовтня до 30 червня
Борошно пшеничне	з 25 лютого до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня
Борошно житнє	–	–	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня
Молоко сухе	–	–	–	з 1 квітня до 31 грудня	з 1 квітня до 31 грудня
Масло вершкове	–	–	–	з 1 квітня до 31 грудня	з 20 лютого до 31 грудня
Гречка	–	–	–	з 1 січня до 30 червня	з 1 липня до 30 червня
Овес	–	–	–	–	з 1 вересня до 30 червня
Просо	–	–	–	–	
Горох	–	–	–	–	

Джерело: Постанова Про затвердження переліку об'єктів державного цінового регулювання на 2007/08, 2008/09, 2009/10, 2010/11, 2011/12, 2012/13, 2013/14 маркетинговий рік

Як видно з таблиці 3.8, з кожним роком перелік об'єктів державного цінового регулювання збільшують, зокрема це

відбулося у 2010 році, коли гречка за пару місяців подорожчала в три рази, потягнувши за собою ціни і на інші крупи – пшоно, вівсянку і перловку. Так, наприклад, на 2008-2010 роки об'єктами державного цінового регулювання були пшениця, жито, ячмінь, кукурудза, цукор, борошно. У 2010-2011 маркетинговому періоді даний перелік доповнили молоко сухе, гречка, масло вершкове, а у 2011-2012 – горох, овес, просо. Як бачимо, з кожним роком перелік об'єктів державного цінового регулювання збільшується, зокрема це відбулося у 2010 році, коли гречка за кілька місяців подорожчала в три рази, в результаті чого зросли ціни і на інші крупи, зокрема вівсяну, перлову, пшоно.

Мінімальна закупівельна ціна окремого об'єкта державного цінового регулювання встановлюється на рівні, що унеможливає: середньостатистичну збитковість виробництва в Україні такої метричної одиниці, виходячи із середньостатистичних показників цін продажу такого об'єкта протягом попередніх п'яти маркетингових періодів (у порівняльних цінах) з урахуванням прогнозного індексу споживчих цін року, на який припадає період державного цінового регулювання, за методикою, визначеною Кабінетом Міністрів України; зростання індексу цін виробників такого об'єкта понад загальний індекс споживчих цін (за всіма товарами та послугами) за відповідний період державного цінового регулювання.

Як інструмент економічного механізму забезпечення оновлення основних засобів та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва доцільно використовувати лізинг. Лізинг має ряд переваг для сільськогосподарських виробників, зокрема: спрощена процедура і швидкі терміни розгляду лізингової заявки, як правило, без додаткової застав; амортизаційні відрахування від балансової вартості предмета лізингу зменшують базу оподаткування податку на прибуток; об'єкт лізингу не може бути предметом податкового арешту, відчуження третіми особами; лізингові платежі відносяться на витрати виробництва (собівартість) лізингоодержувача і відповідно знижують оподаткований прибуток.

Разом з тим лізинг сільськогосподарської техніки не набув широкого використання. Згідно даних головного управління

агропромислового розвитку облдержадміністрації та Івано-Франківської філії НАК “Украгролізинг”, сільськогосподарськими підприємствами в 2010 році придбано 10 одиниць техніки вітчизняного виробництва через механізм фінансового лізингу на суму 1,1 млн грн, а у 2011 році – жодного, в зв’язку з невідповідністю умов договору лізингу та якості техніки, вимогам сільськогосподарських підприємств. Сам механізм сплати лізингових платежів більш прийнятний для аграрного виробництва, ніж пільговий кредит (хоча і банки йдуть назустріч, надаючи відстрочку до дев’яти місяців), проте вартість робить його малодоступним для сільськогосподарського виробника. Одна з причин – відсутність конкуренції, оскільки державними коштами, виділеними на проведення операцій фінансового лізингу, розпоряджається одна компанія – НАК “Украгролізинг”. А це призводить до використання нею свого монопольного становища. Інші лізингові компанії найчастіше поповнюють свої ресурси за рахунок банківських кредитів, відповідно й змушені установлювати по своїх програмах більш високі ставки, ніж банки по своїх кредитах.

Умови приватних лізингових компаній, які займаються продажем у лізинг сільськогосподарської техніки та НАК “Украгролізинг” наведено в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Основні умови лізингу сільськогосподарської техніки

Основні умови	ТОВ “Райфайзен Лізинг Аваль”	ДІВІ Лізинг	ПУМБ	Приват Банк	НАК “Украгролізинг”
Аванс	25%	від 20 %	20-25%	30%	10%
Термін лізингу	до 5 років	від 1 до 5 років	36- 60 міс.	2-5 років	5 років
Комісія (одноразовий платіж)	0,5%	1%	0,5%	1% страховка	-
Річна відсоткова ставка	13% в дол.	від 8% в грн.	22% в грн	12% в дол	7% в грн.
Графік погашення лізингових платежів	вибір графіку платежу	щомісяця або за сезонним графіком	з урахуванням сезонності виробничого циклу	сезонний, не менше 2 місяців на рік	вибір графіку платежу

Джерело: складено автором за даними офіційних сайтів досліджуваних суб’єктів

Крім основних умов деякі компанії зазначають ще й додаткові умови, зокрема: досвід роботи в сільському господарстві від 2-х років; площа землі в користуванні від 1000-1500 га; наявність власної сільськогосподарської техніки, зареєстрованої в Держтехнагляді. А ось пропозиція Першого Українського Міжнародного Банку (ПУМБ), наприклад, дійсна для клієнтів з річним оборотом до 80 млн грн.

Аналіз наведених даних у порівнянні з умовами НАК “Уккрагролізинг” переконливо свідчить, що найвигідніше укласти лізингові угоди, з погляду лізингоодержувача, з державною лізинговою компанією. Пропонована компанією схема продажу техніки на умовах лізингу є на сьогодні найпривабливішою порівняно з аналогічними пропозиціями на ринку. Основними умовами НАК “Уккрагролізинг” є те, що у фінансовий лізинг може бути передана техніка вітчизняного виробництва після проведення лізингоодержувачем попереднього платежу, що становить не менш як 10% вартості техніки, на який не нараховується лізинговий платіж у частині винагороди лізингодавцю та укладання лізингоодержувачем договору страхування предмета лізингу. Розмір винагороди, що має сплачуватися щорічно компанії НАК “Уккрагролізинг” за передану в лізинг техніку, становить лише 7% з невідшкодованої вартості.

Відрізняються порядок придбання технічних ресурсів за схемами банківського кредитування та лізингу. За рахунок гнучких програм і механізмів реалізації лізингових схем, зменшення витрат на технічне обслуговування однотипних сільськогосподарських машин, а також існування податкових пільг, лізинг обходиться набагато дешевше, ніж їх купівля на умовах кредиту.

Проблемою виступає й те, що відповідно до закону “Про фінансовий лізинг” у випадку, коли клієнт не може здійснити платіж, лізингова компанія вилучає транспортний засіб, так як він є її власністю, без повернення попередніх витрат, розцінюючи їх як орендну плату. А в умовах сезонності сільськогосподарського виробництва, часто виникають труднощі з наявністю оборотних коштів.

Сьогодні централізоване страхування об’єкта лізингу, виступає як гарантія повернення коштів в державний лізинговий фонд. В умовах, коли лізинг сільськогосподарської техніки здійснюється

за рахунок бюджетних асигнувань, а фінансовий стан сільськогосподарських підприємств є нестабільним, такий захід виправданий. Але в перспективі обов'язкове страхування отриманої за лізингом техніки має стати прерогативою лізингодержувача, відповідно до практики більшості країн з розвинутою економікою.

На нашу думку, за умови обмеженості фінансових ресурсів державній лізинговій компанії доцільно надавати в лізинг техніку не окремим сільськогосподарським підприємствам, а кооперативам спільного використання техніки, що вимагає розробки відповідного нормативно-правового регулювання.

Одним з головних джерел фінансування в умовах нестабільності розвитку галузі є кредити. Однак обсяги кредитування не задовольняють потреб сільського господарства, а кредитні механізми не зовсім досконалі ні з точки зору захисту інтересів позичальників, ні безпеки фінансових установ, що надають кредити.

Проблема кредитування сільськогосподарських підприємств є досить складною, оскільки галузь оцінюється кредитними установами як ризикована через збитковість цілого ряду підприємств, відсутність у них достатньої кількості майна та неможливість використання землі як об'єкта застави у зв'язку з відсутністю в країні ринку сільськогосподарських земель. Тому має місце блокування кредитування сільськогосподарських товаровиробників, а кредитна ставка для них встановлюється більш високою порівняно з її рівнем для підприємств інших галузей національного господарства.

Банківськими позиками в необхідних обсягах має можливість користуватися частина сільськогосподарських товаровиробників, оскільки через високий рівень ризику банки вважають за краще надавати кредитні ресурси, особливо довгострокового використання, переробним підприємствам, ніж займатися кредитуванням безпосередньо виробників. Така ситуація зумовлена ще й невідповідністю діяльності сільськогосподарських підприємств вимогам банку (відсутність застави, збитковість та перебування майна у податковій заставі), нечітким визначенням механізму компенсації та недосконалістю джерел надходження для цієї компенсації, високими відсотковими ставками. Тому інтеграція сфери виробництва зі сферою переробки відкриває доступ до кредитних ресурсів сільськогосподарським підприємствам.

Кредитування аграрного сектора здійснюється різними банківськими структурами. Немає спеціалізованих банків у цій важливій для суспільства галузі в зв'язку з чим, діяльність сільськогосподарських підприємств ускладнюється. Тому виникає необхідність створення державного аграрного банку, який би визначив основи фінансово-кредитної системи для обслуговування АПК та забезпечував збільшення обсягів кредитування, і особливо довготермінового, на вигідних і гарантованих умовах для сільськогосподарських товаровиробників [147].

В умовах обмеженості фінансових ресурсів, для українських сільськогосподарських підприємств може бути корисним запозичення досвіду Бразилії у запровадженні нових інструментів фінансування сільськогосподарських виробників у вигляді розписок-договорів CPR, які є обіцянкою постачати сільськогосподарську продукцію у майбутньому взамін на одержання ресурсів (товарних чи фінансових) уже тепер для ведення сільськогосподарської діяльності. Це дозволить залучити додаткові кредитні ресурси використовуючи свою сільськогосподарську продукцію як гарантію оплати під заставу майбутнього врожаю. Існують два типи розписок-договору: товарні та фінансові. Після випуску й продажу товарної розписки, виробник одержує фінансування в обмін на обов'язок про поставку продукції. При цьому у товарній CPR чітко визначена загальна кількість продукції, її якість, місце доставки і дата [143, с. 120].

Фінансові розписки введені з метою залучити інвесторів, яким не зручно мати справу з аграрною продукцією. Наприклад, якщо підприємство займається поставками добрив або засобів виробництва і не спеціалізується на продажу агропродукції, то воно має укладати додаткову угоду з трейдерами або агроекспортними компаніями задля збуту цієї продукції. Суть фінансової CPR полягає в тому, що агровиробник зобов'язується повернути кошти в певний проміжок часу, при цьому передбачається або поточна ціна продукції, або ціна продукції за датою розрахунку за розпискою. Ліміт позики, яку одержує підприємство-емітент договору-зобов'язання, знаходиться в межах 30-70% від розрахункової кількості (вартості) майбутнього врожаю і залежить від типу продукції, а також етапу виробництва.

Ключовим фактором успіху CPR у Бразилії є проста система звернення стягнення, рішення про яке приймається протягом 24-48 год. Ще один важливий фактор – неможливість застосування умов форс-мажору до CPR. Отже, позичальник має дуже обмежені можливості оскарження такого рішення. Також фермерам не обов'язково страхувати майбутній урожай, якщо з якоїсь причини виробленої продукції недостатньо для покриття боргового зобов'язання, тоді застава діє у наступному маркетинговому році до моменту погашення боргу.

Протягом останніх декількох років в Україні активізувався процес запровадження аграрних розписок. У листопаді 2012 року був прийнятий Закон України “Про аграрні розписки”, який набрав чинності у березні 2013 року. Згідно цього закону аграрії мають можливість отримувати матеріально-технічні ресурси та фінансові засоби у борг під заставу майбутнього урожаю і це найважливіша його відмінність від інших кредитних інструментів. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку ведення Реєстру аграрних розписок” держателем реєстру є Мінагрополітики, адміністратором – державне підприємство “Аграрні реєстри”. Державне підприємство “Аграрні реєстри” на госпрозрахункових засадах забезпечує накопичення, оброблення, зберігання та подання відповідно до закону інформації про видані боржниками аграрні розписки, а також про осіб, що є боржниками і кредиторами за такими розписками.

Проте незважаючи на прийняття системи законодавчих актів, створення реєстру аграрних розписок, їх повноцінний обіг та випуск в Україні досі не налаштовано. Згідно данного реєстру лише незначна кількість нотаріусів у Полтавській, Черкаській, Вінницькій та Харківській областях мають статус реєстратора.

У вересні 2014 року стартував пілотний проект з відпрацювання технології введення в обіг розписок на прикладі Полтавської області. Їх запровадження здійснюється в рамках проекту IFC з аграрних розписок за сприяння Міністерства аграрної політики та продовольства, Міністерства юстиції, Державного підприємства “Аграрні реєстри” та партнерів з приватного бізнесу – компаній Syngenta та BASF. Зазначимо, що компанії Syngenta та BASF мають досвід роботи з аграрними розписками в Бразилії, тому мож-

на припустити, що допомога цих компаній в запровадження аграрних розписок по цілій Україні є дуже важливою та доречною.

Перша аграрна розписка в Україні видана товариством “ПЗК-АГРО”. Предметом зобов'язання за нею є 32 тонни соняшнику.

Загалом, в процесі реалізації пілотного проекту у нотаріусів Полтавської області уже назріло близько десятка проблемних питань, які стосуються наявності кадастрового номера та реєстрації земельних ділянок в Державному земельному кадастрі, порядку перевірки нотаріусами наявності земельних ділянок, визначення розміру державного мита за нотаріальні дії з розписками, оподаткування операцій з розписками та ведення бухгалтерського обліку.

Тобто, для розповсюдження практики розписок прийняття закону є недостатнім, необхідно напрацювати механізм їх обігу. Якщо говорити не про технічну сторону питання, то сьогодні аграрні розписки потребують нового рівня ділової довіри та можливостей побудови горизонтальних зв'язків між учасниками аграрного ринку.

На нашу думку, запровадження фінансових та товарних розписок (CPR) в Україні зменшить залежність від субсидованих кредитів, покращить процес довгострокового планування господарської діяльності підприємств. Крім того даний механізм може бути вигідним не тільки сільськогосподарським підприємствам, за його допомогою переробні підприємства матимуть можливість знизити ризик щодо не поставок продукції, а виробники засобів виробництва можуть отримати гарантію стосовно оплати за поставлені ресурси.

Разом з тим, для реалізації введення CPR в Україні необхідними є: створення системи нормативно-правового регулювання даного процесу, зокрема окреслення на державному рівні групи продукції, яка може використовуватись при операціях, підготовка кваліфікованого персоналу, створення державного реєстру виданих CPR.

Розвиток сільськогосподарського виробництва пов'язаний з вирішенням складних економічних та соціальних проблем села, які тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. Вирішення цих питань лежить і в площині внесення змін до Податкового кодексу України, зокрема в частині, що стосується місця зарахування

податків – не за вибором платника чи за місцем реєстрації, а виключно тільки за місцем фактичної підприємницької діяльності. Це в свою чергу дасть можливість збільшити реальні надходження до місцевих бюджетів (в першу чергу сільських та селищних, чи їх об'єднань), які сприятимуть активізації соціально-економічного розвитку сільських територій.

З метою підвищення дохідності сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах, ефективності та конкурентоспроможності різних форм господарювання на державному рівні необхідно:

- стимулювати запровадження різними організаційно-правовими формами господарювання інноваційних технологій;

- запровадити показник норми прибутку не нижче середнього рівня по економіці держави, використовувати його як критерій оцінки економічної ефективності діяльності підприємств у практиці ціноутворення, кредитування, оподаткування;

- надавати державну інвестиційну підтримку при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств, а також об'єднань цих товаровиробників відповідно до виконання завдань регіональних, галузевих та державної програм розвитку сільського господарства;

- ефективно використовувати часткову компенсацію вартості придбання високопродуктивного поголів'я тварин, технічних засобів, новітнього обладнання усім малим і середнім сільськогосподарським підприємствам;

- сприяти створенню регіональної спілки кредитної кооперації та регіонального кооперативного банку.

- забезпечити фінансування будівництва елеваторів та інших приміщень для зберігання рослинницької та тваринницької продукції, а також об'єктів виробничої інфраструктури на поворотній основі;

- запровадити державні гарантії за кредитування, зокрема шляхом формування фонду гарантування кредитних зобов'язань сільськогосподарських підприємств;

- стимулювати розвиток обслуговуючої кооперації, зокрема кооперативів зі спільного використання техніки, переробки

молока з метою забезпечення доступу малих сільськогосподарських підприємств до агротехнічних послуг;

- стимулювати розвиток сільськогосподарських підприємств шляхом сприяння створенню районних та міжрайонних агропромислових об'єднань, які працюватимуть як на приватних так і на кооперативних засадах;

- розвивати споживчу кооперацію для забезпечення збуту залишків вирощеної продукції городницькими й садівничими господарствами, сільськогосподарським підприємствам, зокрема для створення компосту;

- забезпечення фінансування сільськогосподарського виробництва під заставу майбутнього врожаю.

Все вище наведене дозволяє стверджувати про реальні перспективи розвитку аграрного виробництва у сільськогосподарських підприємствах Карпатського регіону на основі удосконалення економічного механізму.

Розвиток сільськогосподарських підприємств та їх ефективне функціонування за умов обмеженості ресурсів можливе лише на інноваційно-інвестиційній основі. Сьогодні таким чином функціонує частина великих сільськогосподарських підприємств. Тому сільськогосподарські підприємства повинні організовуватися за умови комплексного використання досягнень вітчизняної та зарубіжної науки і техніки. Державі слід підтримувати лише ті бізнес-проекти зі створення та розвитку сільськогосподарських підприємств, які спрямовані на застосування сучасних технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин, продуктивності праці та оптимізації виробничих витрат на одиницю продукції. Ці заходи забезпечать зростання рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, підвищення якості продуктів харчування та їх відносно здешевлення, зростання рівня цінової доступності, формування сприятливої галузевої структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

ВИСНОВКИ

Завдяки розвитку приватної власності, аграрних відносин, становленню різних формувань ринкового типу в сучасних умовах можливо забезпечити ефективне функціонування всього сільського господарства. Однак розвиток сільськогосподарських підприємств характеризується недостатньою організованістю та стабільністю, що впливає на ефективність їх функціонування та аграрного сектору в цілому. Підвищення економічної ефективності господарських формувань можливе за умови функціонування багатоукладної аграрної економіки, зростання адаптаційних можливостей сільськогосподарських підприємств до вимог ринкової економіки, а також формування перспектив їх розвитку за умов обмеженості ресурсів, на інноваційно-інвестиційній основі. Це підтверджується існуючою практикою становлення та розвитку формувань ринкового типу у розвинутих країнах світу, для чого потрібний відповідний економічний механізм, якого наразі, як свідчать результати аналізу, в Україні поки що практично немає.

У процесі дослідження сутності економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств встановлено, що під ним слід розуміти сукупність організаційних та економічних складових які сприяють розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню його ефективності до рівня, достатнього для забезпечення розширеного відтворення. Організаційна складова включає: організацію виробництва та праці, земельні відносини, систему управління якістю, інфраструктуру аграрного ринку, форми організації сільськогосподарських підприємств. Економічна складова включає: ціноутворення, кредитування, страхування, оподаткування, державну підтримку, матеріально-технічне забезпечення.

На ефективність сільськогосподарських підприємств впливає сукупність факторів. Фактори внутрішнього середовища, які безпосередньо регулюються товаровиробниками, забезпечують збільшення обсягів виробництва продукції і зменшення витрат на її одиницю. Фактори зовнішнього середовища мають опосередкований, але істотний вплив на рівень ефективності виробництва.

Сільськогосподарські підприємства є суб'єктами ринкового типу і за умов наявності належних "правил гри" здатні забезпечу-

вати виробництво конкурентоспроможної продукції та високу дохідність. Зміцнюючи свої позиції вони поступово забезпечують збільшення частки виробленої валової продукції у загальному обсязі валової продукції області протягом останніх семи років. Проте проведений аналіз ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах дає підстави стверджувати, що реформування відносин власності на селі не дало бажаних результатів, а основні складові виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств використовуються недостатньо ефективно в усіх організаційно-правових формах господарювання. Наслідком даних процесів є: низькі темпи нарощування валового виробництва сільськогосподарської продукції та збільшення питомої ваги у загальному обсязі валової продукції сільського господарства, незначне підвищення урожайності сільськогосподарських культур, низька продуктивність сільськогосподарських тварин, формування такого рівня цін, при якому витрати на виробництво продукції не відшкодовуються, що є причиною низької якості виробленої продукції, недостатньо ефективного використання земель сільськогосподарського призначення.

Визначальним фактором підвищення ефективності господарювання в сільськогосподарських підприємствах є вибір досконалої організаційно-правової форми господарювання. Проте у розрізі кожної з них існують як прибуткові, так і збиткові підприємства, виявляються певні позитивні та негативні моменти в процесі функціонування як в економічному, так і соціальному аспектах. Тому високий рівень організації виробництва зумовлює відповідну перевагу в рівнях ресурсної ефективності будь-якій організаційно-правовій формі господарювання. Серед підприємств різних організаційно-правових форм господарювання остаточної перевагу в плані ефективності завжди мають ті, у яких органічно поєднуються темперамент керівника з земельними та матеріально-технічними ресурсами виробництва. Найбільш стимулюючий ефект має матеріальна зацікавленість членів підприємств, тому з метою залучення працівників до матеріальної та трудової участі, підвищення ефективності, доцільним є функціонування сільськогосподарських підприємств у формі сільськогосподарських виробничих кооперативів.

Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від системи реалізації сільськогосподарської продукції та політики ціноутворення. Недосконалість ринків збуту продукції не дає можливість підприємствам здійснювати рентабельне виробництво навіть за умови нижчої собівартості та вищої продуктивності. На всіх етапах становлення ринкової економіки необхідно поєднувати принцип вільного формування цін з економічним обґрунтуванням на основі нормативної собівартості і регулюванням їх державою. Ціна має відшкодовувати затрати, забезпечити прибуток, необхідний для розширеного відтворення. Встановлення обґрунтованих реалізаційних цін є значним резервом підвищення ефективності виробництва, враховуючи те, що при формуванні ціни на продукцію виробнику повинні відшкодовуватись витрати і забезпечуватись прибуток на весь авансований у виробництво основний, оборотний капітал та вартість землі.

Аналіз економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку здійснено через аналіз пропозиції сільськогосподарської продукції, обсягів споживання, динаміки цін та показників рентабельності окремих видів продукції. Встановлено, що в Карпатському регіоні обсяг споживання формується залежно від купівельної спроможності населення і є обмежуючим чинником виробництва. Проте за умови забезпечення раціональних норми споживання основних видів продукції, доцільним є збільшення обсягу виробництва м'ясопродуктів, молокопродуктів, плодів та ягід, овочів.

Основним чинником ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах залишається раціональне використання виробничого потенціалу на основі їх оптимального розміру. Як показують результати досліджень взаємозв'язку розміру сільськогосподарських підприємств та їх ефективності, великі підприємства досягають економії від масштабу, розподіляючи фіксовані витрати на більші площу землі і обсяг виробництва, отримуючи значні знижки при купівлі ресурсів або кращий доступ на ринок, а відповідно і вищі ціни на продукцію. Тому сільськогосподарські підприємства мають розвиватися в напрямі збільшення розмірів землекористування до досягнення встановлених нами раціональних розмірів 2000-3000 га. Оцінка рівня спеціалізації засвідчила, що у структурі виробництва товарної продукції рентабельних

сільськогосподарських підприємств найбільшу частку займає продукція тваринництва, зокрема свинина та яйця. Щодо нерентабельних сільськогосподарських підприємств, то у їхній структурі переважає продукція рослинництва, зокрема вирощування зернових і ріпаку, що потребує відповідного удосконалення організаційно-економічного механізму їх розвитку.

Багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз дозволив установити чітку залежність тенденції росту розміру прибутку і рівня рентабельності від обсягу виробництва продукції та рівня виробничих витрати. Визначено, що вищий рівень інтенсивності та концентрації виробництва відіграють позитивну роль в одержанні кінцевих результатів. Проте цінова ситуація вносить значні корективи у формування загального рівня рентабельності по кожному виду продукції.

Обґрунтовуючи перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств, на перше місце об'єктивно доцільно ставити обов'язковість реалізації в них процесів концентрації, спеціалізації та інтенсифікації виробництва, що в сукупності створить передумови для розвитку процесів кооперації та агропромислової інтеграції у різних їх формах з метою підвищення ефективності господарювання і конкурентоспроможності. Досягти вищих показників інтенсифікації як окремим господарствами так і їх групам, можливо поступово, тому запропоновано методичний підхід ступінчатого процесу підвищення інтенсифікації виробництва шляхом досягнення кожною наступною групою сільськогосподарських підприємств вищих показників, які характерні найбільш наближеній групі.

Важливим сьогодні для сільськогосподарських підприємств є поширення інтеграційних процесів в сфері виробництва, реалізації та переробки продукції. Переробні підприємства шукають найбільш вигідних постачальників сировини, а сільськогосподарські виробники прагнуть отримати кращі умови реалізації продукції ніж їм пропонують посередники, тому доцільною є інтеграція сільськогосподарських підприємств зі сферою переробки.

Формування великих сільськогосподарських підприємств та підприємств, які є учасниками інтеграційних об'єднань і досягають більш високих результатів, також позитивно впливає на зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Проте поширення різних великотоварних господарських структур є доцільним

тільки з урахуванням їх можливостей щодо раціонального використання земель та інших засобів виробництва, галузевих та регіональних особливостей ведення сільського господарства.

Нестабільний стан сільськогосподарських підприємств в Україні впродовж багатьох років також пов'язаний з відсутністю належного розуміння функцій держави стосовно макроекономічного регулювання, як вагомого елемента організаційно-економічного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Аграрна політика має бути більшою мірою сфокусована на питанні ефективності бюджетних програм підтримки, чіткому визначенні індикаторів для оцінки результативності кожної бюджетної програми, ніж на збільшенні фінансування галузі. Необхідною умовою державного регулювання є підтримка стабільності та розвитку сільськогосподарського виробництва у аграрних підприємствах шляхом надання фінансової допомоги для зміцнення матеріально-технічної бази та сприяння запровадження інноваційних технологій в рослинництві та тваринництві. Водночас необхідна розробка чітких і прозорих механізмів втручання держави в обмінні процеси, відмова від підтримки монополістів у галузі. Крім того, важливим чинником зростання ефективності виробництва є удосконалення чинного законодавства щодо інфраструктури ринку, зокрема біржової торгівлі, функціонування товарних та фінансових розписок, механізму фінансового лізингу.

Стратегічною метою розвитку сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону є збільшення їхньої частки у виробництві валової продукції, наповнення ринку високоякісною продукцією, збільшення рентабельності сільськогосподарського виробництва. Основними чинниками потенційно вищого рівня ефективності сільськогосподарських підприємств за даних умов є: структура виробництва; оптимальний розмір сільськогосподарських угідь; створення системи самозабезпечення паливом; формування економічно обґрунтованих цін; належний рівень матеріально-технічного забезпечення; висока мотивація одержання кращих результатів господарювання.

Важливим напрямом підвищення ефективності є використання в Україні досвіду економічно розвинутих країн, при цьому завжди необхідно попередньо визначати мету того чи іншого заходу, оцінювати який ефект для сільськогосподарських підприємства може бути реально досягнутий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества / Л. И. Абалкин – М.: Мысль, 1986 – 263 с.
2. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: допов. на дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 року / В. Я. Месель-Веселяк – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2010. – 57 с.
3. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) / [За ред. Саблука П. Т. та ін.] – К: ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
4. Амбросов В. Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 14-18.
5. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
6. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
7. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: [Статистичний збірник / за ред. О. М. Прокopenko]. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 55 с.
8. Баланюк І. Ф. Галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія / І. Ф. Баланюк, О. І. Жук. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2011. – 184 с.
9. Баланюк І. Ф. Персонал сільськогосподарських підприємств: управлінський аспект: монографія / І. Ф. Баланюк, Л. С. Федорняк. – Івано-Франківськ: Лік, 2011. – 236 с.
10. Башнянин Г. І. Мікроекономічні ринкові системи: метрологічні проблеми аналізу ефективності функціонування / Г. І. Башнянин, І. М. Копич, І. О. Чупик. – Львів : ЛКА, 2001. – 182 с.

11. Березівський П. С. Впровадження внутрішньогосподарських організаційно-економічних механізмів забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств / П. С. Березівський // Економіка АПК. – 2008. – №10. – С. 52-55.

12. Березівський П. С. Ефективність виробництва і формування ринку продуктів скотарства у Карпатському регіоні / П. С. Березівський. – Львів: Українські технології, 1998. – 256 с.

13. Березівський П. С. Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу : навчальний посібник / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк; ред. П. С. Березівський. – [2-ге вид., стереотип.]. – Львів : “Магнолія плюс”, видавець СПД ФО В. М. Піча, 2006. – 443 с.

14. Бігуняк А. В. Досвід країн світу у створенні та функціонуванні ефективних каналів збуту худоби й тваринницької продукції / А. В. Бігуняк// Економіка АПК. – 2010. – №12. – С. 147-152.

15. Біттер О. А. Ефективність сільськогосподарського виробництва і рівень життя сільського населення / О. А. Біттер, П. С. Березівський, В. С. Мельник – Львів : ЛДАУ, 1997. – 188 с.

16. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навч. посіб. / І. М. Бойчик. – К. : Атіка, 2004. – 480 с.

17. Болдуєв М. В. Підвищення ефективності фінансово-кредитних важелі регулювання розвитку регіонального АПК / М. В. Болдуєв // Держава і регіони. – 2009. – № 5. – С. 26-30.

18. Буздалов И. Н. Условия и направления социально-экономической модернизации сельского хозяйства России / И. Н. Буздалов // Економіка АПК. – 2010. – №9. – С. 150-160.

19. Валова продукція сільського господарства України за 2014 рік : [Статистичний бюлетень]. – Державна служба статистики України. – К., 2015. – 27 с.

20. Валова продукція сільського господарства України за 2012 рік : [Статистичний бюлетень]. – Державна служба статистики України. – К., 2013. – 24 с.

21. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [за ред. Ю. П. Воскобійника, О. Г. Шпикуляка]. – Вип. 3. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 343 с.

22. Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2014 році : [Статистичний бюлетень]. – Державна служба статистики України – К., 2015. – 52 с.
23. Габор В. С. Формування механізму ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств / В. С. Габор // Інноваційна економіка. – №3.– 2012. – С. 101-104.
24. Голик М.А. Закономерности интенсификации сельскохозяйственного производства в условиях научно-технического прогресса / М. А. Голик. – Львів : Видавництво при Львівському університеті, 1989. – 232 с.
25. Голик М. А. Підвищення ефективності тваринництва / М. А. Голик. – К. : Урожай, 1981. – 104 с.
26. Господарський кодекс України: офіц. текст: Прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 року. – К. : Концерн “Видавничий дім Ін Юрс”, 2003. – 204 с.
27. Грищенко О. Ю. Ефективність галузевих і регіональних сільськогосподарських виробництв / О. Ю. Грищенко // Економіка АПК. – 2012. – №6. – С. 80-84.
28. Грузнов І. І. Організаційно-економічні механізми управління / І. І. Грузнов. – Одеса : Астропрінт, 2000. – 292 с.
29. Гуменюк М. М. Основні фактори економічної ефективності сільськогосподарських підприємств регіону / М. М. Гуменюк // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – Вип.1(6), Т.2. – С. 119-125.
30. Гуменюк М. М. Удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств / М. М. Гуменюк // Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка”.– 2013. – №12.– Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
31. Гусаков В. Г. Основные итоги и перспективы развития сельского хозяйства Беларуси / В. Г. Гусаков, В. И. Бельский // Економіка АПК. – 2010. – №5. – С. 152-160.
32. Гуцул Т. А. Спеціалізація як фактор підвищення ефективності виробництва молока в приміській зоні / Т. А. Гуцул // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С. 128-130.

33. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія / В. С. Дієсперов – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 340 с.
34. Долан Э. Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Э. Дж. Долан, Д. Е. Линдсей – СПб.: Печатный двор, 1992. – 436 с.
35. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Аналітичне дослідження [Електронний ресурс] / за ред. Курдицького С. – Київ, 2011. – Режим доступу: <http://agroconf.org/sites/default/files/>
36. Дугин П. Особенности функционирования сельскохозяйственных рынков // Международный сельскохозяйственный журнал. – 1996. – №3. – С. 35- 40.
37. Економіка підприємства : навч. посіб. / [П. П. Руснак, В. Г. Андрійчук, А. А. Ільєнко та ін.]; за ред. П. П. Руснака. – Біла Церква, 2003. – 256 с.
38. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 648 с.
39. Економіка підприємства : підручник / [М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.]; За заг. ред. С. Ф. Покропівного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 528 с.
40. Економіка сільського господарства / За ред. В. А. Павчака. – К. : Вища школа, 1983. – 295 с.
41. Економіка сільського господарства: навч. посібник / [Збарський В. К., Мацибора В. І., Чалий А. А. та ін.]; за ред. В. К. Збарського і В. І. Мацибори. – К. : Каравела, 2010. – 280 с.
42. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
43. Емельянов А. М. Экономика сельского хозяйства : учеб. для студентов экон. спец. вузов и ун-тов. / А. М. Емельянов – М. : Экономика, 1982. – 560 с.
44. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с.
45. Єрмаков О. Ю. Методологія дослідження організаційних форм виробництва // Економіка АПК. – 2003. – №1. – С. 31-37.

46. Завадський Й. С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: підручник / Й. С. Завадський. – К. : Вища школа, 1992. – 367 с.
47. Залога З. М. Аграрний протекціонізм в Японії та проблеми аграрної безпеки / З. М. Залога // Регіональна економіка. – 2009. – № 3. – С. 192-198.
48. Запольский М. И. Производственная кооперация как фактор повышения продовольственной безопасности Беларуси / М. И. Запольский // Економіка АПК. – 2011. – №2. – С. 129-135.
49. Здоровик В. К. Формування господарського механізму регулювання аграрних відносин / В. К. Здоровик, А. О. Линдюк // Економіка АПК. – 2005. – №2. – С. 42-46.
50. Зубець М. В. Аграрна політика і реформування / М. В. Зубець // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 3-11.
51. Зубець М. В. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України / М. В. Зубець, М. Д. Безуглий // Київ, НАН України, Аграрні науки, 2010. – 29 с.
52. Калина А. В. Организация и оплата труда в условиях рынка (аспект эффективности) / А. В. Калина. – К. : ВАТ “Книжкова друкарня наукової книги”, 1997. – 298 с.
53. Калина А. В. Современный экономический анализ и прогнозирование (микро- и макроуровни) : учеб.-метод. пособие. – [3-е изд., перераб. и доп.] / А. В. Калина, М. И. Конева, В. А. Яценко – К. : МАУП, 2003. – 416 с.
54. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 551 с.
55. Кириленко І. Г. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних можливостей / І. Г. Кириленко, В. В. Дем’янчук // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 16-22.
56. Кісіль М. І. Критерій і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі / М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2001. – №8. – С. 59-62.
57. Клас Э. Эффективная экономика. Шведская модель. Экономика для начинающих / Э. Клас. – М. : Экономика, 1991. – 347 с.
58. Коваленко Н. Я. Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков / Н. Я. Коваленко. – М. : Тандем, 1998. – 448 с.

59. Ковальчук І. В. Економіка підприємства : навч. посіб. / І. В. Ковальчук. – К. : Знання, 2008. – 679 с.
60. Кованов С. И. Экономические показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий: справочник / С. И. Кованов, В. А. Свободин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Агропромиздат, 1991. – 303 с.
61. Крилек Й. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства: Пер. с чеш.; науч. ред. М. М. Макеенко. – М. : Экономика, 1981. – 192 с.
62. Круш П.В. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посібник / П.В. Круш, С.О. Тульчинська, Р.В. Тульчинський, С.О. Кириченко та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 206 с.
63. Курган В. П. Економіка аграрних підприємств : навч.-метод. посіб. / В. П. Курган – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2008. – 270 с.
64. Латинін М. А. Методологічні підходи до оцінювання економічної ефективності виробництва продукції молочного скотарства / М. А. Латинін, С. І. Канцевич // Держава і регіони. – 2009. – №2. – С. 111-115.
65. Лисецький А. С. Україна: проблеми стабілізації і сталого розвитку продуктивних сил аграрного сектора економіки / А. С. Лисецький, В. Я. Боженар, Б. М. Данилишин – К. : ЗАТ “Нічлава”, 1997. – 131 с.
66. Лоза П. С. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства в колхозах / П. С. Лоза. – М. : Наука, 1973. – 133 с.
67. Макаренко П. М. Организация и экономический механизм адаптации аграрного хозяйствования к рыночной предпринимательской среде / П. М. Макаренко. – К. : Наукова думка, 1999. – 621 с.
68. Макконел К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконел, С. Л. Брю.; [пер. с англ.]. – М. : Инфра-М, 2001. – 974 с.
69. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств : методологія і механізми : монографія / М. Й. Малік, О. А. Нужна – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.

70. Манів З. О. Економіка підприємства: навч. посіб. / З. О. Манів, І. М. Луцький. – К. : Знання, 2004. – 580 с.
71. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс. – М. : Политиздат, 1983. – 905 с.
72. Мартинкевич Ф. С. Методологические проблемы измерения эффективности сельскохозяйственного производства / Ф. С. Мартинкевич, В. П. Большакова, Н. В. Коризно. – Минск : Наука и техника, 1979. – 263 с.
73. Мертенс В. П. Економіка сільського господарства / [В. П. Мертенс, В. І. Мацибора, Л. Ф. Жигало та ін.] За ред. В. П. Мертенса. – К. : Урожай, 1995. – 228 с.
74. Месель-Веселяк В. Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 9-16.
75. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 18-24.
76. Месель-Веселяк В. Я. Удосконалення методів оцінки економічної ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах / В. Я. Месель-Веселяк, О. Ю. Грищенко // Науковий вісник ЛНАУ : економічні науки № 16, т. 1. – Луганськ : Книжковий світ, ЛНАУ, 2011. – С. 63-70.
77. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 17-26.
78. Методика экономических исследований: учеб. пособие / под. ред. Ф. В. Зинов'єв. – Симферополь : Таврия, 1999. – 168 с.
79. Методичні рекомендації з удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування інфраструктури аграрного ринку / [Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Воскобійник Ю. П., Копитець Н. Г. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 44 с.
80. Наумов О. Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками / О. Б. Наумов // Економіка АПК. – 2000. – №5. – С. 39.

81. Оболенский К. П. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства (теория и практика) / К. П. Оболенский. – М. : Экономика, 1988. – 159 с.
82. Оверченко Б. П. Перспективи та проблеми виробництва біодизелю в Україні / Б. П. Оверченко // Пропозиція. – 2009. – № 3. – С. 110-115.
83. Ожерельев О. И. Совершенствование производственных отношений / О. И. Ожерельев. – М. : Экономика, 1986. – 255 с.
84. Олійник О. В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві : навч. посіб. / О. В. Олійник. – К. : ЦНЛ, 2006. – 288 с.
85. Онисько С. М. Ефективність АПК в умовах перехідної економіки / С. М. Онисько. – Львів : Українські технології, 2001. – 388 с.
86. Организационное управление: учеб. пособие для вузов / [Н. И. Архипова, В. В. Кульба, Р. А. Косяченко и др.]; под ред. Н. И. Архиповой М. : “Издательство ПРИОР”, 1998. – 448 с.
87. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь (за заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука). – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 342 с.
88. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області (за організаційно-правовими формами господарювання) за 2012 рік : [Статистичний бюлетень]. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики, 2013. – 113 с.
89. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області в розрізі районів за 2010 рік : [Статистичний бюлетень]. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики, 2011. – 104 с.
90. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області в розрізі районів за 2009 рік : [Статистичний бюлетень]. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики, 2010. – 109 с.
91. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області в розрізі районів за 2008 рік : [Статистичний бюлетень]. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики, 2009. – 110 с.

92. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області в розрізі районів за 2011 рік : [Статистичний бюлетень]. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики, 2012. – 133 с.

93. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області в розрізі районів за 2012 рік : [Статистичний бюлетень]. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики, 2013. – 104 с.

94. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік : [Статистичний бюлетень]. – Державна служба статистики України. – К., 2015. – 84 с.

95. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік : [Статистичний бюлетень]. – Державна служба статистики України. – К., 2011. – 88 с.

96. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2009 рік : [Статистичний бюлетень]. – Державна служба статистики України. – К., 2010. – 88 с.

97. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік : [Статистичний бюлетень]. – Державна служба статистики України. – К., 2009. – 88 с.

98. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік: [Статистичний бюлетень] Державна служба статистики України – К., 2013. – 88 с.

99. Офіційний сайт агрохолдингу “Авангард” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://avanguardco.ua/ukr/about/address-director-general/>

100. Офіційний сайт GG “ТТ Group” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biodiesel-ua.com>

101. Офіційний сайт організації об’єднаних кооперативів по спільному використанню сільськогосподарської техніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.cuma.fr](http://www.cuma.fr).

102. Павленко В. П. Стабилизация и развитие аграрного производства региона: теория и практика / В. П. Павленко. – М., 1997. – 133 с.

103. Петренко И. Я. Экономика сельскохозяйственного производства / И. Я. Петренко, П. И. Чужинов. – Алма-Ата : Кайнар, 1992. – 560 с.

104. Петрович Й. М. Економіка підприємства : підручник [Й. М. Петрович, А. Ф. Кіт, Г. І. Кіндрацька та ін.]; за ред. Й. М. Петровича. – 2-ге вид., виправл. – Львів : “Магнолія 2006”, 2007. – 580 с.

105. Підлісецький Г. М. Фінансовий лізинг як механізм державної підтримки техніко-технологічного забезпечення сільського господарства / Г. М. Підлісецький, П. А. Денисенко // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 75-79.

106. Підтримка аграрного сектору в системі державного регулювання економіки: навч. посіб. / за редакцією О. М. Бородіної, Ю. М. Лопатинського. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 280 с.

107. Плужніков В. О. Вплив мотивації праці на підвищення ефективності виробництва / В. О. Плужніков // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 137-140.

108. Погорілий А. О. Методологічні підходи до вивчення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва / А. О. Погорілий // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 12. – С. 104-107.

109. Пол Хейне Экономический образ мышления / Пол Хейне. – М.: Каталаксия, 1997. – 704 с.

110. Полтавский Ю. А. Механизм хозяйствования реформированных аграрных предприятий: моногр. / Ю. А. Полтавский – Изд. 2-е стереотип. – Харьков : Консум, 2001. – 260 с.

111. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період : матеріали десятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 10-11 квітня 2008 р. / В. І. Бойко, В. І. Власов, В. Я. Месель-Веселяк та ін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 618 с.

112. Програма підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів у Івано-Франківській області на період до 2015 року

[Електронний ресурс]. – Рішення обласної ради від 24.03.2011 р. № 78-4/2011. – Режим доступу : <http://www.gov.if.ua/>

113. Проданова І. І. Формування та розвиток інфраструктури аграрного ринку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 / Проданова Ірина Іванівна; Львівський державний аграрний університет – Львів, 2008. – 25 с.

114. Прокопенко О. В. Лізинг як інструмент інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств / О. В. Прокопенко, В. А. Омеляненко // Маркетинг і менеджмент інновацій – 2013. – №2. – С. 150-158.

115. Про затвердження переліку об'єктів державного цінового регулювання з визначенням періодів такого регулювання у 2011-2012 роках [Електронний ресурс]. – Кабінет Міністрів України, Постанова від 26 січня 2011 р. N 67. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

116. Про затвердження переліку об'єктів державного цінового регулювання з визначенням періодів такого регулювання у 2012-2013 роках [Електронний ресурс]. – Кабінет Міністрів України, Постанова від 5 березня 2012 р. № 180. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

117. Про затвердження переліку об'єктів державного цінового регулювання з визначенням періодів такого регулювання у 2010-2011 роках [Електронний ресурс]. Кабінет Міністрів України, Постанова від 20 січня 2010 р. N 40 . – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

118. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV // Урядовий кур'єр – 2005. – 16 листопада.

119. Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Кабінет Міністрів України, Розпорядження від 19.11.2008 р. № 1447-р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

120. Прядко В. В. Оцінка ефективності діяльності підприємств промислово-фінансових груп харчової промисловості: теорія і практика: монографія / В. В. Прядко, А. В. Череп, Л. Г. Олейнікова, К. С. Брутян. – Чернівці: В-во Кондратьєва А. В., 2008. – 314 с.

121. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2014 рік: [Статистичний бюлетень] – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 108 с.

122. Рослинництво України 2014: [Статистичний збірник / за ред. О.М. Прокопенко]. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 180 с.

123. Рослинництво України 2012: [Статистичний збірник / за ред. Н.С. Власенко]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 180 с.

124. Руліцька К. М. Реалізація євроінтеграційного процесу шляхом інноваційної моделі розвитку сільськогосподарських підприємств / К. М. Руліцька // Інноваційна економіка. – 2012. – № 9 (35). – С. 53-55.

125. Руліцька К. М. Сільськогосподарські підприємства : аналіз діяльності та тенденції розвитку: монографія / К. М. Руліцька – Львів : Ліга-Прес, 2013. – 212 с.

126. Рябоконт В. П. Ефективність функціонування та удосконалення механізмів економічного регулювання аграрного виробництва / В. П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2012. – №6. – С. 6-12.

127. Рябчик І. В. Нові підходи до аналізу ефективності сільськогосподарських підприємств / І. В. Рябчик, В. В. Галушко // Економіка АПК. – 2004. – №3. – С.101-108.

128. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. – №2. – С. 3-10.

129. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: Кол. монографія. – у 2-х т. / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – Т.І. – К. : ІАЕ, 2000. – С. 360-372.

130. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин : проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. – К. : ІАЕ, 2002. – 294 с.

131. Савицькая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий АПК : ученик / Г.В. Савицькая. – 8-е изд. испр. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 654 с.

132. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільсько-господарських підприємств / В. К. Савчук – К. : Урожай, 1995. – 328 с.
133. Семернікова І. О. Економіка підприємства : навч. посібник / І. О. Семернікова, Н. В. Мемкова-Кравченко. – Херсон : ОЛДІ-плюс, 2003. – 312 с.
134. Силкин В. В. Показатели и методы оценки экономической эффективности / В. В. Силкин // Экономика и управление. – 2004. – № 6. – С. 33-36.
135. Сичевський М. П. Наукове обґрунтування стратегії розвитку агропродовольчого комплексу України / М. П. Сичевський // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 12. – С. 5-9.
136. Скрынник Е. Б. Государственная стратегия модернизации АПК / Е. Б. Скрынник // Економіка АПК. – 2010. – №10. – С. 157-170.
137. Смоленюк А. П. Обслуговуюча сільськогосподарська кооперація : теорія і практика / А. П. Смоленюк // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3. – С. 64-69.
138. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ІАЕ.–2011. – 179 с.
139. Тарасенко Г. С. Эффективность сельскохозяйственного производства в условиях хозрасчета / Г. С. Тарасенко – К. : Изд. УСХА, 1991. –176 с.
140. Татаренко О. Г. Фінансовий лізинг як напрям фінансової політики в аграрній сфері економіки / О. Г. Татаренко // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 69-73.
141. Терехов Ю. И. Планирование эффективности сельскохозяйственного производства / Ю. И. Терехов, В. И. Мищенко. – Харьков : “Вища школа”, 1984. – 126 с.
142. Терещук М. Я. Роль популяризации агропродовольственных продуктов в повышении конкурентоспособности польских производителей / М. Я. Терещук // Економіка АПК. – 2010. – №7. – С. 159-163.
143. Терещук С. М. Фінансування сільськогосподарського виробництва під заставу майбутнього врожаю / С. М. Терещук, В. Є. Андрієвський // Економіка АПК. – 2012. – №2. – С. 118-124.

144. Трейси Майкл Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: введение в теорию, практику и политику / Пер. с англ. – СПб.: Экономическая школа, 1995. – 431 с.

145. Третьяк Л. А. Экономика сельскохозяйственной организации : учебное пособие / Л. А. Третьяк, Н. С. Белкина, Е. А. Лиховцова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”, 2012. – 400 с.

146. Турило А. М. Дальнейшее исследование сущности экономической эффективности и класификация ее видов / Турило А. М., Турило А. А. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №3. – С. 152-157.

147. Устенко О. Л. Экономика предприятий : метод. пособие / О. Л. Устенко. – 3-е изд., испр. – К. : МАУП, 2000. – 44 с.

148. Ушачев И. Производительность и мотивация труда – важнейшие факторы экономического развития сельского хозяйства / И. Ушачев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2008. – № 2. – С. 7-11.

149. Ушачев И. Г. Экономический рост и конкурентоспособность сельского хозяйства России / И. Г. Ушачев // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С. 137-149.

150. Фудин А. Ф. Экономика сельского хозяйства зарубежных стран : Развитые капиталистические страны: научн. пособие / А. Ф. Фудин – М. : УДК, 1987. – 319 с.

151. Хашковская О. А. Оценка экономической эффективности функционирования сельскохозяйственных предприятий в условиях социальной переориентации народнохозяйственных комплексов Беларуси / О. А. Хашковская // Економіка АПК. – 2004. – №11. – С.149 – 153.

152. Хозяйственный механизм в сельском хозяйстве социалистических стран / [Емельянов А., Попов Н., Милушевский А. и др.] под ред. А. М. Емельянова . – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 239 с.

153. Хорунжий М. Й. Аграрна політика : підручник / М.Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 2010. – 321 с.

154. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві / за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2008. – Т.1 – 698 с.

155. Циглик І. І. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посібник / І. І. Циглик. – Івано-Франківськ: ІМЕ, 2000. – 104 с.

156. Черевко Г. В. Економіка підприємств / Г. В. Черевко, Ф. В. Горбонос, Г. Б. Іваницька, Н. Ф. Павленчик – Львів : Априорі, 2004. – 384 с.

157. Шайко О. Г. Організація первинного обліку виходу продукції молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Данії : управлінський аспект / О. Г. Шайко // Економіка АПК. – 2010. – №6. – С. 158-172.

158. Шафонов А. Б. Факторы роста эффективности и устойчивости сельскохозяйственных предприятий / А. Б. Шафонов // Экономика и управление. – 2000. – №3. – С. 59-67.

159. Шиян В. И. Некоторые методологические и методические вопросы определения обобщающего показателя эффективности сельскохозяйственного производства / В. И. Шиян // Научная организация производства, труда и управления на сельскохозяйственных предприятиях : труды. Т. 226. – Х. : ХСХИ им. В.В. Докучаева, 1977. – С. 13-20.

160. Шиян В. Й. Ефективність використання ресурсного потенціалу колгоспів та радгоспів / В. Й. Шиян. – К. : Урожай, 1988. – 72 с.

161. Шмидт Р. К. Так ли мы определяем эффективность сельскохозяйственных предприятий / Р. К. Шмидт // Економіка АПК. – 2000. – № 12. – С. 44-46.

162. Шпичак О. М. Якість і ціна сільськогосподарської продукції / О. М. Шпичак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154 частина 1. – С. 3-11.

163. Шубенко І. А. Сутність кредитного страхування та його роль при кредитуванні сільськогосподарських підприємств / І. А. Шубенко // Держава і регіони. – 2009. – №2. – С. 222–225.

164. Юшкевич О. Конкурентний розвиток сільськогосподарських підприємств Франції / О. Юшкевич // Соціально-економічні проблеми і держава. – Вип. 1 (8). – 2013. – С. 297-306.

165. Яворська Т. І. Тенденції державної підтримки сільського господарства Польщі / Т. І. Яворська // Економіка АПК. – 2011. – №4. – С. 166-172.

166. Янків М. Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України / М. Д. Янків // Львів : Коопосвіта, 2000. – 448 с.

167. Mathijs, E., L. Vranken (1999): Determinants of technical efficiency in transition agricultural evidence from Bulgaria and Hungary, in: Policy research group of the Katholieke Universiteit Leuven/Belgium (ed.): A Working Paper Series on Micro Economic Analysis of Rural Households and Enterprises in Transition Countries, Working Paper No. 1

168. Munroe, D. 2001. "Economic Efficiency in Polish Peasant Farming: An International Perspective," Regional Studies, Taylor and Francis Journals, vol. 35(5), pp. 461-471

169. Podstawy ekonomii / Red.nauk. R.Milewski. – Warszawa, 1998. – 682 s

170. Smirnov I. Agrologistika po-gollandski / I. Smirnov // Logistics. – 2008. № 9. – S. 12-15.

Додаток А
Рівень технологічної ефективності у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

Показники	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Всі сільськогосподарські підприємства					
Урожайність зернових усього, ц/га	34,8	32,8	28,5	42,8	44,4
в т.ч. озимої пшениці	36,8	31,8	24,1	40,2	38,7
ячменю	23,2	22,6	18,2	27,4	27,9
кукурудзи на зерно	49,1	53,6	53,0	63,3	62,2
Урожайність насіння соняшника, ц/га	20,3	17,1	14,2	20,8	17,1
Урожайність ріпаку, ц/га	22,8	20,2	15,9	19,9	25,3
Урожайність цукрових буряків, ц/га	309	268	223	253	448
Середньорічний надій молока на корову, кг.	3455	4001	3794	3797	4477
Середньодобовий приріст ВРХ, г	475	460	460	482	512
Середньодобовий приріст свиней, г	497	546	530	618	625
Рентабельні підприємства					
Урожайність зернових усього, ц/га	37,2	33,5	32,8	45,3	44,6
в т.ч. озимої пшениці	38,8	31,3	25,9	41,6	40,1
ячменю	23,3	22,7	22,8	28,7	28,4
кукурудзи на зерно	50,8	52,9	55,7	65,2	63,6
Урожайність насіння соняшника, ц/га	23,3	20,2	16,0	18,9	17,1
Урожайність ріпаку, ц/га	22,1	20,0	17,1	22,2	27,2
Урожайність цукрових буряків, ц/га	382	276	226	257	405
Середньорічний надій молока на корову, кг.	4198	3879	3227	3532	4410
Середньодобовий приріст ВРХ, г	552	453	458	470	538
Середньодобовий приріст свиней, г	501	552	537	626	633
Нерентабельні підприємства					
Урожайність зернових усього, ц/га	31,5	32,0	20,1	36,9	43,4
в т.ч. озимої пшениці	34,7	32,4	21,0	37,6	31,5
ячменю	23,2	22,6	10,4	25,0	23,2
кукурудзи на зерно	45,8	54,7	42,3	56,1	57,2
Урожайність насіння соняшника, ц/га	7,5	13,7	6,2	23,6	0
Урожайність ріпаку, ц/га	23,8	20,5	11,8	11,5	18,9
Урожайність цукрових буряків, ц/га	240	134	134	217	487
Середньорічний надій молока на корову, кг.	2269	4085	4440	4536	5310
Середньодобовий приріст ВРХ, г	351	476	462	508	377
Середньодобовий приріст свиней, г	395	401	227	579	257

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Додаток Б
Динаміка рівня рентабельності реалізації
продукції в сільськогосподарських підприємствах
Івано-Франківської області відповідно до кінцевих
результатів господарювання, %

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Всі сільськогосподарські підприємства					
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції	11,8	13,7	29,3	32,0	38,0
продукції рослинництва	1,7	5,5	16,4	5,2	17,4
продукції тваринництва	16,1	18,5	34,9	46,6	52,7
Зернові усього, в т.ч.:	-9,4	-5,0	5,0	8,6	13,9
озима пшениця	2,7	-6,9	-0,2	2,7	14,6
ячмінь	-2,4	-28,6	-5,0	0,6	23,7
кукурудза на зерно	-18,5	5,0	14,1	17,7	11,8
Насіння соняшнику	20,7	1,5	101,4	-28,1	19,9
Ріпак	41,2	17,6	18,2	27,0	40,1
Цукрові буряки	-21,9	26,6	1,1	9,7	-8,0
Молоко	3,8	-8,6	11,0	16,0	15,7
Приріст ВРХ	11,4	-3,3	-32,1	-20,2	-43,9
Приріст свиней	7,3	41,6	14,3	62,6	50,5
Приріст птиці	-29,6	-17,3	28,6	-28,1	2,8
Рентабельні підприємства					
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції	19,8	28,5	33,8	46,2	49,0
продукції рослинництва	22,5	26,5	24,0	22,8	31,8
продукції тваринництва	19,1	29,4	37,5	56,0	58,4
Зернові усього, в т.ч.:	15,8	21,3	13,4	19,7	27,3
озима пшениця	28,8	14,7	7,8	16,4	23,6
ячмінь	6,6	-9,9	1,4	26,0	28,1
кукурудза на зерно	3,8	37,3	21,6	23,0	30,3
Насіння соняшнику	36,8	26,1	111,0	49,1	20,9
Ріпак	55,9	32,6	22,1	33,7	55,1
Цукрові буряки	-0,3	28,3	1,7	18,2	27,7
Молоко	17,5	-6,3	11,5	21,2	17,5
Приріст ВРХ	23,9	2,2	-27,8	-13,5	-19,7
Приріст свиней	7,8	42,3	14,5	90,7	56,8
Приріст птиці	-30,1	-13,3	28,6	-30,8	4,4
Нерентабельні підприємства					
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції	-22,0	-14,7	-16,2	-19,5	-22,7
продукції рослинництва	-21,5	-18,1	-16,4	-28,3	-18,3
продукції тваринництва	-23,3	-11,3	-15,8	-8,0	-38,2
Зернові усього, в т.ч.:	-34,5	-28,2	-21,1	-17,8	-20,6
озима пшениця	-17,6	-23,6	-21,9	-24,2	-13,3
ячмінь	-15,9	-39,2	-27,1	-27,0	-0,8
кукурудза на зерно	-51,6	-31,6	-18,5	-2,7	-25,7
Насіння соняшнику	-66,9	-28,8	6,5	-48,5	-8,5
Ріпак	29,1	7,4	-2,9	1,3	-6,5
Цукрові буряки	-32,1	-40,1	-31,3	-33,3	-16,8
Молоко	-18,8	-10,6	10,1	-16,1	3,5
Приріст ВРХ	-23,7	-43,3	-39,4	-49,7	-75,8
Приріст свиней	-31,2	-21,0	-3,8	-5,6	-50,5
Приріст птиці	0,0	-21,6	25,7	0,0	-7,8

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Додаток В
Основні результати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств
Івано-Франківської області

Адміністративна одиниця	Кількість підприємств		Валова продукція, млн. грн.				Прибуток, збиток (-), млн. грн.		Рівень рентабельності (збитковості (-)), %		
	2010	2011	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Область	92	113	953,7	1446,7	1663,7	197,5	311,9	494,5	29,3	32,0	38,0
м. Івано-Франківськ	5	7	2,1	2,7	2,4	0,4	-28,4	-1,0	26,3	-47,0	-4,5
райони											
Богородчанський	3	4	15,3	31,5	44,7	-0,6	1,0	0,3	-10,1	11,9	3,2
Верховинський	-	1	- 0,7	0,7	0,9	-	0,0	-	-	0,0	-
Галицький	5	5	49,1	120,2	205,2	-0,6	0,4	1,4	-5,7	3,0	7,3
Городенківський	11	15	217,7	316,7	334,8	52,1	63,5	139	39,9	31,8	50,3
Долинський	1	3	18,6	21,3	22,2	1,1	1,0	0,3	6,9	5,2	1,1
Калузький	2	1	156,8	235,7	284,4	31,6	182,1	206	21,1	90,6	66,1
Коломийський	14	14	57,0	78,9	96,8	2,7	8,3	10	4,5	12,6	13,4
Косівський	1	1	7,6	9,7	1,6	0,0	0,0	-	-	22,8	-
Надвірнянський	2	2	7,4	7,6	10,3	2,0	2,8	7,7	28,6	12,2	25,0
Рогатинський	12	15	141,0	233,4	264,9	28,1	13,8	105,4	26,7	8,3	51,8
Рожнятівський	-	2	1,5	1,5	1,7	-	-0,4	-0,4	-	-27,6	-27,9
Снятинський	13	14	109,2	173,8	167,1	3,1	10,1	11,1	13,3	29,2	21,4
Тисменицький	15	15	133,2	158,5	154,3	66,6	52,9	5,9	48,8	37,6	3,9
Тлумачський	8	12	35,9	53,9	72,3	10,9	4,7	9,0	39,2	11,6	12,2

Джерело: узагальнено автором на основі даних [19; 89; 90; 91; 92; 93].

Додаток Г
Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції
підприємствами, грн/т

Продукція	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Середній темп росту
Зернові культури:								
Україна	778,6	799	1120,9	1374,2	1547,1	1299,8	1801,4	1,150
Івано-Франківська область	849,7	998,9	1275,6	1428,6	1544,4	1284,6	2037,1	1,157
Чернівецька область	820,4	816,2	963,5	1468	1521,7	1307,6	1658,3	1,124
в т.ч. пшениця:								
Україна	753	791,6	1085,8	1333,1	1550,2	1368,1	1870,8	1,164
Івано-Франківська область	900,1	968,5	1186,5	1453,6	1517,6	1433,3	1651,9	1,106
Чернівецька область	873,5	869,7	976,7	1401,8	1542,3	1326,8	1707,8	1,118
жито: Україна	812,6	615,2	792,7	1281,5	1313,7	1124,2	1285,3	1,079
Івано-Франківська область	986,6	686,2	919	1384,6	1413	1101,6	1551,0	1,078
Чернівецька область	680,1	777,4	2205,3	1386,9	1292	1359,2	1115,7	1,086
кукурудза: Україна	722,7	849,3	1246,1	1366,1	1515,2	1210,4	1744,7	1,158
Івано-Франківська область	715,2	1063,4	1342,7	1291,2	1531	1173,6	2213,1	1,207
Чернівецька область	724,3	779,8	914,7	1537,5	1472	1277,4	1627,7	1,144
ячмінь: Україна	839,4	719,9	955,1	1349	1578,2	1447,1	1707,6	1,126
Івано-Франківська область	969,8	810,3	1116,1	1480,1	1611,2	1548,2	1746,3	1,103
Чернівецька область	914,2	832,2	992,8	1333,3	1615,6	1441,7	1580,7	1,096
Олійні культури:								
Україна	1734,6	2086,2	2942,6	3312	3584	3087,5	4062,8	1,152
Івано-Франківська область	1927,7	2424,8	3065,5	3690,8	3718,7	3035,9	4081,6	1,133
Чернівецька область	2011,8	2548	2509,2	3186,2	3575,8	3216,8	4391,3	1,139
Цукрові буряки:								
Україна	218,9	409,9	478,5	516	426,8	397,8	494,2	1,145
Івано-Франківська область	184,1	421,3	348,3	620,1	513,9	411,0	494,5	1,179
Чернівецька область	212,9	281,3	611,1	685,6	475	475,1	500,0	1,153
Картопля: Україна	1154,3	1298,6	2131	2032,8	1139,6	1860,9	2173,6	1,111
Івано-Франківська область	1501,9	1661,1	2740,4	1466	849,7	1889,4	3907,6	1,173
Чернівецька область	1702,2	2015,8	2980,3	1452,5	1586	1808,0	2778,8	1,085
Овочі: Україна	2059,9	1790	2551,6	2139,1	1956,5	2354,0	2514,3	1,034
Івано-Франківська область	4819,9	5196,5	6073,5	4523,4	4377,7	4466,7	5097,3	1,009
Чернівецька область	1807,5	1645,3	2131,3	1090,5	1479,5	1816,2	2012,3	1,018

Продовження додатка Г

Плоди та ягоди: Україна	1877,4	1892,4	2419,8	3175,9	2707,1	3010,8	2429,1	1,044
Івано-Франківська область	1901,5	2107,7	1148,6	2291,3	2227,7	2144,2	1419,1	0,952
Чернівецька область	1311,8	1367,4	1896,1	2681,8	2053,8	2574,8	3379,0	1,171
Велика рогата худоба (в живій вазі): Україна	9414,8	8711,2	9415	12096,1	12556,4	10748,8	13642,8	1,064
Івано-Франківська область	12583	10446,5	8735,4	12725,1	13227,2	12105,4	15064,6	1,030
Чернівецька область	9653,9	7853,3	8894,3	12324,5	11800,4	10064,2	12710,4	1,047
Свині (в живій вазі): Україна	13178	14152,9	12527,2	13715,4	16144,5	15836,7	18446,9	1,058
Івано-Франківська область	13876,7	15149,4	13555,8	17339,2	19322,4	18384,6	22490,1	1,084
Чернівецька область	13488,8	14042,7	13987,8	14506,1	16041,1	16788,4	20016,4	1,068
Птиця (в живій вазі): Україна	9390,2	9608,7	10494,5	11279,3	12614,8	12172,7	15007,7	1,081
Івано-Франківська область	10903,5	12579,2	14858,9	14149,3	14978	15436,8	17559,1	1,083
Чернівецька область	9919,8	11665,3	12279,1	12587,9	14833,9	15338,1	16386,7	1,087
Молоко та молочні продукти: Україна	2065,1	1888,8	2938,7	3041,6	2662,2	3364,0	3588,4	1,096
Івано-Франківська область	1797,8	1664,9	2683,4	2936,2	2476,9	3051,9	3228,5	1,102
Чернівецька область	2065,9	1899,3	2859,3	3063,5	2633,6	3353,5	3536,4	1,094
Яйця, тис.шт.: Україна	377,4	403,9	470,6	521,5	627	656,7	782,4	1,129
Івано-Франківська область	385,2	420,3	578,8	525,4	716,8	703,0	847,3	1,140
Чернівецька область	385	429,6	494,5	513,1	686,7	651,2	778,3	1,124

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [121].

Додаток Д

Динаміка рівня повної собівартості виробництва основних видів продукції сільськогосподарських підприємств, грн/т

Продукція	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Середній темп росту
Зернові культури: Україна	669,9	753	988	1081,8	1346,1	1275,7	1441	1,136
Івано-Франківська область	898,3	985,7	1131	1283,3	1350,5	1461,1	1506	1,090
Чернівецька область	737,4	855,9	1012,1	1301,7	1442,2	1369,6	1296	1,099
в т.ч. пшениця: Україна	643	753	996	1128,2	1391,4	1339,9	1462	1,147
Івано-Франківська область	908,1	990,6	1150,8	1362,1	1315	1742,9	1515	1,089
Чернівецька область	773,5	858,1	1129	1354,8	1333	1598,9	1414	1,106
жито: Україна	711,4	728,4	963	1168,9	1257,2	1288,6	1356	1,114
Івано-Франківська область	1350,3	888,7	1343,4	1316,3	1275,9	1258,8	1514	1,019
Чернівецька область	833,0	1247,8	3355,7	1560,3	1579,2	1507,3	1854	1,143
ячмінь: Україна	701,7	760,2	959,9	1158,9	1419,5	1439,5	1446	1,128
Івано-Франківська область	986,9	1082,6	1223,0	1414,5	1275,9	1638,7	1690	1,094
Чернівецька область	845,5	1046,1	1141,1	1307,1	1312,6	1650,5	1606	1,113
кукурудза: Україна	663	716,5	956,5	977,2	1270,1	1185,8	1401	1,133
Івано-Франківська область	844,3	943,7	1070,1	1084,7	1369,6	1303	1483	1,098
Чернівецька область	634,7	824,1	826,8	1243	1599,1	1151,8	1156	1,105
Цукрові буряки: Україна	209,2	305,2	417,6	380,4	371,5	388,9	422	1,124
Івано-Франківська область	235,9	371,9	343,2	565,7	556,1	419,8	681	1,193
Чернівецька область	191,5	456	486,4	350,2	366	...*	...*	-
Картопля: Україна	1048,6	1132,3	1389,7	1742,9	1472,5	1510,3	1966	1,110
Івано-Франківська область	1399,3	979	1551,4	1191,2	743,6	884,4	839	0,918
Чернівецька область	1436,1	2123,9	2332,5	1142	1788	2491,7	4344	1,203
Овочі відкритого ґрунту: Україна	840,9	735,2	1054,8	984,5	883,4	1079,6	1115	1,048
Івано-Франківська область	842,6	1218,7	1451,1	1255,1	829,9	1082,6	859	1,003
Чернівецька область	1391	1527,5	3017,9	2069,4	3120	...*	...*	-
Плоди: Україна	1509,8	1441,3	1938,6	2329,9	2343,2	816,9	1396	0,987
Івано-Франківська область	2110,7	1415,5	1537,4	1596,5	2105,3	2107,8	1467	0,941
Чернівецька область	1462,1	1078,7	4869,5	3675	2209,5	2952,1	2727	1,109

Продовження додатка Д

Вирощування на м'ясо: ВРХ Україна	11013,6	12368,8	13972,4	15909	17548,6	18575,8	21284	1,116
Івано-Франківська область	11031,5	11675,1	12181,9	14555	21857,3	14029	14964	1,052
Чернівецька область	9829,4	10724	13082,7	15088	18618,3	22841	20284	1,128
птиці: Україна	8774,3	10888,2	10343,7	12470,8	12079,3	11746	12815	1,065
Івано-Франківська область	9914,2	16697,4	9817,5	16029,5	14177,3	13477,8	14003	1,059
Чернівецька область	8189,8	17349,2	14616,7	11358,1	11691,4	14093	14335	1,098
свиней: Україна	11572,1	12540,4	13236,9	14175,8	15626,4	15497,3	17477	1,071
Івано-Франківська область	10478,5	10640,2	11394,6	9863,3	10452,3	10981,3	11687	1,018
Чернівецька область	10675,4	13888,3	14356,3	15753,2	14809,1	18181,3	18285	1,094
Молоко: Україна	1697,8	1735,5	2289,4	2643	2665,2	3042,5	3283	1,116
Івано-Франківська область	1725,5	1790,7	2149,9	2667,5	2290,7	2817,6	3050	1,100
Чернівецька область	1503,4	1793,3	2979,2	3137,2	3290,3	3575,5	3400	1,146
Яйця, тис. шт: Україна	3379,2	3605,2	3978	3750,7	4133,1	4422,3	5032	1,069
Івано-Франківська область	2905,7	3233,6	3090,9	2934,9	3865,3	3125	3307	1,022
Чернівецька область	2680,6	4087,8	4382,6	3332,2	4856,1	3921,7	5987	1,143

* – дані вилучено з метою забезпечення виконання Закону України

"Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96; 97; 98]

Додаток Е

Таблиця Е.1

Групування сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області за рентабельністю вирощування пшениці у 2012 році

Показник	Групи за рентабельністю пшениці, %					В середньому
	до 0	0,1-10	10,1-20	20,1-40	більше 40	
Кількість господарств в групі, од.	11	19	12	12	11	65
Обсяг виробництва пшениці на господарство, тис. ц	17,7	8,2	27,6	8,1	21,7	15,7
Урожайність, ц/га	31,7	35,0	37,2	42,3	41,8	37,0
Кількість реалізованої продукції на господарство, тис. ц	6,4	6,8	25,2	7,3	22,3	12,8
Дохід (виручка) в розрахунку на господарство, тис. грн	999	1071	3839	1078	3392	1964
Прибуток (збиток) в розрахунку на господарство, тис. грн	-68,0	44,0	519,3	261,5	1276,8	361,5
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	167,80	151,10	131,58	111,77	94,91	124,78
Ціна реалізації 1 ц, грн	157,10	157,57	152,16	147,55	152,20	152,94
Рівень рентабельності, %	-6,4	4,3	15,6	32,0	60,4	22,6

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Таблиця Е.2

Групування сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області за рентабельністю виробництва молока у 2012 році

Показник	Групи за рентабельністю молока, %				В середньому
	до 0	0,1-5	5,01-20	більше 20	
Кількість господарств в групі, од.	4	5	7	5	21
Виробництво молока на господарство, ц	1711	5740	4794	9678	5595
Продуктивність корів, кг	3457	3932	3902	5795	4479
Кількість реалізованої продукції на господарство, ц	1513	5139	3893	5445	4106
Дохід (виручка) в розрахунку на господарство, тис. грн.	355	1395	1014	1473	1088
Прибуток (збиток) в розрахунку на господарство, тис. грн	-27,5	44,5	75,2	493,8	148,0
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	252,57	262,73	241,27	179,79	229,05
Ціна реалізації 1 ц, грн	234,39	271,39	260,59	270,48	265,09
Рівень рентабельності, %	-7,2	3,3	8,0	50,4	15,7

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Таблиця Е.3

**Групування сільськогосподарських підприємств
Івано-Франківської області за рентабельністю виробництва
свинини у 2012 році**

Показник	Групи за рентабельністю, %				В середньому
	до -15	від -14,9 до 0	0,1-15	більше 15	
Кількість господарств в групі, од.	8	8	7	5	28
Приріст свиней на господарство, ц	295	164	159	65660	11896
Середньодобові прирости, г	237	327	364	638	626
Кількість реалізованої продукції на господарство, ц	684	96	130	53625	9831
Дохід (виручка) в розрахунку на господарство, тис. грн	997	154	202	84454	15460
Прибуток (збиток) в розрахунку на господарство, тис. грн	-1078,0	-6,9	7,9	30760,2	5184,9
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	3034,80	1681,10	1495,48	1001,29	1045,22
Ціна реалізації 1 ц, грн	1458,56	1608,87	1556,12	1574,91	1572,63
Рівень рентабельності, %	-51,9	-4,3	4,1	57,3	50,5

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-сг).

Додаток Ж.1

Кореляційно-регресійна модель залежності урожайності пшениці в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області від досліджуваних факторів, 2012 р.

ВЫВОДИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,855619
R-квадрат	0,732083
Нормированный R-квадрат	0,723441
Стандартная ошибка	6,339211
Наблюдения	65

Дисперсионный анализ					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	2	6808,048	3404,024	84,70758	1,85E-18
Остаток	62	2491,507	40,18559		
Итого	64	9299,555			

	Кoeffициенты		<i>t</i> -статистика		<i>P</i> -	
	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>Значение</i>	<i>Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	
<i>Y</i>	2,15831	4,05748	0,00014	4,44291	13,07172	
<i>X</i> ₁	0,00052	11,95081	0,00000	0,00514	0,00720	
<i>X</i> ₂	0,03906	2,58243	0,11864	-0,01627	0,13990	

Y- урожайність пшениці, ц/га;

*X*₁- виробничі витрати на 1 га, грн;

*X*₂- виробництво продукції, тис. ц.

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток Ж.2

Кореляційно-регресійна модель залежності урожайності кукурудзи в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області від досліджуваних факторів, 2012 р.

ВЫВОДИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,812829047
R-квадрат	0,66069106
Нормированный R-квадрат	0,643725613
Стандартная ошибка	15,79162844
Наблюдения	43

Дисперсионный анализ					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	2	19423,02875	9711,514375	38,94333348	4,09172E-10
Остаток	40	9975,021148	249,3755287		
Итого	42	29398,04999			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Ниже 95%</i>	<i>Верхне 95%</i>
Y	20,885055	5,670549	3,683075	0,000681	9,424453	32,345656
X_1	0,006194	0,000743	8,335857	0,000000	0,004692	0,007696
X_2	0,068973	0,063535	2,085597	0,284157	-0,059435	0,197382

**Y - урожайність зернових, ц/га;
 X_1 - виробничі витрати на 1 га, грн;
 X_2 - виробництво продукції, тис. ц.**

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток Ж.3

Кореляційно-регресійна модель залежності надою від однієї корови в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області від досліджуваних факторів, 2012 р.

ВЫВОДИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,919901
R-квадрат	0,846218
Нормированный R-квадрат	0,828126
Стандартная ошибка	713,8951
Наблюдения	20

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	2	47675454	2,4E+07	46,77308	1,23E-07
Остаток	17	8663987	509646,3		
Итого	19	56339441			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значение</i>	<i>Ниже 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y	117,253	464,4633	0,25245	0,80372	-862,68	1097,19
X_1	0,41392	0,051456	8,04414	3,4E-07	0,30536	0,52248
X_2	57,3687	28,13349	2,03916	0,05729	-1,9879	116,725

Y - надій від 1 корови, кг;

X_1 - виробничі витрати на 1 голову, грн;

X_2 - виробництво продукції, тис. ц.

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток Ж.4
Кореляційно-регресійна модель залежності річного приросту на одну голову свиней в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області від досліджуваних факторів, 2012 р.

ВЫВОДИТОВА

<i>Регрессионная статистика</i>							
Множественный R	0,874944						
R-квадрат	0,765527						
Нормированный R-квадрат	0,746769						
Стандартная ошибка	35,04029						
Наблюдения	28						
<i>Дисперсионный анализ</i>							
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>		
Регрессия	2	100217,5	50108,76	40,81108	1,34E-08		
Остаток	25	30695,56	1227,822				
Итого	27	130913,1					
<i>Кoeffициенты</i>							
	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значение</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95%</i>		
Y	11,69101	2,656196	0,013562	6,975552	55,1317		
X ₁	0,00519	8,162915	1,62E-08	0,031674	0,053051		
X ₂	0,122297	3,076127	0,005025	0,124326	0,628077		

Y - річний приріст на 1 голову свиней, кг;
X₁ - виробничі витрати на 1 голову, грн;
X₂ - виробництво продукції, тис. ц.

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток 3.1.

Кореляційно-регресійна модель залежності рентабельності пшениці в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області від досліджуваних факторів, 2012 р.

Y	X ₁	X ₂	X ₃
	I		
X ₁	0,642622		I
X ₂	-0,10969	0,165538	I
X ₃	-0,7176	-0,37084	0,597063
			I

ВЫВОД ИТОГОВ

Регрессионная статистика	
Множественный R	0,852693
R-квадрат	0,727086
Нормированный R-квадрат	0,713664
Стандартная ошибка	13,39256
Наблюдения	65

Дисперсионный анализ						
	df	SS	MS	F	Значимость F	
Регрессия	3	29148,58	9716,192	54,1712	3,4E-17	
Остаток	61	10941	179,3607			
Итого	64	40089,58				
Коэффициенты						
	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Ниже 95%		
Y	13,94075	15,31693	0,910153	0,36632	-16,6874	
X ₁	0,561479	0,161254	3,481947	0,00093	0,239031	
X ₂	0,469836	0,143769	3,267986	0,00178	0,182352	
X ₃	-0,72615	0,094152	-7,71248	1,4E-10	-0,91442	

Y- рентабельність, %;

X₁- урожайність, ц/га;

X₂- ціна 1 ц реалізованої продукції, грн.;

X₃- собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток 3.2.

Кореляційно-регресійна модель залежності рентабельності кукурудзи в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківській області від досліджуваних факторів, 2012 р.

Y	X_1	X_2	X_3
Y	X_1	X_2	X_3
X_1	1		
X_2	0,5085	1	
X_3	0,3656	0,24920733	1
	-0,49	-0,1332824	0,415
			1

ВЫВОДИТОГОВ

Регрессионная статистика	
Множественный R	0,8326
R-квадрат	0,6933
Нормированный R-квадрат	0,6697
Стандартная ошибка	19,069
Наблюдения	43

Дисперсионный анализ

	df	SS	MS	F	$Значимость F$
Регрессия	3	32051,4715	10684	29,383	4E-10
Остаток	39	14180,8245	363,61		
Итого	42	46232,296			
	Стандартная ошибка		t -статистика	P -Значение	Верхние 95%
Y	17,1958405		-0,28	0,7808	29,9631371
X_1	0,10983337		2,8287	0,0073	0,0885
X_2	0,12564072		5,6787	1E-06	0,4593
X_3	0,12832309		-6,895	3E-08	-1,144

Y - рентабельність, %;

X_1 - урожайність, ц/га;

X_2 - ціна 1 ц реалізованої продукції, грн.;

X_3 - собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток 3.3.

Кореляційно-регресійна модель залежності рентабельності молока в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області від досліджуваних факторів, 2012 р.

Y	X ₁	X ₂	X ₃
X ₁	1		
X ₂	0,51136	1	
X ₃	-0,5494	0,27553	1

ВЫВОД ИТОГОВ

Регрессионная статистика	
Множественный R	0,92973
R-квадрат	0,86439
Нормированный R-квадрат	0,83897
Стандартная ошибка	9,13491
Наблюдения	20

Дисперсионный анализ

	df	SS	MS	F	Значимость F
Регрессия	3	8510,47	2836,82	33,9957	3,6E-07
Остаток	16	1335,14	83,4465		
Итого	19	9845,62			

	Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Ниже 95%	Верхне 95%
Y			22,03	0,40605	-65,501	27,9018
X ₁	0,00456	0,00194	2,34752	0,03209	0,00044	0,00868
X ₂	0,41538	0,10862	3,82417	0,00149	0,18512	0,64564
X ₃	-0,4352	0,10022	-4,3424	0,0005	-0,6476	-0,2227

Y- рентабельність, %;

X₁- надій від 1 корови, кг;

X₂- ціна 1 ц реалізованої продукції, грн.;

X₃- собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток 3.4.

Кореляційно-регресійна модель залежності рентабельності свинини в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області від досліджуваних факторів, 2012 р.

Y	X ₁	X ₂	X ₃
Y	1		
X ₁	0,6567	1	
X ₂	0,31754	0,16371	1
X ₃	-0,69266	-0,48095	0,26925

ВЫВОДИ ПОГОВО

Регрессионная статистика	
Множественный R	0,89083
R-квадрат	0,79359
Нормированный R-квадрат	0,76779
Стандартная ошибка	19,1271
Наблюдения	28

Дисперсионный анализ

	df	SS	MS	F	Значимость F
Регрессия	3	33757,1	11252,4	30,7572	2,2E-08
Остаток	24	8780,28	365,845		
Итого	27	42537,4			
Коэффициенты		Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Верхнее 95%
Y					
X ₁	-2,694	22,4435	-0,12003	0,90545	-49,0151
X ₂	0,11464	0,05323	2,15379	0,04151	0,00478
X ₃	0,0621	0,01366	4,5444	0,00013	0,0339
	-0,06957	0,01146	-6,07114	2,9E-06	-0,09322
					43,6271
					0,22449
					0,0903
					-0,04592

Y- рентабельність, %;

X₁- приріст на 1 голову, кг;X₂- ціна 1 ц реалізованої продукції, грн.;X₃- собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток К
Приріст ефективності вирощування пшениці за рахунок збільшення затрат на 1 га
в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

Показник	Фактично					З урахуванням інтенсифікації					
	Групи за витратами на 1 га, грн					Групи за витратами на 1 га, грн					
	І	II	III	IV	V	І	II	III	IV	V	
Кількість господарств в групі, од.	11	10	14	15	17	до 2500	2500,1-3000	3000,1-4000	4000,1-5000	більше 5000	усього
Площа, га	1555	3609	8238	5838	8307	27547	1555	3609	8238	5838	8307
Виробництво, ц	29382	81932	286177	224331	396530	1018352	54019	138679	286177	224331	396530
Урожайність, ц/га	18,9	22,7	34,7	38,4	47,7	37,0	34,7	38,4	34,7	38,4	47,7
Виробничі витрати на 1 га пшениці, грн	1953	2631	3262	4505	6701	4406	3262	4505	3262	4505	6701
Виробнича собівартість 1 ц пшениці, грн	103,37	115,91	93,89	117,24	140,38	119,18	93,89	117,24	93,89	117,24	140,38
Виробничі витрати всього, тис. грн	3037	9496	26870	26300	55663	121367	5072	16258	26870	26300	55663
Реалізовано продукції всього, ц	17604	31964	253950	237292	293853	834663	32365	113665	253950	237292	293853
Дохід (виручка) від реалізації, тис. грн.	2376	4488	37476	37139	46174	127653	4776	17790	37476	37139	46174
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	1967	4638	28063	29074	40410	104153	3576	13927	28063	29074	40410
Продукт (збиток), тис. грн.	409	-150	9413	8065	5764	23500	1200	3863	9413	8065	5764
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	111,75	145,11	110,51	122,52	137,52	124,78	110,51	122,52	110,51	122,52	137,52
Ціна реалізації 1 ц, грн.	134,96	140,42	147,57	156,51	157,13	152,94	147,57	156,51	147,57	156,51	157,13
Рівень рентабельності, %	20,8	-3,2	33,5	27,7	14,3	22,6	33,5	27,7	33,5	27,7	14,3

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток Л
Приріст ефективності вирощування кукурудзи за рахунок збільшення загат на 1 га
в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

Показник	Фактично					З урахуванням інтенсифікації						
	Групи за витратами на 1 га, грн					Групи за витратами на 1 га, грн						
	I до 4000	II 4000,1- 5000	III 5000,1- 7000	IV 7000,1- 9000	V більше 9000	усього	I до 4000	II 4000,1- 5000	III 5000,1- 7000	IV 7000,1- 9000	V більше 9000	усього
Кількість господарств в групі, од.	8	10	11	7	10	46	8	10	11	7	10	46
Площа, га	2242	6402	6691	2742	5919	23996	2242	6402	6691	2742	5919	23996
Виробництво, ц	77242	312945	398433	203365	484012	1475997	109594	381224	398433	203365	484012	1576628
Урожайність, ц/га	34,5	48,9	59,5	74,2	81,8	61,5	48,9	59,5	59,5	74,2	81,8	65,7
Виробничі витрати на 1 га кукурудзи, грн	2448	4568	5803	8263	10855	6687	4568	5803	5803	8263	10855	7215
Виробнича собівартість 1 ц кукурудзи, грн	71,04	93,44	97,46	111,41	132,74	108,72	93,44	97,46	97,46	111,41	132,74	109,81
Виробничі витрати всього, тис. грн.	5488	29242	38831	22658	64249	160467	10241	37154	38831	22658	64249	173132
Реалізовано продукції всього, ц	29605	197977	410849	154561	358113	1151105	85471	297310	410849	154561	358113	1306304
Доход (виручка) від реалізації, тис. грн.	3458	32821	62449	22833	52448	174008	14169	45191	62449	22833	52448	197089
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	3320	23380	43263	19834	49228	139025	10094	31307	43263	19834	49228	153725
Грибюток (збиток), тис. грн.	138	9440	19186	2999	3220	34983	4076	13884	19186	2999	3220	43364
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	112,15	118,10	105,30	128,33	137,46	120,78	118,10	105,30	105,30	128,33	137,46	117,68
Ціна реалізації 1 ц, грн.	116,79	165,78	152,00	147,73	146,46	151,17	165,78	152,00	152,00	147,73	146,46	150,88
Рівень рентабельності, %	4,1	40,4	44,3	15,1	6,5	25,2	40,4	44,3	44,3	15,1	6,5	28,2

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток М

Приріст ефективності вирощування ячменю за рахунок збільшення затрат на 1 га в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської

Показник	Фактично					З урахуванням інтенсифікації				
	Групи за витратами на 1 га, грн					Групи за витратами на 1 га, грн				
	I	II	III	IV	V	I	II	III	IV	V
	2000,1- до 2000	3000,1- 4000	4000,1- 5000	4000,1- 5000	більше 5000	2000,1- до 2000	3000,1- 4000	4000,1- 5000	4000,1- 5000	більше 5000
Кількість господарств в групі, од.	10	13	7	13	9	10	13	7	13	9
Площа, га	2182	1764	299	2163	1536	2182	1764	299	2163	1536
Виробництво, ц	37187	44736	9969	84874	61893	53337	44736	11732	84874	61893
Урожайність, ц/га	17,0	25,4	33,3	39,2	40,3	25,4	25,4	39,2	39,2	40,3
Виробничі витрати на 1 га ячменю, грн	1743	2833	3699	4544	5766	2833	2833	4544	4544	5766
Виробнича собівартість 1 ц ячменю, грн	102,29	111,70	110,93	115,81	143,11	111,70	111,70	115,81	115,81	143,11
Виробничі витрати всього, тис. грн.	3804	4997	1106	9829	8857	6181	4997	4359	9829	8857
Реалізовано продукції всього, ц	18573	21296	4235	58576	32167	31266	21296	4235	58576	32167
Дохід (виручка) від реалізації, тис. грн.	2771	3305	670	9453	5788	4853	3305	683	9453	5788
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	2326	2291	555	7669	4768	3364	2291	554	7669	4768
Грибуток (збиток), тис. грн.	445	1014	116	1784	1020	1489	1014	129	1784	1020
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	125,24	107,59	130,93	130,92	148,22	130,58	107,59	130,92	130,92	148,22
Ціна реалізації 1 ц, грн.	149,20	155,20	158,28	161,38	179,92	163,05	155,20	161,38	161,38	179,92
Рівень рентабельності, %	19,1	44,3	20,9	23,3	21,4	24,9	44,3	23,3	23,3	21,4

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток Н

**Приріст ефективності виробництва молока за рахунок збільшення затрат на 1 голову тварин
в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської**

Показник	Фактично					З урахуванням інтенсифікації				
	Групи за виробничими витратами на 1 корову, грн					Групи за виробничими витратами на 1 корову, грн				
	I	II	III	IV	усього	I	II	III	IV	усього
Кількість господарств в групі, од.	7	6	7	3	23	7	6	7	3	23
Поголів'я корів, голів	308	651	1099	576	2634	308	651	1099	576	2634
Виробництво молока, ц	6472	22559	52057	36506	117594	10673	30836	52057	36506	130072
Продуктивність корів, кг	2101	3465	4737	6338	4464	3465	4737	4737	6338	4938
Виробничі витрати на 1 голову, грн	4779	7339	10562	12780	9574	7339	10562	10562	12780	10670
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	227,43	211,79	222,98	201,64	214,45	211,79	222,98	222,98	201,64	216,07
Виробничі витрати всього, тис. грн.	1472	4778	11608	7361	25219	2260	6876	11608	7361	28105
Реалізовано продукції всього, ц	4749	19956	44505	17008	86218	8950	28233	44505	17008	98696
Дохід (виручка) від реалізації, тис. грн.	1123	5180	12125	4427	22856	2323	7692	12125	4427	26568
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	1180	4589	10055	3924	19748	2058	6379	10055	3924	22416
Прибуток (збиток), тис. грн.	-57	591	2070	504	3108	265	1313	2070	504	4152
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	248,39	229,98	225,93	230,70	229,05	229,98	225,93	225,93	230,70	227,12
Ціна реалізації 1 ц, грн.	236,49	259,59	272,44	260,30	265,09	259,59	272,44	272,44	260,30	269,19
Рівень рентабельності, %	-4,8	12,9	20,6	12,8	15,7	12,9	20,6	20,6	12,8	18,5

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Додаток О

Приріст ефективності вирощування свиней за рахунок збільшення затрат на 1 голову тварин в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської

Показник	Фактично					З урахуванням інтенсифікації				
	Групи за витратами на 1 голову, грн					Групи за витратами на 1 голову, грн				
	I	II	III	IV	усього	I	II	III	IV	усього
Кількість господарств в групі, од.	9	12	6	5	32	9	12	6	5	32
Поголів'я свиней, голів	1053	2902	126647	15788	146390	1053	2902	126647	15788	146390
Виробництво, ц	890	2471	294874	35869	334104	2452	6757	294874	35869	339951
Середньодобові прирости, г	232	233	638	622	625	638	638	638	622	636
Виробничі витрати на 1 голову, грн	618	1649	2321	3328	2404	2321	2321	2321	3328	2430
Виробнича собівартість 1 ц свинини, грн	731,24	1936,50	997,06	1464,94	1053,53	997,06	997,06	997,06	1464,94	1046,42
Виробничі витрати всього, тис. грн.	651	4785	294006	52546	351988	2444	6737	294006	52546	355733
Реалізовано продукції всього, ц	421	5236	230658	38953	275268	2020	5567	230658	38953	277198
Дохід (виручка) від реалізації, тис. грн.	696	7789	362180	62229	432894	3172	8741	362180	62229	436322
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	598	10181	224210	52728	287717	1963	5411	224210	52728	284312
Грибуток (збиток), тис. грн.	97	-2392	137970	9501	145177	1208	3330	137970	9501	152009
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	1421,14	1944,40	972,04	1353,63	1045,22	972,04	972,04	972,04	1353,63	1025,67
Ціна реалізації 1 ц, грн.	1652,26	1487,66	1570,20	1597,53	1572,63	1570,20	1570,20	1570,20	1597,53	1574,04
Рівень рентабельності, %	16,3	-23,5	61,5	18,0	50,5	61,5	61,5	61,5	18,0	53,5

Джерело: розраховано автором на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (Ф. 50-ст).

Наукове видання

ГУМЕНЮК МАР'ЯНА МИРОСЛАВІВНА

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ**

Монографія

Відповідальний за випуск *М.М. Гуменюк*

Редактор

Технічний редактор *А. М. Артеменко*

Комп'ютерна верстка *Д. С. Сушко*

Підп. до друку 04.10.2016. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 10,6. Обл.-вид. арк. 9,2. Наклад 30 пр. Зам. 16-48148.

Видання та друк – ПАТ “Віпол”
03157, м. Київ-127, вул. Волинська, 60.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4404 від 31.08.2012 р.